

ПРОТОКОЛИ ГЕНЕРАЛЬНИХ ВІЗИТАЦІЙ
ЦЕРКОВ КИЇВСЬКОЇ УНІАТСЬКОЇ МИТРОПОЛІЇ
XVIII СТОЛІТТЯ
(НА ПРИКЛАДІ НЕДАТОВАНОЇ ЄПИСКОПСЬКОЇ
РЕВІЗІЇ ЩИРЕЦЬКОГО НАМІСНИЦТВА)

Від „історії намірів“ до „історії в дії“

Перед українською історичною наукою, поряд із безсумнівною потребою засвоєння доробку західної історіософії й передусім нових методів досліджень, стоїть не менш важливе завдання евристичних пошуків, фахового опрацювання, едиції та в підсумку впровадження у науковий обіг величезного корпусу писемних пам'яток, які з різних причин були обійдені увагою попередніх поколінь українських учених та все ще очікують на свого прискільного дослідника¹. І йдеться тут не лише про кількісне збагачення джерельної бази з історії України, але й про тематичне, видове та хронологічне розширення українського історичного дискурсу, що дасть змогу в багатьох випадках радикально змінити наші уявлення про давнє українське суспільство, його культуру, побут, економіку, а також розпочати вивчення проблем, які дотепер не порушувалися вітчизняною історіографією.

На наш погляд, надзвичайно важливе значення має також зміщення акцентів в історичних працях від інституцій, окремих, хоч і видатних, представників тогочасної епохи до суспільства в широкому розумінні цього слова (тобто, іншими словами — перехід від історії, баченої згори,

¹ На важливості цього напрямку історичних досліджень наголошує в одній зі своїх останніх публікацій Олег Купчинський, де він, між іншим, полемізує з критиками цієї концепції; див.: Купчинський О. Забуті та невідомі староукраїнські грамоти XIV — першої половини XV ст. // Записки Наукового товариства ім. Шевченка (далі — Записки НТШ). Праці Історично-філософської секції.— Львів, 1997.— Т. ССХХХІІІ.— С. 333—334. Те, що нехтування традиційним інструментарієм наукових студій призводить до викривлення, а нерідко і до помилкових висновків, починають розуміти й західноєвропейські дослідники; деякі з них навіть порушують питання про повернення до „нової старої історії“: Carr E. H. The Historian and His Facts // Carr E. H. What is History.— London, 1990.— P. 7—30 (див. також білоруський переклад цієї статті: Кар Э. Г. Гісторык і яго факты // Беларускі гістарычны агляд.— Мінск, 1997.— Т. 4.— Сшытак 1—2 (6—7).— С. 72—92); Стоўн Л. Вяртанне нарэатыву: розвагі пра новую старую гісторыю // Беларускі гістарычны агляд.— Мінск, 1997.— Т. 4.— Сшытак 1—2 (6—7).— С. 93—120).

до історії, баченої знизу). Цей перехід обумовлює не тільки опрацювання таких малодосліджених тем в українській історіографії, як масова свідомість (ментальність) „простих людей“, щоденний побут різних верств тогочасного українського суспільства, але й з'ясування місця у цьому суспільстві Церкви (православної, уніатської та католицької) — того середовища, навколо якого здебільшого формувалися світоглядні орієнтації українців, їхні культурні та національні ідентичності. У зв'язку з цим особливої ваги набувають студії над організаційною структурою Руської Церкви в Речі Посполитій, адже в той час саме вона була тією інституцією, у межах якої українці творили паралельні до польських державних установ національні самоврядні установи (митрополія — єпархія — деканат), що значною мірою задовольняли їхні духовні та матеріальні потреби².

Українська історіографія сьогодні має унікальний шанс відійти від такого стереотипного погляду на ранньомодерну історію України, котрий ґрунтується на опрацюванні переважно законодавчих та інших регламентуючих актів³ (що в кращому разі свідчили про інтелектуальний потенціал еліти та про наміри укладачів цих актів, але аж ніяк не про реальне життя людей епохи), які змушували дослідників переводити минуле фактично в площину історії де-юре, тоді як історичні студії потребують всеохопного вивчення епохи, тобто історії де-факто.

У ранній Європі, в тому числі й в Україні, християнство значною мірою формувало культурне обличчя суспільства та впливало на його економічний розвиток, тому для розуміння сутності цього релігійного

² Про завдання української історіографії під сучасну пору та вимоги до релігієзнавчих досліджень див.: Да ш к е в и ч Я. 2000-річчя Ісуса Христа та українська історична наука // Історія релігій в Україні. Матеріали VIII міжнародного круглого столу (Львів, 11—13 травня 1998 року).— Львів, 1998.— С. 82—84; й о г о ж. Унія українців та унія вірменів: порівняльні аспекти // Берестейська унія (1596—1996). Статті й матеріали.— Львів, 1996.— С. 74—86 (особливо С. 74—75). Цікаві міркування щодо розширення тематичного спектра студій над історією східного християнства в Речі Посполитій висловили й чимало польських учених, зокрема Август-Станіслав Фенчак (Fenczak A. S. Kościół greckokatolicki w Polsce do roku 1772 jako dzieło swojej epoki (w poszukiwaniu szerszych perspektyw badawczych) // Polska—Ukraina. 1000 lat sąsiedztwa.— Przemysł, 1994.— Т. 2.— С. 85—108) та Юзеф Пулцьв'яртек (Półciwiartek J. Rola Kościoła na pograniczu polsko-ruskim czasów nowożytnych (zarys problematyki badawczej, stan badań, postulaty) // Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Rzeszowie.— Rzeszów, 1991.— № 3.— Historia 2.— С. 11—32). Думки європейських дослідників з приводу майбутнього історичної науки в контексті сучасної історіософії відображені в одній із недавніх статей Лоренса Стоуна (див.: Ст о ў н Л. Будучина історії // Беларускі гістарычны агляд.— Мінск, 1997.— Т. 4.— Сшытак 1—2 (6—7).— С. 121—141), де, між іншим, виділено заслуги західноєвропейських учених у вивченні „історії знизу“ (Там само.— С. 140).

³ Основні напрями розвитку традиційної української церковної історіографії до середини ХХ ст. обговорено в: О г л о б л и н О. Українська церковна історіографія // Український історик.— 1969.— № 4.— С. 12—29; У л ь я н о в с ь к и й В. І. Історія церкви та релігійної думки в Україні: У 3-х кн.— К., 1994.— Кн. 1: Середина XV — кінець XVI століття.— С. 14—22. Історіографічний доробок з історії Церкви в Україні в тематичному та хронологічному вимірах викладено в ретельно складеному бібліографічному довіднику. о. Ісидора Патрила; див.: П а т р и л о І. Джерела і бібліографія історії української Церкви.— Рим, 1975—1995.— Т. 1—3; див. також: І л ь н и ц ь к а Л. Антинародна діяльність уніатської церкви на Україні. Бібліографічний покажчик.— Львів, 1976.

вчення недостатньо вивчати лише канонічні та інші юридичні пам'ятки. Не менш важливого значення набуває дослідження практичного втілення цього християнського вчення, тобто його засвоєння усіма прошарками тогочасного суспільства, від селянина-підданого чи міщанина до короля або великого князя, які в сукупності й формували релігійну обрядовість — *christianitas*⁴.

Якщо для дослідження історії України від початку її державности до кінця XV ст. включно дослідник справді не диспонує необхідним „набором“ періоджерел, щоб повною мірою відобразити своє бачення її минулого де-факто, то від XVI ст. і далі він отримує можливість розглянути українську історію в широкому просторовому й часовому вимірах. Особливо спокусливим для науковця-медієвіста є XVIII ст., від якого дійшла до наших днів найбільша кількість писемних пам'яток. Беручи до уваги потребу глобалізації історії, тобто тотального (за термінологією французької школи „Анналів“) розгляду життя суспільства, видається, що першовартісним історико-культурологічним джерелом з історії українських земель у складі Речі Посполитої тієї епохи є протоколи генеральних та деканських візитацій церков Київської уніатської митрополії, що хронологічно охоплюють кінець XVII і все XVIII ст., а територіально — історичну Волинь, Брацлавське, Київське та Подільське воеводства, всю Галичину в її австрійських межах, а також Берестейщину, Українське Полісся, Південне Підляшшя, Холмищину, Пряшівщину, Закарпаття та Північну Мараморощину. Таким чином, матеріали візитацій для XVIII ст. „покривають“ більшу частину української етнічної території.

Незважаючи на очевидну вартість цього виду історичних джерел, протягом тривалого часу їхнє вивчення як в українській, так і в польській, російській та угорській історіографії проводилося епізодично й поверхово, через що практичне використання візитаційних матеріалів у наукових дослідженнях було неспівмірне з їхнім багатющим джерелознавчим потенціалом. Ситуація децю поліпшилася в останні два де-

⁴ В українській церковній історіографії на важливості цього напрямку історичних досліджень першим акцентував увагу Борис Ґудзяк; спочатку в одній зі своїх аналітичних статей (Ґудзяк Б. Західна історіографія і Берестейська унія // Богословія.— Рим, 1990.— Т. 54.— С. 128—133; там само можна віднайти й основну західноєвропейську бібліографію до даної теми), а згодом у ґрунтовній монографії, присвяченій генезі Берестейської унії (Ґудзяк В. А. Crisis and Reform. The Kyivan Metropolitanate, the Patriarchate of Constantinople and the Genesis of the Union of Brest.— Cambridge, Mass., 1998.— P. 351 (прим. 18). У Західній Європі основоположником соціології релігії — напрямку, що поклав початок масштабному багаторічному вивченню життя локальної християнської спільноти та різноманітних виявів її побожності, був француз Ґабрієль Ле Бра (див. збірку його наукових праць: Le Bras G. Études de sociologie religieuse.— Paris, 1955—1956.— Т. 1—2, й особливо статтю автора про акти візитацій церков і монастирів як джерелознавчий ключ до розв'язки поставлених ним складних історіософічних проблем: його ж. Enquête sur les visites de paroisses.— P. 100—103). Про досягнення західноєвропейської історіографії у дослідженні католицьких і протестантських локальних спільнот за останні кілька десятиліть див.: Lazar S. Kierunki badań nad historią religii i Kościoła w aspekcie historycznej socjologii religii // Znak.— Kraków, 1968.— N 171.— S. 1139—1159.

сятиліття, коли в Україні й особливо у Польщі⁵ з'явилася низка публікацій, де використовувалися ті чи інші відомості з протоколів візитацій українських церков. Зокрема, чимало українських дослідників почали залучати візитаційні описи для з'ясування окремих аспектів з історії братського руху та парафіяльного шкільництва⁶, географії поширення рукописних книг і стародруків в Україні⁷, історії книгодрукування та книгописання⁸, розвитку релігійного мистецтва (зокрема малярства⁹, декоративної різьби¹⁰), історичної географії¹¹, історичної

⁵ З польських дослідників протоколи візитацій українських церков Перемишльщини, Холмщини та Підляшшя в останнє десятиріччя, зокрема, активно використовують Ромуальд Біскупський (Biskupski R. Sztuka Kościoła prawosławnego i unickiego na terenie diecezji przemyskiej w XVII i pierwszej połowie XVIII wieku // Polska—Ukraina. 1000 lat sąsiedztwa.— Т. 2.— С. 351—370 (й особливо s. 361—362), Здзіслав Будзінський (див. його ґрунтовні праці: Budzyński Z. Dzieje opieki społecznej w Ziemi Przemyskiej i Sanockiej (XV—XVIII w.)— Przemyski; Kraków, 1987; його ж. Ludność pogranicza polsko-ruskiego w drugiej połowie XVIII wieku. Stan. Rozmieszczenie. Struktura wyznaniowa i etniczna.— Przemyski; Rzeszów, 1993.— Т. 1—2) та Броніслав Сенюк (Seniuk B. Architektura cerkiewna brzeskiej części diecezji włodzimierskiej w świetle inwentarzy wizytacyjnych z lat 1725—1727 // Lubelszczyzna.— 1996.— № 2.— С. 23—51).

⁶ Ісаєвич Я. Д. Джерела з історії української культури доби феодалізму XVI—XVIII ст.— К., 1972.— С. 26—27, 41—43, 86—87, 96, 136; його ж. Джерела про суспільно-політичну і культурну діяльність братств України в XVI—XVIII ст. // Історичні джерела та їх використання.— К., 1969.— Вип. 4.— С. 39, 42.

⁷ Фрис В. Я. О распространении русских старопечатных книг XVI—XVIII вв. на западноукраинских землях // Федоровские чтения.— Москва, 1980.— С. 104—108.

⁸ З останніх розвідок у цій ділянці заслуговують на увагу: Дольницька В. Я. До питання про книгописання в Рогатині та його околицях у XVI—XVII ст. // Записки Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника.— Львів, 1998.— Вип. 6.— С. 7—8. Див. також виступ у дискусії на Четвертих „Берестейських читаннях“ у Луцьку Ігоря Мицька, котрий наголосив на важливості залучення відомостей із візитацій про богослужбові книги для дослідження літургійного життя Церкви (Галадза П. Літургійне питання і розвиток богослужень напередодні Берестейської унії аж до кінця XVII століття // Берестейська унія та внутрішнє життя Церкви в XVII столітті (Матеріали Четвертих „Берестейських читань“. Львів, Луцьк, Київ, 2—6 жовтня 1995 р.)— Львів, 1997.— С. 45).

⁹ Александрович В. Іконостас П'ятицької церкви у Львові // Львів: історичні нариси.— Львів, 1996.— С. 131 (використання матеріалів візитації львівських церков 1743 р.); його ж. Малярі та мережа малярських осередків Волині XVI століття // Волинська ікона: питання історії вивчення, дослідження та реставрації (Тези та матеріали III Всеукраїнської наукової конференції, м. Луцьк, 12—13 грудня 1996 року)— Луцьк, 1996.— С. 5 (прим. 19); його ж. Релігійна мистецька культура України XVII століття: нова релігійна ситуація, нове мистецтво // Берестейська унія і українська культура XVII століття. Матеріали Третіх „Берестейських читань“.— Львів, Київ, Харків, 20—23 червня 1995 р.— Львів, 1996.— С. 144, 153 (дискусія) (в останніх двох працях — наголос на мистецтвознавчій цінності протоколів генеральної візитації Володимирської єпархії 1695—1696 рр.); Жолтовський П. М. Український живопис XVII—XVIII ст.— К., 1978.— С. 277—278.

¹⁰ Драган М. Українська декоративна різьба XVI—XVIII ст.— К., 1970.— С. 118, 162.

¹¹ Крикун Н. Г. Административно-территориальное устройство Правобережной Украины в XV—XVIII вв. Границы воеводств в свете источников.— К., 1992.— С. 71 (використання протоколів генеральної візитації української частини Київської уніатської митрополії 1782—1784 рр.); його ж. Динаміка кількості поселень Брацлавського воеводства

демографії¹², економічного становища Церкви¹³ й особливо в ділянці церковної архітектури¹⁴, а також з історії окремих населених пунктів¹⁵, церков, монастирів¹⁶, інституцій та цілих регіонів¹⁷. Поряд з цим

в XVII—XVIII ст. // Проблеми історичної географії України: Збірник наукових праць.— К., 1991.— С. 37—38; його ж. Динаміка чисельності поселень Подільського воєводства в XVI—XVIII ст. // Історичні дослідження: Вітчизняна історія.— К., 1985.— Вип. 11.— С. 61.

¹² Серед українських учених піонерами у використанні протоколів візитацій для дослідження демографічної ситуації на Правобережній Україні у XVIII ст. є львівський дослідник Микола Крикун (Крикун Н. Г. Документальные источники по демографии Правобережной Украины XVIII века // Историографические и источниковедческие проблемы отечественной истории. Межвузовский сборник научных трудов.— Днепропетровск, 1983.— С. 86) та київський науковець Арнольд Перковський (Перковський А. Л. Демографічне джерело для використання в нарисах з історії міст і сіл УРСР // Український історичний журнал.— 1965.— № 6.— С. 106—111; його ж. Народонаселение Украины в XVIII веке / Автореф. дисс. ... канд. истор. наук.— К., 1968.— С. 4—7, 9).

¹³ Див., зокрема: Крижанівський О. П. Джерела до соціально-економічної історії церкви на Правобережній Україні // Архіви України.— 1993.— № 1—3.— С. 75.

¹⁴ Вуйцик В. Оборонна церква в Щирці // Вісник [Інституту] „Укрзахідпроектреставрація“.— Львів, 1995.— Ч. 3.— С. 43—44, 46—47; Дубик Ю. Миколаївська церква у селі Збручанське // Літопис Борщівщини.— Борщів, 1995.— Вип. 7.— С. 51—63; Слободян В. Дерев'яне церковне будівництво Холмщини і Південного Підляшся в греко-католицький період (За матеріалами архівних даних і збереженою іконографією) // Lubelszczyzna.— 1996.— N 2.— S. 52—68; його ж. Жовківщина. Історико-архітектурні описи церков.— Жовква; Львів; Балтимор, 1998.— С. 32, 44, 67, 78, 90, 95, 111, 115, 125, 128, 133, 167; його ж. Українські церкви Холмщини і Підляшся // Холмщина і Підляшся. Історико-етнографічне дослідження.— К., 1997.— С. 153—176; його ж. Церкви України. Перемишльська єпархія.— Львів, 1998.

¹⁵ Див., наприклад: Бойко М. Історія села Запитів.— Львів, 1997.— С. 15; Грабовецький В. Історія Коломиї з найдавніших часів до початку ХХ ст.— Коломия, 1996.— Ч. 1.— С. 10, 77, 79, 80, 145; його ж. Історія Печеніжина.— Коломия, 1993.— С. 61—62, 64; Лисий А. З історії уніатської церкви м. Бара // Історія релігій в Україні. Тези повідомлень VI Міжнародного круглого столу (Львів, 3—8 травня 1995 року).— Львів, 1996.— С. 124—126; Ягніцак В. З історії греко-католицької церкви містечка Журавна // Дрогобицький краєзнавчий збірник.— Дрогобицьк, 1995.— Вип. 1.— С. 55—59. На окрему увагу заслугове доробок львівського краєзнавця Василя Лаби, який інтенсивно використовує протоколи візитацій церков Львівської єпархії 40—60-х рр. XVIII ст. при написанні історичних нарисів про міста і села Городоцького, Жидачівського, Миколаївського, Перемишляньського та Пустомитівського районів сучасної Львівської області, що протягом 1984—1993 рр. публікувалися у місцевій періодиці, а в останній час вийшли окремим друком (близько 60 бібліографічних позицій!).

¹⁶ Про візитаційні матеріали до історії окремих василіянських монастирів й зокрема Почаївського див.: Бойцун Л. Духовний собор Почаївської Лаври (ф. 258, оп. 1—3, спр. 8213) // Студії з архівної справи та документознавства.— К., 1998.— Т. 3.— С. 116; її ж. Почаївський монастир в історії української культури (До питання джерельної бази та її вивчення) // Почаївський монастир в контексті історії та духовності українського народу (Тези наукової конференції, м. Тернопіль, 29 квітня 1995 р.).— Тернопіль, 1995.— С. 1—6; Мицько І. Святоуспенська Лавра в Уневі (кінець XIII — кінець ХХ ст.).— Львів, 1998.— С. 42, 54; Ульяновський В. І. Колекція та архів єпископа Павла Доброхотова.— К., 1992.— С. 136 (№ 118), 155 (№ 207), 169 (№ 273), 171 (№ 283), 174 (№ 292); Ульяноўскі В. І. „Уніятыка“ у калекцыі біскупа Паўла Дабрахотава // Наш радавод. Матэрыялы міжнароднай навуковай канферэнцыі „Царква і культура народаў Вялікага княства Літоўскага і Беларусі XIII — пач. ХХ ст.“ (Гродна, 28 верасня — 1 кастрычніка 1992 г.).— Гродна, 1992.— Кн. 4 (Частка 3).— С. 198—202.

¹⁷ Див., наприклад: Грабовецький В. Гуцульщина XIII—XIX століть. Історичний нарис.— Львів, 1982.— С. 138—139, 144—146; Коструба Т. Белз і Белзька земля від найдавніших часів до 1772 року.— Нью-Йорк; Торонто, 1989.— С. 117, 119, 125—127, 130, 134;

з'явилися розвідки, в яких акцентувалося на джерелознавчій вартості окремих документів¹⁸. З-поміж цих робіт заслуговує на увагу спеціально присвячена згаданій проблематиці стаття вінницького, а нині київського науковця Арсенія Зінченка¹⁹, котра, обмежуючись переважно характеристикою актів візитацій польських костелів та василіянських монастирів, усе ж дає певне уявлення про походження, функціональне призначення та джерельну вартість цього виду історичних джерел.

Попри епізодичні спроби деяких дослідників залучити до своїх наукових студій протоколи генеральних візитацій уніатських церков на сьогодні українська історична наука, як це не парадоксально звучить для кінця ХХ ст.²⁰, усе ще продовжує „відкривати“ для себе цю унікальну пам'ятку пастирсько-адміністративної діяльності вищої уніатської

Сіреджук П. Першовитоки. Нариси історії заселення Заліщанщини від найдавніших часів до наших днів.— К., 1994; Скочиляс І. Українська церква на Борщівщині та інші сторінки національного відродження краю.— К., 1992.— С. 11—18, 27—37; Тимошенко Л. З історії Уніатської церкви на Київщині (XVI—XIX ст.).— К., 1997.— С. 35—37, 54.

¹⁸ Варто згадати розвідки Ярославів Александрович-Павличко (Александрович-Павличко Я. До питання вивчення рукописних пам'яток на терені Бойківщини // Сакральне мистецтво Бойківщини. Другі наукові читання пам'яті Михайла Драгана (Матеріали виступів. 19—20 листопада 1997 року, м. Дрогобич).— Дрогобич, 1997.— С. 12; Павличко Я. Візитації як джерело історії української культури // Історія релігій в Україні. Тези повідомлень III круглого столу (Львів, 3—4 травня 1993 р.).— Київ; Львів, 1993.— С. 90—91; і і ж. Рукописна візитація Старосамбірського деканату XVIII ст. // Історія релігій в Україні. Тези повідомлень IV круглого столу (Львів, 9—10 травня 1994 року).— Київ; Львів, 1994.— С. 133—135), Світлани Зінченко (Зінченко С. Загальна характеристика церков Старосамбірського деканату на основі актів візитацій 1744 та 1766 років // Сакральне мистецтво Бойківщини. Наукові читання пам'яті Михайла Драгана. Доповіді та повідомлення, 25—26 червня 1996 року, м. Дрогобич.— Дрогобич, 1997.— С. 46—49), Петра Сіреджука (Сіреджук П. Церковні переписи Галицької землі XVIII ст. // Історія релігій в Україні. Тези повідомлень IV круглого столу (Львів, 9—10 травня 1994 року).— Київ; Львів, 1994.— С. 162—164), Василя Слободяна (Слободян В. Типологія бойківських церков (На матеріалах візитації Старосамбірського деканату 1766 р.) // Українське сакральне мистецтво: традиції, сучасність, перспективи (Питання іконографії) / Матеріали другої міжнародної наукової конференції (Львів, 21—22 квітня 1994 року).— Львів, 1995.— С. 88—91; та ж стаття з тією ж назвою повторно опублікована у: Вісник інституту „Укрзахідпроектреставрація“.— Львів, 1997.— Ч. 6.— С. 76—78).

¹⁹ Зінченко А. Л. Акти візитацій монастирів і костелів XVIII — першої половини XIX ст. як історичне джерело // Подільська старовина: Збірник наукових праць / Відп. ред. В. А. Косаківський.— Вінниця, 1993.— С. 205—213.

²⁰ У більшості країн Західної Європи вивчення візитаційної документації розпочалося ще на початку XIX ст. Протягом того століття та в першій половині наступного взято на облік та опрацьовано десятки тисяч протоколів описів католицьких і протестантських церков. Підсумком цієї копіткої роботи стало видання ґрунтовно опрацьованих з погляду археографії реперторіїв протоколів візитацій для епархій на території Франції (Répertoire des Visites Pastorales de la France. Première Série: Anciens Diocèses (Jusqu'en 1790).— Reihe 1: Anciens diocèses (jusqu'en 1790).— Bd. 1: Agde-Bourges.— Paris, 1977; Bd. 2: Cahors-Lyon.— Paris, 1980; Bd. 3: Mâcon-Riez.— Paris, 1983; Reihe 2: Diocèses concordataires et post-concordataires (à partir de 1801).— Bd. 1: Agde-Lyon.— Paris, 1978; Bd. 2: Marseille-Viviers.— Paris, 1980; серія продовжується), для епархій німецькомовного простору [сучасні Австрія, Люксембург, Німеччина, Швейцарія] (Zeeden E. W., Lang P. T., Reinhardt Ch., Schnabel-Schülle H. (Hrsgg.). Repertorium der Kirchenvisitationsakten aus dem 16. und 17. Jahrhundert in Archiven der Bundesrepublik Deutschland.— Stuttgart, 1982.— Bd. 1: Hessen (видання не завершено). Список архівів у тих країнах, де зберігаються протоколи візитацій німецьких церков і монастирів,

ієрархії. Зарадити справі, на наш погляд, може створення спеціальної програми дослідження (виявлення, археографічне опрацювання, каталогізація та часткова публікація) візитаційних описів церков у межах української етнічної території XVIII ст.²¹, що дасть змогу врешті-решт увести основний їх масив у науковий обіг.

Львівське владичтво, як ні одна інша з-поміж решти українських єпархій Київської уніатської митрополії XVIII ст., на сьогоднішній день диспонує величезним масивом збережених в архівах, рукописних збірках бібліотек і музеїв України та суміжних з нею країн протоколів генеральних і деканських візитаций. Ця візитаційна документація походить з 1726—1791 рр. і стосується усієї історичної Галичини, Південної Волині, а також Поділля та частково — Брацлавського й Київського воєводства. Значну частину візитаційних книг, що початково зберігалися в консисторських і єпископських архівах, протягом другої половини XIX—XX ст. було описано та передано на зберігання в державні установи²², що врятувало

подано (за єпархіями) в: Die ungedruckten Visitationsquellen // Die Visitation im Dienst der kirchlichen Reform / Hrsg. E. W. Zeeden und H. Molitor.— Münster, 1977.— S. 92—126). Оголошено друком також перелік збережених протоколів канонічних візитаций і для католицьких єпархій Італії (для XIV—XVI ст. такий перелік подано в: Turchini A. Studium, Inventarisierung, Regestenbildung und Edition der Visitationsakten des 15. und 16. Jahrhunderts: Italienische Erfahrungen und offene Probleme // Kirche und Visitation. Beiträge zur Erforschung des frühneuzeitlichen Visitationswesens in Europa / Hrsg. von E. W. Zeeden und P. T. Lang.— Stuttgart, 1984.— S. 115—118), частково — для Польщі (Librowski S. Wizytacje diecezji wrocławskiej.— Cz. 1: Wizytacje diecezji kujawskiej i pomorskiej.— T. 1: Opracowanie archiwalno-źródłoznawcze.— Z. 1: Wstęp ogólny // Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne.— Lublin, 1964.— T. 8.— S. 5—183; його ж. Wizytacje diecezji wrocławskiej.— Cz. 1: Wizytacje diecezji kujawskiej i pomorskiej.— T. 1: Opracowania archiwalno-źródłoznawcze.— Z. 2: Wizytacje w latach 1123—1421 // Там само.— 1965.— T. 10.— S. 33—206; його ж. Repertorium akt wizytacji kanonicznych dawnej archidiecezji gnieźnieńskiej // Там само.— 1974.— T. 29.— S. 5—156; 1975.— T. 30.— S. 5—131; T. 31.— S. 5—208; 1976.— T. 32.— S. 5—157; T. 33.— S. 71—223; 1977.— T. 34.— S. 5—150; 1978.— T. 37.— S. 54—174), а також для Англії (O'Day R. Geschichte der bischöflichen Kirchenvisitation in England, 1500—1689 // Kirche und Visitation...— S. 209—215; тут каталог (за єпархіями) складено для XVI—XVII ст.).

²¹ певні кроки в цьому напрямі вже зроблені польськими дослідниками, які, зокрема, подали загальні відомості про хронологію та місце зберігання візитаційної документації для Перемишльської, Холмсько-Белзької та частково Київської уніатських єпархій; див.: Kołbuk W. Kościoły wschodnie w Rzeczypospolitej około 1772 roku. Struktury administracyjne.— Lublin, 1998.— S. 13, 18—21, 358—360; Kossowski A. Archiwalia lubelskie do dziejów unii kościelnej w Polsce // Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne.— Lublin, 1962.— T. 4.— Z. 1—2.— S. 227—258; Krochmal A. Akta wyznaniowe w zasobie Archiwum Państwowego w Przemyślu.— Przemyśl, 1993 (див. також недавню рецензію на це видання: Купчинський О. [Рец. на] Анна Krochmal. Akta wyznaniowe w zasobie Archiwum Państwowego w Przemyślu / Red. Z. Konieczny.— Przemyśl, 1993.— 189 s. // Записки НТШ. Праці Історично-філософської секції.— Львів, 1997.— Т. ССXXXIII.— С. 531—537, де рецензент, між іншим, звертає увагу на візитаційну документацію Перемишльської уніатської єпархії XVIII—XIX ст. (С. 534).

²² Про дві такі колекції у Львові та Кам'янці-Подільському див.: Скочиляс І. Документи архіву Кам'янецької уніатської консисторії XVIII ст. у фондах Кам'янець-Подільського музею-заповідника // Матеріали засідань Історичної та Археографічної комісії НТШ в Україні (1995—1997 рр.).— Львів, 1999.— Вип. 2.— С. 333—342; його ж. Протоколи єпископських і деканських візитаций церков Київської уніатської митрополії XVIII ст. // Рукописна українська у фондах Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаніка НАН України та проблеми створення інформаційного банку даних. Матеріали науково-практичної конференції 20—21 вересня 1996 року.— Львів, 1998.— С. 442—491.

від їх цілковитого знищення. До такої категорії рукописних пам'яток належить і протокол візитації церков Щирецького намісництва*, що зберігається у відділі рукописів та стародруків Національного музею у Львові²³.

Датування та атрибуція візитаційних протоколів

На відміну від решти візитаційної документації Львівської єпархії, описи церков цього намісництва не мають свого датування. Визначення року появи рукопису утруднює та обставина, що в усьому тексті зазначена тільки одна дата — 4 березня 1732 р., коли було висвячено пароха с. Містків²⁴. Першим дослідником, який намагався хоч би приблизно визначити датування рукопису, була М. Бордун. Укладаючи покажчики осіб і місцевостей до протоколів візитації Львівської єпархії XVIII ст., вона зробила припущення, що пам'ятка походить з 1780 р.²⁵ Не прояснив ситуації і працівник відділу рукописів музею Йосип Гронський (1902—1984)²⁶, котрий у 1976 р. описував документ; він лише констатував, що документ „без дати“²⁷. Зовсім недавно спробу визначити датування рукопису зробив львівський мистецтвознавець Володимир Вуйцик, який фактично й увів його в науковий обіг. Використовуючи окремі відомості з протоколу візитації Щирецького намісництва для дослідження архітектури щирецьких церков, він принагідно зазначив, що документ походить з 1734 р.²⁸ На жаль, автор не обґрунтував свого висновку про датування рукопису, що, зрештою, й не було метою його статті. Тож, чи справді щирецький фоліант був укладений 1734 р.? Щоб розв'язати проблему, з'ясуємо передусім обставини, за яких побачив світ цей документ, його типологію та спорідненість з іншою візитаційною документацією того часу. Звернемо також увагу на відомості про спорудження нових храмів і „новозбудовані“ церкви, а також спробуємо визначити походження паперу, на який нанесено текст візитаційного протоколу.

Згадки візитаторів про новофундовані церкви справді дають змогу виразніше окреслити його датування. Так, важливу інформацію подає нам опис церкви в селі Лівчицях, котра виявилася „ще не посвячена, бо

* Термін „намісництво“ для означення адміністративно-територіального округу з'явився в Львівській єпархії досить давно; до середини 30-х рр. XVIII ст. він уживався паралельно з терміном „протопресвітерія“, у тому числі і в протоколах генеральних візитацій 1726—1727 та 1730—1733 рр. Латинське означення „деканат“ було запроваджене в діловодство Львівської єпархії спеціальною постановою однієї з генеральних конгрегацій вже після 1733 р., тому в даній статті вважаємо за доцільне дотримуватися тогочасної церковної термінології.

²³ Національний музей у Львові (далі — НМЛ), від. рукописів та стародруків, Ркл-31/У (попередній шифр — F 28/2), арк. 1—8.

²⁴ Там само.— Ркл-31, арк. 8.

²⁵ Індекс імен генераль[них] візитацій і метрик ординован[их]. XVIII ст. // Там само (справа без нумерації).

²⁶ Життєвий шлях і творчий доробок цього подвижника української науки та культури частково відображені в документах його особистого архіву, що зберігаються тепер у відділі рукописів Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України (далі — ЛНБ НАН України), ф. 214: Йосип Гронський (Особисті архівні фонди відділу рукописів. Аногований покажчик (Друге виправлене і доповнене видання).— Львів, 1995.— 53—54).

²⁷ Див. робочу картотеку фонду „Рукописи латинські“ у: НМЛ, від. рукописів та стародруків, Ркл-31.

²⁸ Вуйцик В. Оборонна церква...— С. 44, 48.

ще і не докінчена²⁹. Як свідчать пізніші описи цієї святині, її будівництво розпочалася 1728 р., а посвячення відбулося аж 1737 р.³⁰ Подібні відомості знаходимо й в описі церкви села Поляни³¹, однак у цьому разі, як вдалося з'ясувати, будівництво храму завершилося 1736 р.³² Також у протоколі візитації зазначається, що в селі Горбачах зводилася нова церква, котру єпископські комісари „вже застали вибудуваною по вікна“³³. З опису тієї ж церкви 1764 р. відомо, що вона була збудована в 1734 р.³⁴ (Це свідчення візитаторів, як згодом з'ясувалося, виявилось одним з найважливіших аргументів у нашому визначенні датування цієї візитації Щирецького намісництва.)

Той варіант водяного знаку, що фігурує на нашому документі, дуже подібний до філіграні, яка використовувалася для поштового паперу, час виготовлення котрого припадає на 1720 р.³⁵ Таким чином, протокол візитації Щирецького намісництва не міг бути складений раніше від того року. Та щоб дати остаточну відповідь на питання про його датування, звернемося до інших близьких за хронологією протоколів візитаційних описів Львівської єпархії.

Як відомо, першою генеральною візитацією єпархії, матеріали якої збереглися до наших днів, була ревізія 1726—1727 рр.³⁶, що охопила Поділля, Брацлавщину та частину Київщини³⁷. За структурою та змістом наявні протоколи цієї візитації значною мірою наближаються до описів церков Щирецького намісництва, однак віднести їх до 1726—1727 рр. не можна, оскільки, як вже йшлося, єдина наведена в них дата — 1732 р. — чітко встановлює їхню нижню хронологічну межу, до того ж не маємо жодних документальних свідчень, що в ці роки візитувалася також і галицька частина єпархії.

Наступна генеральна візитація Львівського владництва відбулася в 1730—1733 рр. і, на відміну від попередньої ревізії, залишила по собі надзвичайно багату документацію. Охопивши цього разу всю єпархію, візитація 1730—1733 рр. була здійснена в декілька етапів, на кожному з яких перед єпископськими комісарами ставилися певні завдання, що знайшло свій відбиток й у візитаційних протоколах³⁸. Якщо на почат-

²⁹ НМЛ, від. рукописів та стародруків, Ркл-31, арк. 5 зв.

³⁰ Слободян В. Церкви України...— С. 240 (тут автор помилково вважає 1728 р. датою побудови храму); НМЛ, від. рукописів та стародруків, Ркл-24, с. 901.

³¹ НМЛ, від. рукописів та стародруків, Ркл-31, арк. 7.

³² Там само.— Ркл-17, арк. 100 зв.

³³ Там само.— Ркл-31, арк. 5.

³⁴ Там само.— Ркл-24, с. 804.

³⁵ Laucevičius E. Popierius Lietuvoje XV—XVIII a. Atlasas.— Vilnius, 1967.— P. 213 (№ 2789).

³⁶ Протоколи цієї візитації зберігаються тепер у НМЛ (Ркл-11, арк. 397—514). Принагідно зауважимо, що усі попередні дослідники, використовуючи ці матеріали, не виділяли їх як окрему генеральну візитацію, помилково об'єднуючи її з єпископською ревізією.

³⁷ Матеріали генеральної візитації Львівської єпархії 1726—1727 рр. для її галицьких деканатів, на жаль, не збереглися. Єдиною на сьогодні працею, спеціально присвяченою цій єпископській ревізії, є розвідка Івана Крип'якевича (див.: Крип'якевич І. Чигирин і Суботів у візитації 1726 р. // Записки НТШ.— Львів, 1931.— Т. СЛІ.— С. 191—194).

³⁸ Джерелознавчі особливості матеріалів генеральної візитації 1730—1733 рр. детальніше розглянуто в Скочилиас І. Генеральна візитація Львівської єпархії 1726—

ках (найперше обстежували церкви на території Подільського (1730—1731) та Брацлавського (1731) воєводства) описи храмів були дуже схематичними й поверховими, то, починаючи з 1732 р., коло питань, що розглядалися під час двох наступних етапів єпископської ревізії, значно розширилося; описи деяких церков Галицького офіціалату обіймають до 10 сторінок тексту! Останній, п'ятий, етап візитації розпочався у перші місяці 1733 р. і тривав, вірогідно, до середини року, й саме він виявився найменш задокументованим (дотепер було відомо, що для цього етапу генеральної візитації зберігся тільки опис Войнилівського деканату, котрий датується 21 лютим — 4 березня 1733 р.³⁹). Очевидно, на початку 1733 р. було обстежено решту існуючих на той час намісництв Львівського офіціалату (Бібрецький, Болехівський, Долинський, Жовківський, Куликівський, Львівський, Миколаївський, Стрілиський, Стратинський і Щирецький⁴⁰). Ретельне зіставлення структури опису та змісту протоколу візитації Войнилівського намісництва та недатованого опису церков Щирецького показало: вони дуже подібні між собою й водночас суттєво різняться від візитаційних описів церков, складених під час чотирьох попередніх етапів генеральної візитації 1730—1733 рр. Територіальне розміщення цих та інших вже перелічених намісництв також дає підстави стверджувати, що всі вони були візитовані в один і той же період, а саме в першій половині 1733 р. З іншого боку, щирецькі протоколи не можна датувати пізнішим часом ще й з тих міркувань, що друга генеральна візитація Львівської єпархії, як відомо, була завершена саме в 1733 р., а наступна єпископська ревізія розпочалася тут аж через 6 років⁴¹. Немає також підстав трактувати описи церков Щирецького намісництва як протокол деканської візитації (тобто візитації, проведеної не за розпорядженням єпископа, а особисто місцевим деканом), позаяк практика документування самого чину деканської візитації утвердилася у Львівській єпархії тільки на початку 60-х рр. XVIII ст.⁴²

Таким чином, досліджуваний нами документ можна цілком певно віднести до матеріалів другої генеральної візитації Львівської єпархії 1730—1733 рр.

1733 років: зміст та структура опису // Україна в минулому.— Київ; Львів, 1996.— Вип. 9.— С. 186—203. Тут єпископські ревізії єпархії 1726—1727 та 1730—1733 рр. також помилково об'єднані в одну генеральну візитацію.

³⁹ НМЛ, від рукописів та стародруків, Ркл-11, арк. 1—10.

⁴⁰ Перелік намісництв наведено згідно з новим адміністративним поділом Львівської єпархії, затвердженим на генеральній конгрегації 1737 р. (НМЛ, від рукописів та стародруків, Ркл-199, арк. 6—6 зв.).

⁴¹ НМЛ, від рукописів та стародруків, Ркл-17.

⁴² Вперше питання про необхідність документування чину деканської візитації було порушено на Соборі духовенства єпархії в 1737 р., одна з ухвал якого вимагала, „aby każdy Protoprezbiter miał Xięęę białego papieru organną, w ktorey соросзнą [тобто деканські.— І. С.] wizytę [...] będą powinni“ (НМЛ, від рукописів та стародруків, Ркл-199, арк. 7). Найдавнішим збереженим для Львівської єпархії протоколом деканської візитації є описи церков Чортківського деканату 1760 р. („Acta Visitationis Decanatus Czortcoviens[is] Anno Domini Millesimo Septingentesimo Sexagesimo Diebus February Mensis expedita“) (ЛНБ НАН України, від рукописів, ф. 6 (Бібліотека Богословської академії у Львові), спр. 71, арк. 11—23).

Щирецьке намісництво та його візитації

Територія Щирецького намісництва сформувалася протягом XVII — першої половини XVIII ст. Очевидно, православний намісник осів у Щирці вже після того, як тут з'явився польський королівський староства. Така практика була в той час дуже поширеною на українських землях Речі Посполитої, коли адміністративна структура єпархій пристосовувалася до меж державних адміністративно-територіальних утворень або приватновласницьких маєткових комплексів⁴³. Тож у XVI ст. Щирець мав дуже мало шансів стати центром однойменного намісництва, оскільки Щирецьке староство постало тут лише в наступному столітті⁴⁴. Як відомо, перші достовірні відомості про організаційну структуру Православної церкви в Галичині з'являються тільки в другій половині XVII ст., тому саме з того часу можна говорити про мережу церков Щирецького намісництва.

Уперше про намісництво опосередковано згадується в документах за 1641 р.; того року під актом вибору нового львівського владика — Андрія Желборського — у числі інших свій підпис поставив і о. Стефан, „намісник щирецький з духовенством і братствами“⁴⁵. У склад новоутвореного намісництва початково увійшло 48 православних парафій. Окрім самого Щирця та навколишніх сіл, до його складу було включено також Миколаїв (що мав тоді 4 церкви) та Розвадів з прилеглою територією⁴⁶. Наприкінці століття Щирецьке намісництво поповнилося ще одним поселенням — Пустомитами⁴⁷, й воно стало одним з найбільших адміністративних утворень у тодішньому Львівському владичстві. З прийняттям Львівською єпархією в 1700 р. унії на території Щирецького намісництва з'явився жіночий монастир сестер василянок у Миколаєві, й загальна кількість парафій, таким чином, зросла до 50⁴⁸. Після адміністративної реформи, проведеної у 1721 р. львівським єпископом Атанасієм Шептицьким, низку парафій зі Щирецького намісництва було передано до новоствореного Миколаївського намісництва, й загальна кількість церков зменшилася до 37⁴⁹. Протягом наступних кількох деся-

⁴³ Bieńkowski L. Organizacja Kościoła wschodniego w Polsce XVI—XVIII w. // Kościół w Polsce.— Kraków, 1969.— Т. 2.— С. 810.

⁴⁴ У другій половині XVI ст. більшість поселень (за станом на 1564—1565 рр. — 9), що в XVII ст. утворили Щирецьке староство, належали до Львівського староства (див.: Жерела до історії України-Руси, видає Археографічна комісія Наукового товариства імені Шевченка.— Львів, 1900.— Т. 3: Люстрації королівщин в землях Холмській, Белзькій і Львівській з 1564—5 рр.— С. 358).

⁴⁵ Петрушевич А. С. Сводная галицко-русская летопись съ 1600 по 1700 годъ.— Львовъ, 1874.— С. 90.

⁴⁶ НМЛ, від. рукописів та стародруків, Ркл-157, арк. 6—7.

⁴⁷ Catalogus sacerdotum saecularium Ucrainorum dioecesis Leopoliensis, qui cum suis ecclesiis, duce episcopo Šumlanskyj, ad Ecclesiam Catholicam accesserunt // Monumenta Ucrainae historica.— Romae, 1967.— Vol. IV (1671—1701).— Р. 296—297.

⁴⁸ НМЛ, від. рукописів та стародруків, Ркл-144, арк. 4 зв.—5; Лабенській Ф. Къ історіі Львовской єпархії въ вторую пол. XVII в. // Вѣстникъ „Народного Дома“.— Львов, 1907.— Ч. 2 [февраль].— С. 26.

⁴⁹ Центральний державний історичний архів України у Львові (далі — ЦДА України у Львові), ф. 201 (Львівська митрополічна греко-католицька консисторія), оп. 4-б, спр. 244, арк. 2.

тимить територія Щирецького намісництва залишалася незмінною, і лише на час генеральної візитації деканату в 1764 р. загальна кількість його парафій завдяки новofундованим храмам зростає до 41⁵⁰.

Про пастирські візитації Щирецького намісництва перед 1733 р. відомо дуже мало. Без сумніву, вони відбувалися, і то досить часто, як свідчить тогочасна церковна практика⁵¹. Однак перші відомості про такі канонічні огляди маємо тільки з 1704 та 1705 рр., коли єпископські комісари після обстеження церков намісництва здійснювали у с. Бродках виїзні сесії духовного суду Львівської консисторії (у 1704 р. — в червні⁵², а наступного року — вже у березні⁵³). Наступні, цього разу непрямі, свідчення про візитації намісництва походять з 1723 р.: саме цього року відбулося масове посвячення антими́нсів для більшості церков Щирецького намісництва, очевидно, під час відвідин щирецьких храмів єпископськими комісарами чи самим львівським владикою⁵⁴. Як уже згадувалося, перша генеральна візитація Львівської єпархії не залишила по собі протоколів описів галицьких церков. Тому питання про те, чи Щирецьке намісництво було візитоване у 1726 чи 1727 рр., залишається відкритим.

Отже, на сьогодні першою генеральною візитацією Щирецького намісництва після Замойського синоду слід уважати візитацію 1733 р., що здійснювалася у межах єпископської ревізії Львівської єпархії 1730—1733 рр.

⁵⁰ НМЛ, від. рукописів та стародруків, Ркл-24, арк. 701—973. Польський дослідник Вітольд Колбук, котрий у нещодавно виданій монографії про організаційну структуру східних церков у Речі Посполитій, наводить перелік лише 31 церкви Щирецького намісництва, до того ж не всі з них насправді у 1772 р. належали до його складу (Kolbuk W. Kościoły wschodnie... — S. 191—192).

⁵¹ Відомості про пастирські візитації у Львівській єпархії у другій половині XVII — першій чверті XVIII ст. збереглися у протоколах виїзних засідань духовного суду Львівської консисторії (НМЛ, від. рукописів та стародруків, Ркл-58/7—8; Ркл-175). Ці судові засідання здійснювалися на соборчиках місцевого духовенства після завершення канонічного огляду єпископськими комісарами певної церковної округи (найчастіше — намісництва). Така схема організації управління єпархіями була відома також на середньовічному Заході, однак, на відміну від латинського християнства, де цю схему остаточно скасував Тридентський собор 1545—1563 рр., у східних церквах вона збереглася, як свідчить церковна практика Руської Церкви, аж до XVIII ст. Про триступеневу (візитація — соборчик — суд) систему управління Львівською єпархією в перші два поунійні десятиліття детальніше див.: Скочилас І. Акти духовних судів українських церковних установ XVII—XVIII ст. (За матеріалами виїзних засідань єпископсько-консисторського суду Львівської єпархії 1700—1725 років) // Вісник Львівського університету. Серія історична. — Львів, 1999. — С. 425—438.

⁵² НМЛ, від. рукописів та стародруків, Ркл-58/7, арк. 11—12, 51—53 зв.

⁵³ Там само. — Арк. 35.

⁵⁴ Там само. — Ркл-24, с. 701, 707, 714, 723, 729, 734, 739, 752, 759, 778, 791, 800, 805, 812, 828, 833, 842, 849, 857, 862, 870, 890, 895, 901, 908, 914, 920, 932, 940, 948, 953, 959, 963, 970.

⁵⁵ Практика надання посвячених єпископами антими́нсів для престолів церков саме під час візитацій була тоді дуже поширеною у Львівській єпархії; єпископські комісари також контролювали й переказані парохами кошти за антими́нси; див. принагідну згадку про візитацію церкви села Очеретна Кальницького намісництва на початку 20-х рр. XVIII ст.: „[...] Antymins [...] przez W[ielebnego] O[ycza] Namiesnika Niemrowskiego położony, a J[iego] M[ości] X[iądza] Wereszczaka, teraz ziechawszy po rewizyi, pieniądze za Niego wzioł od gromady, u do tey Cerkwi podpisał go“ (НМЛ, від. рукописів та стародруків, Ркл-11, арк. 328).

Візитатори Щирецького намісництва та їхні повноваження

До того часу залишається нез'ясованим питання про персональний склад візитаційної комісії для Щирецького намісництва. До її складу, згідно з тогочасною церковною практикою, повинні були належати сам генеральний візитатор, його помічник (як правило, місіонер-проповідник) та писар, котрий, власне, й складав протокол візитації. Можливо, візитатором Щирецького намісництва був тодішній львівський офіціал⁵⁶, однак документального підтвердження цього немає. Зі значною часткою вірогідності можна лише стверджувати, що цей візитатор обстежував церкви інших намісництв Львівського офіціалату в 1733 р., на що вказує подібність їхніх описів.

Встановлено, що ревізія 1730—1733 рр. здійснювалась як згідно зі схемою, ухваленою львівським єпископом, так і відповідно до візитаційної інструкції (*Quaestiones in Visitationibus indagande*)⁵⁷, затвердженої на Замойському синоді 1720 р. Як показує текстологічне зіставлення всіх груп візитаційних протоколів, під час четвертого та п'ятого етапів ревізії (нагадаймо, на останньому етапі було відвідано й церкви Щиреччини) візитатори взувалися переважно на спеціальну партикулярну інструкцію („*Commissio ad visitandum*“) Атанасія Шептицького⁵⁸ від 11 листопада 1732 р.⁵⁹ Ця інструкція мала характер пастирських настанов членам візитаційної комісії, до яких долучалася власне інструкція („*Additum ad Acta Visitationis*“), що безпосередньо визначала обсяг повноважень єпископських комісарів. Її поява була спричинена потребою детальніше регламентувати обов'язки візитаторів⁶⁰.

Інструкція зобов'язувала комісарів звертати особливу увагу на економічний стан кліру, його життя та звичаї, для чого рекомендувалося ретельно обліковувати у протоколах усі фундуши, земельні наділи, ерек-

⁵⁶ Разом із генеральним візитатором до складу візитаційної комісії у Щирецькому намісництві належали й інші уповноважені особи, про що свідчить опис церкви села Горбачів, де візитатори говорять від свого імені у множині (НМЛ, від. рукописів та стародруків, Ркл-31/V, арк. 5).

⁵⁷ Інструкцію вперше надруковано у: *Synodus provincialis ruthenorum Habita in Civitate Zamosciae Anno MDCCXX sanctissimo domino nostro Benedicto PP. XIII dicata.*— Romae, 1724.— P. 128—142.

⁵⁸ Київському митрополитові Атанасію Шептицькому, який залишив вагомий слід в історії уніатської церкви та в українській культурі загалом, на жаль, досі не присвячено окремого монографічного дослідження ні в українській, ні в зарубіжній історіографії. Загальні відомості про його життя та душпастирську діяльність можна почерпнути в: о. Великий А. Г. З літопису християнської України. Церковно-історичні радіолекції з Ватикану.— Рим, 1973.— Т. 6: XVIII ст.— С. 126, 171—175; Мицько І. Святоуспенська Лавра в Уневі (кінець XIII — кінець XX ст.).— Львів, 1998.— С. 118; о. Назарко І. Київські і галицькі митрополити. Біографічні нариси (1590—1960).— Торонто, 1962.— С. 89—95; о. Рудович І. Єпископи Шептицькі // Богословський вістник.— Львів, 1901.— № 2.— Вип. 1.— С. 24—35; № 2.— Вип. 2.— С. 102—134; Jul. B. Szepczycki (Atanazy) // Encyklopedyja powszechna.— Warszawa, 1867.— Т. 24.— S. 621—623.

⁵⁹ НМЛ, від. рукописів та стародруків, Ркл-83, с. 222—224.

⁶⁰ Зміст цієї першої у Львівській єпархії партикулярної візитаційної інструкції обговорено в одній зі статей автора (Скочиляс І. Програма реформ у Львівській єпархії в післязамойський період: візитаційні інструкції Атанасія Шептицького 1732 та 1739 років // Ковчег: Збірник статей з церковної історії.— Львів, 1999.— Ч. 2 (у друці). У тому ж збірнику інструкція публікуватиметься мовою оригіналу та в українському перекладі.

ційні грамоти тощо, надані церквам, братствам і шпиталям. Для зміцнення церковної дисципліни серед парафіяльного духовенства єпископським комісарам надавалися додаткові повноваження щодо покарання винних безпосередньо на місці. Інструкція вимагала також від візитаторів з'ясовувати, чи отримують парохі від намісників рішення генеральних протопресвітерських конгрегацій. Вони повинні були не тільки констатувати наявність у церковній бібліотеці відповідної документації, а й докладно з'ясовувати, як саме здійснюються у парафії реформи згідно з рішеннями отців Замойського синоду.

А. Шептицький в інструкції намагався чітко регламентувати обов'язки та поведінку візитаторів. Тому третину місця там займають єпископські застереження щодо можливих зловживань та нехтування комісарами своїми адміністративними та пастирськими обов'язками під час ревізії. Особливо митрополита турбували матеріальні наслідки візитації церкви для духовенства та вірних. А. Шептицький навіть вимагав, щоб його комісари не силували парохіян, братчиків і пресвітерів до участі в різних візитаційних чинностях, пов'язаних з матеріальними видатками. В інструкції також йшлося про те, щоб візитатори не обтяжували паству своєю присутністю у парафії, обмежившись помірними добровільними пожертвами у вигляді харчів, та й то в багатших парафіях, „щоб було видно, що візитуючі єпископи лиш те, що стосується Христа, а не своїх вигод шукають“⁶¹.

Інструкція передбачала відповідальність візитаторів за вірогідність зібраної ними інформації. Так, після завершення генеральної візитації її виконавці повинні були під присягою скласти єпископові зізнання про свою діяльність у час ревізії церков, чи „ніде не закралася корупція та чи все виконано та оглянуто згідно з [рішеннями] згаданого Замойського синоду та даної від нас [А. Шептицького.— І. С.] інструкції“⁶².

Таким чином, львівський владика міг сподіватися від своїх комісарів сумлінного й компетентного виконання їхніх обов'язків під час візитації та отримання достовірної інформації про стан церков і парафій своєї розлогої єпархії. Та чи справджувалися ці сподівання уніатських ієрархів, пов'язаних з впровадженням у церковну практику нової системи канонічних візитацій, покаже розгляд перебігу та наслідків генеральної візитації Щирецького намісництва у 1733 р.

Маршрут візитаційної комісії, джерела інформації та схема опису церков Щирецького намісництва

Візитація намісництва, як правило, розпочиналася від того храму, при якому перебував намісник. Тому першою святинєю, до якої навідалися єпископські комісари, була церква Святої Трійці у Щирці. Після візитації обидвох щирецьких храмів маршрут візитаційної подорожі комісарів проліг у села намісництва, причому обстеження тамтешніх церков відбувалося за певною схемою (див. карту-схему), що настановлює на думку про заздалегідь визначений маршрут, який складався на основі

⁶¹ „[...] ut Episcopi Visitatores ea tantum, quae Christi sunt non propria quaerere videantur“ (Synodus provincialis ruthenorum...— P. 98; розд. „De Episcopis“).

⁶² „Jako [...] żadną nigdzie nie uwiedli się korupcyą, ale wszy[st]ko ad mentem rzeczzonego Zamoyskiego Synodu, u daney Sobie od nas Instrukcyi, obserwowali y wypelnili“ (НМЛ, від рукописів та стародруків, РкЛ-83, с. 224).

або тодішніх реєстрів духовенства та церков Львівської єпархії⁶³, або якогось урядового перепису поселень, складеного для сплати, наприклад, подимного податку⁶⁴.

Аналіз збережених протоколів візитації дає підстави стверджувати, що єпископська ревізія Щирецького намісництва в 1733 р. не охоплювала парафію в широкому розумінні цього слова, а лише церковні споруди (церкви, дзвіниці тощо), церковні інституції (братства) та духовних осіб. Тож з методологічного погляду правильно буде називати цю єпископську ревізію візитацією саме церков намісництва, а не парафій, як про це помилково стверджує більшість дослідників.

Концентрація уваги візитаторів передусім на церковних спорудах та предметах знайшла свій відбиток і у візитаційних протоколах, що складалися за такою схемою:

- назва поселення (окремим заголовком);
- церква (зовнішній опис);
- цвинтар;
- дзвіниця;
- школа (якщо така була);
- внутрішній інтер'єр храму (святинище, Деїсус, ікони поза іконостасом, престіл тощо);
- предмети літургійного вжитку;
- священничі ризи та покривала;
- богослужбові книги;
- парох;
- матеріальне забезпечення церкви;
- кількість парафіян;
- церковне братство;
- стан метричної реєстрації людности.

Візитатори, зауважимо, не виокремлювали якихось питань, за винятком описів щирецьких церков, котрі виразно поділяються на три розділи: „Церква“, „Срібні, олов'яні, латунні та мідні вироби“, „Ризи, покривала тощо“. Це пояснюється тим, що візитаційні протоколи під впливом рішень Замоїського синоду тільки-но починали входити тоді в практику Львівської єпархії, тому усталених форм вони, природно, за такий короткий відрізок часу набутти не могли. Така схема опису відобразила тогочасний стан уніатської церкви в Україні та програму дій її ієрархії, котра за посередництвом пастирських візитацій мала на меті облік церковного майна в парафіях та матеріальне забезпечення духовенства. Це й пояснює дивну, на перший погляд, класифікацію церковного опорядження, коли сакральні речі часто виділялися в окрему групу за ознакою коштовності, а не за своїм літургійним призначенням. З іншого боку, брак у більшості храмів повного „набору“ церковного опорядження не давав візитаторам змоги робити поширені описи, а також

⁶³ Такі реєстри справді в той час вже були у розпорядженні Львівської консисторії, у тому числі і по Щирецькому намісництву (див.: НМЛ, від. рукописів та стародруків, Ркл-144).

⁶⁴ Про те, що візитатори під час ревізії церков використовували державні переписи поселень, свідчить характерний запис про село Худиківці Скальського намісництва в 1731 р.: „Wieś Chudykowce, w taryfie Czermin“ (НМЛ, від. рукописів та стародруків, Ркл-11, арк. 280).

позбавляла їх необхідности групувати описувані ними об'єкти, особи та предмети.

Щоб отримати достовірні дані про стан церков намісництва, візитатори послуговувалися різними джерелами інформації. Сумнівно, щоб єпископські комісари відшукували необхідні їм відомості в парафіяльних архівах: у той час чи не єдиними документами більшості сільських церковних архівів були метричні книги⁶⁵, які потребували прискіплого перегляду, що в умовах обмеженого часом побуту візитаторів було практично неможливим. Тож основні дані про ту чи іншу церкву ревізори здобували шляхом візуального огляду споруди, а в оцінці морального стану кліру та його відповідности посаді опиралися на свідчення простих мирян, братчиків, а також коляторів парафії. Однак якщо про церковні споруди та сакральні речі справді можна було роздобути достовірні відомості й занести їх у візитаційний протокол, то свідчення окремих осіб про духовенство та й особисті враження про пароха генерального візитатора, природно, могли бути дуже особистими й, отже, упередженими, — від захоплення до осуду. Тому цю обставину треба завжди враховувати у просопографічних студіях.

Зміст візитаційних протоколів

Повнота і достовірність записів. Після завершення канонічного огляду церкви за наказом візитатора писар вносив у протокол ту зібрану єпископським комісаром інформацію, яку вважав необхідною для представлення єпископові дійсного образу життя тої чи іншої парафії. Це, однак, зовсім не означає, що на аркуші візитаційного протоколу потрапляли усі відомості про церкву та парафіяльний клір, які вимагалися від єпископських комісарів партикулярною інструкцією 1732 р. та настановами Замойського синоду. Наприклад, низка конфліктних справ між духовенством та мирянами, випадки порушення норм тогочасного (передусім подружнього) церковного права, факти зловживання кліру й коляторів, котрі потребували додаткового судового розгляду й перебували в юрисдикції єпископа, відсилали для остаточного вироку до духовного суду Львівської консисторії, тому в протоколах фіксувалися доволі рідко. Іншою причиною відсутности у візитаційних протоколах початку 30-х рр. XVIII ст. дисциплінарних справ було те, що інститут канонічних візитацій у Львівській єпархії тоді ще не знав такого підсумкового акта візитації, як Реформаційний декрет (у Львівській єпархії вперше з'явився 1739 р.), котрий окремо реєстрував такі факти та був дуже ефективним інструментом впровадження церковних реформ в уніатській церкві.

На те, що не всі зібрані єпископськими комісарами дані вносилися у візитаційну книгу, вказує й інструкція 1732 р. Так, відомості про зовнішній вигляд парохів⁶⁶, а також реєстри сплаченого духовенством основно-

⁶⁵ Підтвердженням цього є їхні стереотипні назви — „Книги парафіяльні“: „Księg Parochialnych czyli Metryk mało co ma [...]“, „Księgi parochialne baptyzatorów et contrahentium zupełnie [...]“ (НМЛ, від. рукописів та стародруків, Ркл-11, арк. 15, 23).

⁶⁶ „Inquirendum [...], iezeli Uniwersały Nasze Kongregacyi przeszłoroczney wydane, koźdego z W[ielebnych] P[arochów] podochodziły, y iezeli według tych, w noszeniu y strzyżeniu włosów uniformitas, observatur, a iezeli gdzie contrarium repererint, sami hoc idem exequentur, włosy deponendo“ (НМЛ, від. рукописів та стародруків, Ркл-83, с. 224).

го церковного податку — „катедратика“ — комісари повинні були фіксувати не в самих протоколах візитацій, а на окремих аркушах⁶⁷. Роздобуті візитаторами податкові квитки від намісників, які засвідчували сплату священиками „катедратика“ та фіксували величину заборгованості єпископові, також вносилися у спеціально підготовлений для цього реєстр⁶⁸. Також треба брати до уваги й ту обставину, що з певних суб'єктивних міркувань візитатор міг просто не внести деяких відомостей у візитаційну книгу. Водночас необхідно пам'ятати, що протоколи візитацій Львівської єпархії призначалися для внутрішнього вжитку церкви й були покликані викривати кричущі зловживання у ній і змагати до направи релігійного життя українського люду Галичини й Поділля.

Після цих вступних зауваг перейдемо до безпосереднього розгляду змісту протоколів генеральної візитації Щирецького намісництва 1733 р.

Назва поселення та його адміністративно-територіальна належність. Першим пунктом візитаційного протоколу значиться назва населеного пункту. Причому в деяких випадках єпископи подавали оригінальні для українського звучання назви, котрі не фігурують в офіційних державних документах і опираються на народну традицію. Такі українські варіанти назв поселень візитатори подають щодо Малогорожанки, Великої Горожанки (а не Горожанки), Грімного тощо. Зіставлення відомостей візитаційних протоколів з іншими українськими церковними джерелами (наприклад, паралельне вживання на початку XVIII ст. двох різновидів назви одного з сіл Щирецького намісництва (Грімно-Румно) дасть змогу в окремих випадках простежити етимологію та еволюцію назв поселень Галичини.

Далі візитатор фіксував адміністративно-територіальну належність поселення, а також визначав його власника чи посесора. Щодо Галичини першої половини XVIII ст. ці відомості мають першорядне значення для студій над структурою земельної власності та державного адміністративного устрою краю, адже відповідних джерел нецерковного походження з того часу, на жаль, збереглося дуже мало.

Багато церков намісництва, як свідчать матеріали візитації, розміщувались у межах Щирецького королівського староства (місто Щирець, села Брідки, Гуменець, Дмитре, Красів, Поляна, Попеляни). Два поселення (Добряни та Хоросно) належали Щирецькому війтівству. До великого за територією Городоцького староства зі Щирецького намісництва була приписана одна Керниця, в той час як до Комарнянського ключа князів Вишневецьких належали аж вісім поселень. Середня та дрібна польська шляхта мала в своєму розпорядженні 11 сіл; серед її представників на Щиреччині заможністю виділялися полковник Річицький (власник двох сіл) та подільський воевода Стефан Гумецький (також два поселення). На іншому полюсі ієрархії земельної власності перебувала дрібна шляхта зі сіл Горбачів („кілька панів“), Підвисокого (6 власників) та Саски (3 шляхтичі). Ще по одному селу на Щиреччині належало „панові

⁶⁷ „Oycowie Wizytatorowie diligenter adnotowali... nie w Wizycie, ale in Particulari et Seorsiva Scheda fideliter spiszą“ (НМЛ, від рукописів та стародруків, РкЛ-83, с. 224).

⁶⁸ Там само.— С. 223.

Винявському" (Милошевичі) та львівському ловчому Антонієві Зеленці (Містки).

Значно скромніше від приватновласницьких і королівських маєтків представлені церковні володіння, що належали Римо-Католицькій церкві. Зокрема, три села (Вербіж, Гонятини, Кагуїв) тут мала львівська капітула, а по два — отці-єзуїти й сестри-бенедиктинки (Підтемне, Раковець) та львівський монастир бригідок (Никонковичі, Сороки). Зауважимо також, що належність села Лісневичів візитатором не була зафіксована.

Титулатура церков. На відміну від попередніх відомостей, посвята храмів не мала сталого місця у візитаційних протоколах. Примітно, що записи про титули церков фіксувалися візитаторами як латинською й польською, так і староукраїнською (Гуменець, Кагуїв, Красів, Милошевичі, Попеляни, Ричагів, Саска, Щирець) мовами. Це свідчить про певну спорідненість церковної ієрархії, попри тенденції латинізації Руської Церкви, з освяченою віками українською (православною) церковною традицією, яка в даному разі знаходила свій вияв у використанні єпископськими комісарами в діловодстві *lingva sacra* як форми маніфестації своєї східної, руської ідентичності.

Значна частина церков Щирецького намісництва мала тринітарні посвяти, тобто їхня титулатура відображала особливу пошану в даній місцевості Святої Трійці або Ісуса Христа (та пов'язаного з Господом шанування Святого Хреста). Зокрема, титул Святої Трійці мали храми в Малих Любнях і Щирці. Структура „народної побожності“ місцевого українського люду відображена в посвятах храмів Господнім празникам. Так, свято Богоявлення Христового представлено в назві святині села Гуменця, Преображення Господнього — в назві церкви у Гримному, Різдва Христового — в посвяті храму села Добрянів. Натомість празників Воскресіння Христового та Вознесіння Господнього немає в назвах щирецьких церков, хоч вони й широко представлені у титулах відповідно 43 і 19 церков Галичини першої половини XVIII ст.⁶⁹ Шанування Святого Хреста, на якому був розп'ятий Господь, відображено в назвах церков сіл Керниці та Попелянів. Привертає увагу та обставина, що ні один з храмів Щиреччини не удостоївся посвяти Святому Духові. Усього ж, згідно з візитаційними протоколами, тринітарні титули мали в той час сім храмів намісництва, що відображає регіональні особливості шанування Трьохого Бога в Галичині⁷⁰.

Марійний культ в українських єпархіях уніатської церкви повною мірою відображений і в титулатурі церков Щирецького намісництва. Низку сюжетів із Нового Завіту, що охоплюють ключові моменти з життя Матері Божої, відтворено в празничних посвятах храмів: Різдву Пресвятої Богородиці (Щирець), Введенню у храм Пресвятої Богородиці (Велика Горожана), Очищенню Пресвятої Богородиці (Милошевичі) — тут назва цього празника подана як тринітарне свято — Стрітен-

⁶⁹ Скочилися І. Посвяти церков Таїнству Трьохого Бога (За матеріалами генеральної візитації Львівської єпархії 1730—1733 рр.) // Лавра. Часопис Монахів Студитського Уставу.— Львів, 1999.— Ч. 1 (3).— С. 35—36.

⁷⁰ У першій третині XVIII ст. у галицьких парафіях Львівського владництва, згідно з візитаційними протоколами, тринітарні посвяти мали 19 з 857 уніатських церков (див.: Там само.— С. 35).

ня Господнє) й особливо Успінню Пречистої Діви Марії (Кліцько, Підтемене), Покрову Богоматері (Раковець, Саска, Татаринів) та Собору Пресвятої Богородиці (Ричагів, Хоросно). Впадає у вічі, що на Щиреччині в той час не було храмів, присвячених Благовіщенню Пресвятої Богородиці та Непорочному Зачаттю Діви Марії. Загалом наведений перелік повною мірою відтворює ті форми поклоніння Богоматері, котрі представлені в назвах церков усієї Галичини (тут за станом на 1733 р. марійні титули мали 229 із 857 святинь) і дає певні уявлення про форми побожності українського населення того часу (трактування свята Введення у храм Богородиці як господнього празника, неприйняття католицького догмату (принаймні в його зовнішніх проявах — по святі храмі) про непорочність Божої Матері).

З погляду церковної еkleзіології є певним парадоксом, що дві ключові фігури в християнській догматичі — Ісус Христос і Пречиста Діва Марія — мали меншу популярність серед народу, аніж ангели, апостоли, мученики за віру та святі, канонізовані місцевими церквами. Дотримуються цієї традиції й церкви Щирецького намісництва, більшість з яких (20 із 37) мали у XVIII ст. саме святовітцівські посвяти. Як і треба було очікувати, найбільш популярним був тут св. Микола — згідно з тогочасними уявленнями, великий добродійник і заступник простого люду. На його честь, як свідчили візитатори, названо святині у Великих Любнях, Лівчицях, Малогорожанці, Містках і Підвисокому. Поряд зі св. Миколою у назвах церков Щиреччини бачимо св. великомученицю Параскевію-П'ятницю, яка в слов'ян-християн асоціювалася з образом язичницької богині Мокоші⁷¹. Св. Параскевія виступає як опікунка уніатських святинь у Кагуєві, Красові та Повергові. Інші святі Церкви фігурують патронами церков у селах Вербіжі (св. Йоан Богослов), Дмитрому (св. Дмитрій; тут збіг титулу храму та назви населеного пункту), Колодрубках (св. мученик Георгій), Сороках (св. Козьма і Дем'ян). Привертає увагу той факт, що деякі храми намісництва носили імена святих, які або дуже рідко фігурують у титулатурі галицьких святинь (св. Онуфрій — село Бродки; св. Симеон Стопник — село Лисневичі; з трьох українських храмів Галичини, присвячених святому східної Церкви — Йоанові Золотоустому — дві стояли на території Щирецького намісництва, в селах Бірчому та Полянні), або й узагалі не трапляються на території краю (св. апостол Пилип — село Чуловичі; св. мученик Ігнатій — село Горбачі; св. Пантелеймон — село Гонятичі).

Звернемо увагу й на іншу регіональну особливість Щиреччини: в той час як ангельські посвяти (виключно св. архангелові Михаїлові) мали 11 відсотків церков галицької частини Львівської єпархії, то в Щирецькому намісництві іменем цього ангела-хоронителя було названо лише один храм — у селі Никонковичах. Не було тут і церков, названих іменами власне руських святих — Бориса і Гліба, Володимира й Ольги, подвижників руського чернецтва Антонія та Феодосія Печерських.

Певні уявлення про особливості „народного богослов'я“ українського населення Щиреччини мали б дати відомості візитаторів про посвяту

⁷¹ Мицько І. До проблеми становлення популярних християнських культів в Україні // Mediaevalia Ucrainica: ментальність та історія ідей.— К., 1998.— Т. V.— С. 36.

бічних вітарів. На думку відомого дослідника релігійних ідентичностей ранньомодерної Франції М. Фрошле-Шопара⁷², саме титулатура вітарних ансамблів церков відображає особливості релігійного світосприйняття епохи, адже вітарі, на відміну від самих храмів, закладалися переважно заходами мирян, а не патронів церков чи вищого духовенства, й таким чином значною мірою відображали світоглядні орієнтації вірних. І справді, в деяких церквах Щирецького намісництва візитатори фіксують бічні вітарі: при церкві Різдва Богородиці у Щирці бачимо два вітарі, присвячені св. Андрієві та Зачаттю св. Анни, по одному — в Добрянах (названий ім'ям св. Миколи) та Містках (Успіння Пресвятої Богородиці). Однак робити на основі цих кількох фактів далекоюсяжні висновки є передчасним, і такі бічні вітарі у той час тільки-но набували поширення в уніатській церкві (що підтверджується і матеріалами візитації 1730—1733 рр.), й у випадку Галичини застосування західноєвропейських моделей дослідження культу святих не є цілком виправданим, адже тут на практиці часто все відбувалося з точністю до навпаки: саме уніатська ієрархія та колятори уніатських храмів (переважно зі середовища польської шляхти) домагалися впровадження в літургійну практику бічних вітарів, а надані їм титули, таким чином, віддзеркалювали форми побожності елітарних, переважно неукраїнських з походження і за вірою прошарків суспільства, а не корінного посполитого люду та парафіяльного кліру.

На жаль, окрім відомостей про належність храму тому чи іншому святому або марійному чи тринітарному празникові, візитатори не інформують про інші форми релігійної свідомості простолюду у зв'язку з поширенням у даній місцевості певного культу, пов'язаного з титулом храму. Про те, що ці фактологічні прогалини істотно звужують дослідницькі можливості в ділянці історії масової свідомості, свідчить досвід польської історіографії, котра, використовуючи дані католицьких візитацій, яких немає у візитаціях уніатських, має змогу (починаючи з кінця XVI ст.) встановити точну дату фундації парафії (іноді й час надання костелові титулу), рік посвяти храму чи заміни його посвяти⁷³. Це допомагає простежити еволюцію культу святих та визначити початок їх шанування на мікро- та макрорівнях.

Зовнішній вигляд храмів. Церква як головний об'єкт візитації підлягала найбільшій прискіпливості оглядові візитатора. Причому опис храму робився не за інструкцією Атанасія Шептицького з 1732 р., де процедура ревізії церкви не подавалася, а за візитаційним квестіонаром 1720 р., котрий містив окремий розділ з докладним переліком 14 питань⁷⁴, які візита-

⁷² У своїх висновках учений опирається на матеріали пастирських візитацій 1680—1730 рр. французьких епархій Ванс і Грас (Східний Прованс): Froeschlé-Chopard M. H. *Univers sacré et iconographie au XVIIIe siècle: églises et chapelles des diocèses de Vence et de Grasse // Annales. Économies-Sociétés-Civilisations.*— 1976.— R. 31.— P. 489.

⁷³ Kracik J. *Konsekracje kościołów i ołtarzy w diecezji krakowskiej w XVII—XVIII wieku // Nasza Przeszłość.*— 1984.— T. 61.— S. 112—113.

⁷⁴ *Quaestiones in Visitationibus indagandae // Synodus provincialis ruthenorum...*— P. 130—131; *Decretales summorum pontificum pro Regno Poloniae et Constitutiones synodorum provincialium et Dioecesanarum Regni ejusdem ad summam collectae, cum annotationibus, declarationibus, admonitionibus et additionibus ex historia, jure ecclesiastico universali, et jure civili regni.*— Poznaniae, 1869.— P. 200—201.

тор мав з'ясовувати, ревізуючи церкву. Детальне зіставлення цих питань з протоколами візитації Щирецького намісництва 1733 р. переконує, що саме при описі церков єпископські комісари найбільше дотримувалися візитаційної інструкції Замойського синоду й переважно опускали в протоколах тільки ті питання, на які не знаходили відповіді або ж коли об'єкт опису був відсутній.

Усього візитатори описали в 1733 р. 37 церков та одну капличку в с. Поляні. Важко пояснити той факт, що єпископська комісія не занесла у візитаційний протокол даних про храми в селах Пискаж та Семенівці⁷⁵, адже на той час церкви в цих поселеннях були діючими. Вірогідно, з певних причин, про які нам залишається тільки гадати, візитатори просто не відвідали обидва села, що не було рідкістю, зокрема, і під час обстеження інших деканатів єпархії в 1730—1733 рр.

Зауважимо, що у зв'язку з архітектурним описом церков візитатори не подають відомостей про дату їхньої побудови, рік посвяти (тільки в описі церкви села Лівчиців зазначено, що вона ще не посвячена), фундаторів храмів, а також про способи обробки дерева, стовпову систему побудови храмів, кількість заломів верхів та їхню конструкцію, форму склепіння, стелю, про що нас інформують візитаційні протоколи Львівської⁷⁶ та Перемишльської⁷⁷ єпархій пізнішого часу.

Побіжні дані про вік деяких храмів та стан, в якому вони утримувалися, подають тільки окремі описи. Так, у протоколі візитації церкви села Горбачів зазначається, що храм „давній“, а поблизу нього будується нова уніатська святиня, яку візитатори застали уже виведену „по вікна“. У Колодрубач і Поляні церкви „наново виставлені“; ці побіжні відомості єпископських комісарів дають підстави зробити попередній висновок про те, що в той час у Галичині, після руйнівних для краю подій другої половини XVII ст. та „шведського потопу“ початку XVIII ст., йшов процес інтенсивної відбудови українських храмів та зведення нових. Це припущення підтверджується й іншими відомостями візитаторів. Зокрема, в Гонятичах і Щирці вони застали церкви, котрі були відносно недавно побиті гонтом. Задовільний стан церков був у Колодрубач („вся достатня“), Лівчицях („церква гарна“) та Містках („досить гарна“).

Ревізор переважно фіксували незадовільний стан церковних споруд, нарікаючи на їхній аварійний стан (Красів, Повергів — „всередині тече“) та вимагаючи від парафіян негайної направи Божих храмів, звертаючи увагу передусім на гонтове покриття. Деяким святиням візитатори давали відверто негативну оцінку. Так, храм у Підтемному виявився „малим“, а церкви в Гонятичах і Кагуєві — відповідно „убога“ та „дуже убога“.

Про конструкцію верхів ідеться в описах церков Лисневичів, Містків і Щирця („Нагірна“); усі згадані храми були триверхими, причому форма верхів указана тільки раз — при описі Нагірної церкви у Щирці.

⁷⁵ Зокрема, тогочасна церква в селі Семенівці збудована 1718 р. і на початку 60-х рр. XVIII ст. ще існувала (НМЛ, від. рукописів та стародруків, Ркл-24, с. 958).

⁷⁶ Драган М. Українські дерев'яні церкви. Генеза і розвій форм.— Львів, 1937.— Ч. 1: текст.— С. 21—23, 25, 29, 33—34.

⁷⁷ Слободян В. Типологія бойківських церков...— С. 76—78.

Значно детальніші відомості маємо про церковні двері та вікна як важливу складову опорядження храму. При описі візитатори передусім заготовували кількість вікон у церкві та вказували, з якого матеріалу виготовлено їхні оправи. Наприклад, Святотроїцька святиня у Щирці мала аж сім вікон, а храм Різдва Богородиці в тому ж місті — шість вікон. Однак звичайно церкви Щирецького намісництва мали по двоє—трьох вікон. Багато церковних споруд мало чотири (у десяти випадках) або й п'ять (Грімно, Саска) вікон. В окремих описах ревізори вказували на розміри церковних вікон. Так, храм у Дмитрому мав двоє великих і трьох малих вікон. Деякі церкви мали однакову кількість великих і малих вікон (наприклад, у Никонювичих — по двоє). Окремої згадки заслуговують церкви у Лівчицях і Хоросному, що мали відповідно по 14 (7 великих і 7 малих) і 10 (6 великих і 4 менших) вікон, причому більшість з них були в свинцевій оправі.

Іноді візитатори вказують на розміщення вікон. Зокрема, в церкві села Раковця одне вікно освітлювало наву, а двоє інших — святилище. Існувала й інша конструкція: в церквах сіл Добрянів, Колодрубів та Повергова двоє більших вікон стояло в наві, а двоє менших — у вітарній частині храмів. Святиня села Підтемного мала по одному вікну в обох частинах храму. З опису храму села Малих Любинів довідуємося, що його вітарна частина добре освітлювалась, бо там було двоє вікон, а ще четверо великих вікон поміщалося у наві. Цікаві відомості подає візитатор при описі храму в селі Милошевичих, де одне (мале, кругле за формою) з п'яти вікон розміщувалося „угорі“, тобто у стелі. Цікаво, що візитатори не подають жодних даних про наявність вікон у бабинці, однак це можна пояснити специфікою архітектурної будови тогочасних притворів, котрі переважно не мали отворів для освітлення⁷⁸.

Більшість вікон мали дерев'яну оправу, однак досить часто матеріалом для оправы був також свинець (Великі Любині — тут усі сім вікон мали свинцеву оправу, Гонятичі). З восьми вікон у Керницькій церкві шість також були в свинцевій оправі. Зауважимо також, що при описі церкви села Лисневичів візитатор опустив відомості про вікна, а в селі Містках обмежився побіжною згадкою, що церква „добре забезпечена вікнами та дверима“.

Двері в усіх церквах, як правило, влаштовувалися в західній стіні бабинця. Другий вхід мали лише поодинокі храми. Наприклад, додаткові, південні, двері були в Святотроїцькій церкві у Щирці. Інший щирецький храм Різдва Богородиці також мав двоє дверей. Звичайно, при описі церковних дверей візитаторів цікавило, чи вони на завісах, чи зачиняються „відповідним замком“ або дерев'яним засувом. Під час огляду деяких церков з'ясувалося, що двері ще й окуті залізом (Щирець, церква Святої Трійці). Загалом же ревізори обмежувалися лаконічними записами про те, що двері в церквах „з дерев'яним засувом“, а також із залізним замком (описи 16 храмів), якщо він там був. У трьох храмах (Велика Горожана, Сороки та Хоросно) єпископські комісари виявили, що двері там зачиняються на колодку, причому в другій з них двері були „із залізним ланцюгом“. У візитаційних описах церков сіл Лисневичів та Раковця відомостей про двері немає.

⁷⁸ Драган М. Українські дерев'яні церкви.— С. 48.

Усі українські церкви Щиреччини, за винятком обидвох щирецьких храмів, були дерев'яними. Як свідчать описи святинь у Колодрубках і Лівчицях, у той час матеріалом для церковного будівництва був переважно дуб, однак широко використовувалися, мабуть, й інші породи дерев, позаяк в інших описах цих відомостей немає.

Лише одну згадку маємо про місце розташування церков: у селі Малих Любичах місцевий храм стояв „на ґрунті пана Кроковського, писаря кам'янецького“. Подібна „інформативність“ візитаційних протоколів простежується й у відомостях про церковну огорожу. Зокрема, тільки з опису церкви в Хоросному можна дізнатися, що тодішні храми оточували парканом і плотом, котрі охоплювали не тільки церковне подвір'я, але й, як правило, цвинтар та дзвіницю.

При описі храмів у Дмитрому та Щирці (церква Нагірна) згадано про їхню долівку; в інших селах підлоги, очевидно, взагалі не було⁷⁹. Не подають візитатори і відомостей про форму надбання хрестів, адже вони були обов'язковим атрибутом християнських храмів, і вносити про них якісь дані, на думку ревізорів, було зайвим⁸⁰.

Внутрішнє облаштування церков. Внутрішній устрій храмів відображений у протоколах візитації Щирецького намісництва лише почасти⁸¹. Візитатори дуже рідко вирізняють окремі частини церков, не вказують на їхнє розташування та мистецьке оздоблення. Винятком є побіжні описи бічних вітарів (у щирецькій церкві Святої Трійці два вітарники були вкриті золотою фольгою) на святинища (головного вітаря), в якому особлива увага зверталася та престоли та на їхнє облаштування згідно з тогочасними церковними канонами. Візитаторів насамперед цікавило, чи вітарна частина храму „пропорційна“, тобто відповідних розмірів. Щодо облаштування пресвітерії відомості ревізорів також дуже стеректильні й зводяться фактично до з'ясування питання про їхню канонічність і зручність для відправи літургії. Звідси й такі лаконічні повідомлення єпископських комісарів: в одних випадках вони звертали увагу на просторові форми святинища (наприклад, у Щирці головний вітар „обширний“, у Лівчицях — „обширний, видний, гарний“), в інших — на його освітлення (у Вербізжі, Гонятичах, Кагуєві, Підвисокому, Попелянах, Сасці святинища виявилися „темними“, а в Чуловичах — „надто темним“). У деяких храмах скромне оздоблення їхніх вітарних частин так вражало візитаторів, що вони залишали про це окремі нотатки у візитаційних протоколах („убогими“ названі святинища у Дмитрому, Красові, Раковці та інших селах).

⁷⁹ Драган М. Українські дерев'яні церкви...— С. 37—38.

⁸⁰ Опису хрестів у візитаційних протоколах не подавали також візитатори української частини Київської митрополічної єпархії в 1739—1742 рр.: Левицкий П. Униатские визиты, или ревизии приходов 18 ст., как церковно-исторический материал. 1908 г. // Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського. Ін-т рукописів, ф. 304 (Дисертації Київської духовної академії), спр. 2029, с. 281.

⁸¹ Однією з небагатьох праць у Східній Європі, де спеціально розглядається внутрішнє опорядження храмів, є неопублікована дисертація, написана в Люблінському католицькому університеті: Stachura A. Wewnętrzne wyposażenie kościołów parafialnych w dekanacie kazimierskim w świetle wizytacji XVII i XVIII w.— Lublin, 1966 (машинопис праці зберігається в бібліотеці того ж університету).

Стосовно опису престолів церковні ревізори були багатослівнішими, бо ці святі трапези є найважливішим місцем у храмі, котре символізує самого Бога. Тому, обстежуючи престоли й особливо Пресвяту Євхаристію, яка зберігалася на ньому, візитатори були особливо прискіпливими. Згідно з рішеннями Замойського синоду, престіл повинен був стояти посередині святилища (приклад — Щирець) і накриватися трьома обрусами зафіксовано у селі Підвисокому), між якими (першим і другим) зберігався антимінс з частицями мощів святих, що посвячувався єпископом цієї єпархії. Візитатори спеціально з'ясували, хто з львівських владик надав антимінс храмові, причому в окремих випадках вони в цьому допущалися й помилок⁸².

Престоли у більшості церков робилися з дерева (див. опис церкви села Добрянів), а в обох щирецьких храмах вони були муrowаними. Під час Богослужіння на престолах парох освячував Святі Дари, тому престоли мусли мати відповідні розміри й не бути надто низькими. Звідси й велика кількість зауважень візитаторів на адресу духовенства й мирян, що престоли „низькі“, „занадто низькі“ (Великі Любіні, Дмитре, Чуловичі), „малі“ (Підтемне, Раковець, Саска). Коли ж престоли відповідали канонічним і практичним вимогам Церкви, то в такому разі їх означували як „відповідні“.

Як з'ясувалося, візитатори під час обстеження престолів не подають відомостей про ґатунок тканини, з яких виготовлені обруси, не інформують про дату посвяти антимінсів, їхній іконографічний сюжет тощо⁸³, що, безперечно, звужує дослідницькі можливості мистецтвознавців.

Святі Дари та киворії. Обрядові питання під час генеральної візитації Щирецького намісництва, на відміну від візитацій інших церков Львівського та Галицького офіціалатів у 1732—1733 рр., практично не розглядалися⁸⁴. Цю дивну, на перший погляд, обставину треба, вочевидь,

⁸² У селі Татариніві візитатор приписує антимінс Атанасієві Шептицькому, хоч насправді він був наданий місцевому храмові у 1711 р. владикою Варлаамом (НМЛ, від рукописів та стародруків, Ркл-24, с. 895).

⁸³ Іконографія антимінсів та їхні різновиди на землях України, передусім у Львівській єпархії, розглядається у працях; див., зокрема: Звіринська-Гелитович М. Церковні тканини зі збірки Національного музею у Львові // Українське сакральне мистецтво: традиції, сучасність, перспективи (питання іконографії) // Матеріали другої міжнародної наукової конференції (Львів, 21—22 квітня 1994 року).— Львів, 1995.— С. 86; Павличко Я. Антимінс 1603 року — рідкісна пам'ятка українського мистецтва. До проблеми вивчення групи пам'яток із Спаського монастиря // Українське сакральне мистецтво: традиції, сучасність, перспективи. Матеріали міжнародної наукової конференції (Львів, 4—5 травня 1993 р.).— Львів, 1994.— С. 133—136; Сидор-Ошуркевич О. Українська антимінсна гравюра XVII—XVIII століть // Записки НТШ. Праці Секції мистецтвознавства.— Львів, 1994.— Т. ССХХVII.— С. 171—182; Юрчишин О. Розвиток візантійської іконографічної традиції в українських антимінсах XVII століття // Третій міжнародний конгрес українців 26—29 серпня 1996 р. Філософія. Історія культури. Освіта (Доповіді та повідомлення).— Харків, 1996.— С. 268—272.

⁸⁴ Матеріали візитацій загалом є надзвичайно вартісним джерелом для вивчення обрядовості; див. про це: Laskowski M. Życie liturgiczne w parafiach dekanatu kazimierskiego w XVIII wieku w świetle akt wizytacji biskupich // Studia z dziejów liturgii w Polsce.— Lublin, 1980.— [Т.] 3.— С. 71—114.

пов'язувати з небажанням уніатської ієрархії розглядати під час ревізій церков такі драстичні для парафіяльного кліру та мирян питання, пов'язані з латинізацією літургії.

Святі Дари, що символізують Тіло й Кров Ісуса Христа, мали особливу шану вірних. Тому візитатори під час оглядів храмів прискіпливо з'ясовували, чи гідно й належно вони зберігаються, чи, бува, не зазнають якоїсь наруги від невірних⁸⁵ або внаслідок недбалства парохів. У той час Пресвята Євхаристія зберігалася у більшості церков Щиреччини в олов'яних пушках (дарохранительницях) на літонах, а в Лисневичах — у дерев'яній позолоченій пушці⁸⁶. Однак чи не найбільшу увагу єпископські комісари звертали на періодичність заміни Запасних Дарів. Це пояснювалося тим, що Замойський синод скасував давній православний звичай насичувати агнецъ Кров'ю Христа, натомість запровадив практику відновлювати засушені частинці через кожні вісім або п'ятнадцять днів та зберігати їх у кивоті⁸⁷. У зв'язку з цим нововведенням Синод поклав на візитаторів обов'язок досліджувати, чи впроваджуються ці обрядові „новини“ у літургійну практику уніатської церкви⁸⁸. Як з'ясувалося, за більш як десятилітній проміжок часу, що минув після Синоду, латинізація східного обряду в уніатській церкві справді починала набирати оберті. Так, у більш як 20 церквах Щирецького намісництва Запасні Дари відновлювалися щотижня, в Горбачах — „через один або два тижні“. В шести парафіях уже виробилася практика відновлювати освячені частинці через кожних два тижні, у Красові, Підвисокому та Ричагові — через два-три тижні. Тільки у Бродках і Керниці визначений Синодом термін заміни Святих Дарів порушувався — у першому разі він становив три тижні, а в другому — чотири, тобто цілий місяць, що було спричинене, очевидно, не стільки пасивним опором місцевого духовенства латинським нововведенням, як недбалством парафіяльного кліру. Давньої, православної, традиції посвячувати агнецъ раз у рік, у Великий четвер, дотримувався, либонь, тільки парох села Кагузева, про що опосередковано свідчить і візитаційний запис про Святі Дари в цьому храмі, які там „давню відновлені стоять“.

Щодо киворія⁸⁹ (в якому, нагадаймо, Замойський синод приписував зберігати Пресвяту Євхаристію) візитатори обмежувалися стереотип-

⁸⁵ Про те, що випадки зневаження Пресвятої Євхаристії були не поодинокими в тодішній Львівській єпархії, свідчать судові процеси над іновірцями. Про один з таких процесів див.: Gańsorowski S. Proces o znieważenie Hostii przez Żydów we Lwowie z roku 1636 // Nasza Przyszłość.— 1994.— Т. 82.— С. 353—357.

⁸⁶ Про способи зберігання Святих Дарів упродовж майже 2000-літнього існування християнства див.: Szwa grzyk T. Przechowywanie Najśw[iętszego] Sakramentu w historii i liturgii Kościoła // Ruch Biblijny i Liturgiczny.— 1956.— Р. 9.— С. 92—106.

⁸⁷ Bilanych J. Synodus Zamostiana an. 1720 (eius celebratio, approbatio et momentum).— Romae, 1960.— Р. 58—59.

⁸⁸ Quaestiones in Visitationibus indagandae // Synodus provincialis ruthenorum.— Р. 134.

⁸⁹ Табернакулі (киворії) в українській історіографії, на жаль, ще не стали предметом спеціального дослідження істориків церковного мистецтва. Про доробок польських учених у цій ділянці див.: Długosz T. Sprawy liturgiczne w XVI wieku w diecezji krakowskiej. Próbką z obrazu kilkunastu parafii // Ruch Biblijny i Liturgiczny.— 1951.— Т. 4.— С. 297—318; Samek J. Małopolskie tabernakula z XVII wieku w kształcie centralnej, otwierającej się świątyni // TeKa Komisji Urbanistyki i Architektury.— 1992.— Т. 25.— С. 133—144.

ними записами на китаїт „відповідний“ (ці записи стосуються киворіїв у 14 церквах), „пропорційний“ (Горбачі), „гарний“ (Ричагів, Хоросно), „простий“ (Добрянні, Красів), що не дає змоги дослідникам вивчати ці твори майстрів українського мистецтва без ознайомлення зі самими збереженими пам'ятками. Поряд з цим візитатори констатували брак киворіїв у п'яти храмах, де Святи Дари змушені були зберігати безпосередньо на престолах. Деякі парохі зараджували собі в той спосіб, що зберігали освячені частини у якихось „шуфляджах“ (Поляна). У селі Раковці єпископські ревізори дали розпорядження переробити киворії, бо він своїми великими розмірами „заступає вістар“.

У зв'язку з описом внутрішнього опорядження храмів візитатори у двох випадках (Щирець, Гуменець) згадують про наявність в уніатських церквах „вічних лампад“, котрі розміщувалися між іконостасом і престолом та символізували присутність у церкві Євхаристійного Христа.

Іконостас, напестольні ікони, настінні розписи та церковні хоругви. Іконам, які особливим чином вишановувалися у східній Церкві, природно, відводилося окреме місце у візитаційних протоколах. Передусім завданням візитаторів, як зазначає квестіонар 1720 р.⁹⁰, було з'ясування питання про їх відповідність канонічним вимогам Церкви, наявність благословення єпископа та чи вони перебувають у „гідних місцях“ і належно вишановуються. Усупереч поширеній серед мистецтвознавців думці, метою ревізорів не було визначення їхньої мистецької вартості, тож ті детальні описи ікон, котрі залишили по собі візитатори 40—80-х рр. XVIII ст., склалися насамперед для повної інвентаризації церковного майна уніатських храмів. Щодо оцінки візитаторами мистецької вартості цих творів⁹¹, то, на жаль, вони несуть на собі суб'єктивний відбиток особистих мистецьких уподобань представників вищої церковної ієрархії і тому важко піддаються науковому опрацюванню. Такі оціночні категорії стану збереження, вартості та цінності ікон, що траплялися у протоколах візитації Щирецького намісництва 1733 р., як „малювання просте“, „малювання добре“, „малювання непогане“, потребують дуже обережного трактування.

Під час опису церков Щиреччини візитатори обмежувалися лише побіжними згадками про наявність там іконостасів (які в протоколах фігурують під назвою „Деїсус“), не розкриваючи, як правило, особливостей їхньої конструкції, сюжетних зображень розміщених там ікон: „Деїсус столярської роботи, малюваний „під гульфарб“, малювання просте“. І тільки окремі описи церков подають додаткову побіжну інформацію про іконостаси. Зокрема, візитатори інформують, що в багатьох

⁹⁰ Quaestiones in Visitationibus indagandae // Synodus provincialis ruthenorum...— P. 132.

⁹¹ В українській історіографії на цю особливість візитаційних протоколів першими звернули увагу Йосип Гронський, в одній зі своїх неопублікованих статей (Гронський Й. Рукописний фонд Подолинського — важливе джерело історії культури та мистецтва західноукраїнських земель // ЛНБ НАН України, від. рукописів, ф. 214, спр. 127, арк. 7 зв.: „Мені видається, що дослідникові корисно буде [...] з'ясувати, що саме візитатор вважав у XVIII ст. дуже гарним, що „гарним“, що „слабе“, а що взагалі невизначене — „іконостас Рибичицького малювання“), та Павло Жолтовський, який, правда, використовував візитаційні матеріали з праць інших дослідників (Жолтовський П. М. Український живопис...— С. 277—278).

церквах (Щирець, Бірче, Дмитре, Добрянні, Лівчиці, Підвисоке) іконостаси були „старими“, а в селі Вербіжі — „новим“. А в селах Бродках, Кліцькові та Підтемному ікони Деїсуса виявилися малюванням „старосвітським“ та „давнім“, у Колодрубках візитатор визначив намісні ікони як „старі“. Окремі відомості візитатарів дають змогу також визначити співвідношення між творами „високого мистецтва“ та народним іконописом, яке важко простежити, зісталяючи збережені твори мистецтва, яких до сьогодні виявлено не так уже й багато⁹². Зокрема, такі дані можна віднайти в описах церков у Грїмному та Малих Любеньях, де іконостаси „шпетної роботи“.

Про структуру тогочасного українського іконостасу певні відомості подають візитацийні протоколи зі сіл Бродків, Гонятичів, Добряннів, Красова, Підтемного, Раковця. Так, в описі церкви села Гонятичів маємо єдину згадку про царські врата з намісними іконами та „апостолами“. Деїсус з намісними іконами та апостольським рядом фігурує в описах храмів сіл Підтемного та Раковця. Згадки про наявність апостольського ряду маємо також у візитацийних протоколах сіл Бродків й Добряннів. Окремо намісний ряд іконостасу згадується в описах церков сіл Лисневичів (4 намісні ікони) та Колодрубів.

Характерною особливістю оформлення інтер'єру українських церков XVII—XVIII ст. була наявність так званої тріади — органічного поєднання ансамблю іконостасу з монументальними іконами „Страстей Христових“ і „Страшного Суду“⁹³. На жаль, про таке унікальне в церковному малярстві явище візитація Щирецького намісництва подає тільки дві згадки: у першому випадку ікона „Страстей Христових“ розміщувалася ліворуч від іконостасу (Добрянні), а в другому — візитатори додатково інформують, що така ж ікона в Ричагові була „великою дерев'яною“. Брак даних про настінні розписи в інших церквах зовсім не означає, що їх там справді не було; як вже зазначалося, випадки ігнорування опису тих чи інших об'єктів чи предметів візитації траплялися дуже часто в 1733 р., тому робити якісь висновки про зникнення з інтер'єру українських храмів у XVIII ст. цієї тріади не доводиться.

Щирецька візитація подає окремі відомості про матеріал, на якому виконували свої твори українські малярі; у XVIII ст. вони все частіше застосовували поряд з деревом також полотно. Більшість згаданих у протоколах ікон були малювані саме на полотні (Бродки, Добрянні, Красів, Лисневичі, Підтемне, Раковець).

Якщо сюжетне зображення ікон Деїсуса в описах не згадано, то в переліку напрестольних ікон візитатори обов'язково звертають на це увагу. Зауважимо, що згадані ікони не описувалися разом з Деїсусом та настінними розписами, а реєструвалися за місцем свого зберігання. Це ще раз підтверджує наш висновок про те, що візитаторам йшлося передусім не про опис творів мистецтва, а про фіксацію церковного інвентаря, яким, як впливає з тексту, в числі інших сакральних предметів були й ікони.

⁹² На обмеженість джерелознавчого матеріалу мистецтвознавчих праць звертає увагу дослідників Володимир Александрович (Александрович В. Образотворчі напрями в діяльності майстрів західноукраїнського малярства XVI—XVII століть // Записки НТШ. Праці Секції мистецтвознавства.— Львів, 1994.— Т. ССХХVII.— С. 57—58).

⁹³ Там само.— С. 64.

Серед напрестольних ікон церков Щирецького намісництва велику групу становили образи „Страждаючої Богоматері“ (Гуменець, Повергів, Щирець) та „Христа-виноградаря“ (Лівчиці, Татаринів), тобто саме тих сюжетів, котрі прийшли в українське церковне малярство зі Заходу. Іншими поширеними композиціями були образи зі сценою „Зняття з хреста тіла Господнього“ (Великі Любині, Щирець), ікони, присвячені Спасителеві (Бірче), Святій Трійці (Малі Любині), Божій Матері (Вербіж, Грімно, Дмитре, Колодруби, Никонковичі, Підтемне, Поляна, Сороки), Благовітценню Пресвятої Богородиці (Хоросно).

Зауважимо також, що майже половина церков Щиреччини в той час не мала образів на престолах. На відміну від ікон Деїсуса, більшість напрестольних ікон малювалася на дереві („столярської роботи“) та в окремих випадках покривалася позолотою („мальовані, під гульфарб“; Бірче, Малі Любині, Сороки). Тільки у двох випадках згадується оздоблення ікон. Зокрема, у Святотроїцькому храмі Щирця одна з намісних ікон мала „корон двоє срібних“. В описі церкви села Никонковичів навіть наводиться зразок тогочасного літургійного шитва⁹⁴: напрестольна ікона була оздоблена „ризом з атласу, вишитим в квіти шовком“, а балдахін над тією ж іконою „гаптований у квіти шовком і золотом“.

У зв'язку з описом іконографічних пам'яток візитатори деколи звертали увагу й на церковні хоругви. Наприклад, у щирецькому храмі Святої Трійці вони описали три такі хоругви, зауваживши при цьому, що дві з них „нові“, а третя — „давніша“, що вони „гарно помальовані“ та виготовлені з кармазинового атласу й коштовного адамашкю. Дві хоругви в Гуменецькій святині теж були мальовані на червоному адамашкю, а в церкві села Підтемного — на мусулбасі, причому в усіх випадках візитатори засвідчували їхній добрий стан збереження, однак не звертали уваги на їх іконографічний сюжет. У решті описів, на жаль, відомостей про церковні хоругви немає.

Літургійне начиння. Для відправи Богослужіння у церкві священник потребував відповідного літургійного начиння. Позаяк ці предмети релігійного культу, окрім практичного застосування, мали ще й сакральне значення, оскільки вони символізували різні події з життя Ісуса та літургійний досвід усієї Церкви, то церковне законодавство (й зокрема Замойський синод) вимагало, щоб вони були золотими або принаймні позолоченими чи срібними.

Відразу ж зауважимо, що в повному обсязі виконати вимоги квестіонаря 1720 р. щодо опису літургійного начиння візитатори зуміли, мабуть, тільки в Щирці. І річ не лише в їхній несумлінності, але й насамперед в убогості тогочасних українських церков, які, не маючи сталого утримання та багатих бенефіційів, змушені були задовольнятися мінімальним „набором“ предметів літургійного вжитку.

Впадає у вічі, що візитатори описували предмети релігійного культу не за їхнім літургійним призначенням, а за місцем розташування у храмі, класифікуючи їх за матеріалом, з якого вони виготовлені, та окремо поділяючи їх на срібні, олов'яні, латунні та мідні вироби. Такий поділ диктувався і тою обставиною, що літургійний посуд, поряд з богослуж-

⁹⁴ Про давнє українське церковне гаптарство див.: Кара-Васильєва Т. Літургійне шитво України XVII—XVIII ст. Іконографія, типологія, стилістика.— Львів, 1996.

бовими книгами, був чи не найціннішим церковним інвентарем у тогочасних уніатських храмах, й одне з головних завдань візитаторів полягало в їхньому обліку та запобіганні подальшому розкраданню.

Як правило, літургійне начиння пересічного українського храму на початку 30-х рр. XVIII ст. складалося зі срібної чаші, дискоса, зізди, ложечки, напрестольного хреста з підставкою або без неї⁹⁵, кадильниці, вітарного дзвінка, кількох підсвічників, а також покривців до потира й дискоса, пурифікатора, бурси, заслонок, кількох ілітонів, різного ґатунку обрусів. Іноді візитатори вказували на колір предметів, стан їхнього збереження й окремі елементи оздобу. Наприклад, з опису церкви села Підвисокого довідуємося, що дерев'яний напрестольний хрест був „обведений по боках сріблом“, а кадильниця зі села Грімного потребувала направи. Забезпечення храмів окремими предметами літургійного вжитку могло бути більшим. Так, священник села Дмитрого мав у своєму розпорядженні аж три олов'яні ложечки. На цьому фоні багатством літургійного посуду вирізнялися лише дві щирецькі святині. У зв'язку з описом літургійного посуду візитатори подекуди фіксували наявність у церквах фіранок, вотивних табличок (Ричагів, Хоросно), антипедіумів (Містки), плащаниць⁹⁶, вживання там мирниць, ампулок для зберігання води та літургійного вина, антидорних блюд (Керниця, Колодруби, Чуловичі) тощо. Також в одному випадку (Щирець) згадуються дароносиця та „хрест до хворих“; це наштотує на думку, що не всі тодішні парози практикували уділення Тайни Оливопомазання та що в багатьох парафіях цей обряд був занедбаний.

Примітно, що візитатори звичайно не описують усіх речей, обмежуючись коротким повідомленням, що, наприклад, чаша в церкві зберігається „з усім необхідним до неї“. Іноді наводяться дані про походження окремих виробів. Зокрема, в церкві села Лівчиців чаша з дискосом була „гданської роботи“. Цікаво, що візитатори жодного разу не згадують у переліку літургійного начиння про губку, якою у православній церкві витирали чашу й дискос після причастя та яку заборонив уживати в церквах Замолвський синод, а натомість інформують про використання для цих потреб спеціальних рушників, запозичених з латинської літургійної практики.

Зауважимо, що в багатьох храмах перелік літургійного начиння, а також церковного опорядження не міг бути вичерпним і повним, позаяк уніатські парафії у той час переважно не складали інвентарів церковного майна, на які візитатори могли б опиратися під час канонічних оглядів єпархії.

Священні ризи. Поряд з літургійним начинням та церковним опорядженням візитатори описували священні ризи — фелони, епитрахилі, нараквіці, стихарі та гумерали, рідше — далматикки. Звично єпископські комісари у протоколах обмежувалися фіксацією кількості фе-

⁹⁵ Колекція хрестів Національного музею у Львові, котрі раніше зберігалися переважно в церквах Львівської єпархії, описана в: Свенціцька В. Різьблені ручні хрести XVII—XX вв.— Львів, 1939.— Ч. 1.

⁹⁶ Подібна „номенклатура“ предметів релігійного культу була й в українських парафіях Київського та Брацлавського воеводств. Так, під час генеральної візитації цих теренів у 1739—1742 рр. з'ясувалося, що серед більш як 300 уніатських церков тільки в двох з них візитатори виявили плащаниці (Левицький П. Уніатские визиты...— С. 319).

лонів „з усім необхідним“, під чим розумілися епитрахилі й нараквиці. Проте деякі парохі не мали й цього мінімального „набору“ священничого одягу. Наприклад, у Бродках з п'яти фелонів „усе необхідне“ було до чотирьох. У Підтемному, Полянні й Татариніві душпастирі мали лише по одному фелоні, в той час як парохі обох щирецьких храмів — аж шість.

Принагідно візитатори звертали увагу на стан збереження священничих риз, їхній вік, колір. Так, з описів церков дізнаємося, що в Грімному всі три фелони були „зношені“, в Добрянах два фелони „потребували направи“, в Горбачах фелон був „старий“, а в Містках, навпаки, „новий“. Протокол візитації храму села Попелянів повідомляє про використання священничих риз не за призначенням: один з фелонів місцевого пароха зберігався не в церкві, а був „відданий у заставу“.

Дуже рідко візитатори вказують на гатунок тканини, з якої виготовлені ризи, колір фелонів, елементи їхньої оздобы, сюжетні зображення. Такі відомості маємо тільки в описах церков у Містках, Лисневичах і Щирці. З цих описів дізнаємося, що деякі фелони були багато розшиті срібними нитками та галунами, мали рельєфні малюнки. Для їхнього пошиття в той час використовували переважно дорожні тканини⁹⁷ (адамашок, атлас, кармазин, сая, табін, ших), рідше — звичайне полотно (китайка, мусулбас, парт, терцинеля тощо). Про колір фелонів єпископські комісари згадували епізодично. Описані під цим поглядом фелони були червоними із золотим тлом, голубими, жовтими, зеленими, темних кольорів. Залежно від того, для яких потреб їх уживали, священничі ризи візитатори поділяли на буденні, урочисті й траурні (Щирець).

Цвинтар. Церковні кладовища, згідно з давньою християнською традицією, закладалися навколо Божого храму і вважалися святим місцем, котре потребувало особливої уваги й опіки з боку мирян та духовенства. Тому візитатори під час ревізії церков переважно не оминали цвинтарів (не згадано про цвинтарі тільки в Підтемному, Полянні та Хоросному) і завжди з'ясовували, чи належним чином вони оберігаються та вшановуються вірними. Згідно з візитаційними протоколами, цвинтарі огорожували, як правило, „парканом і плотом“, деякі з них (у Підтемному й Татариніві) мали окремі входи (фіртки), а один зі щирецьких цвинтарів був огорожений муром з гонтовим покриттям. Однак, як з'ясувалося, у багатьох парафіях цвинтарі перебували у занедбаному стані (характерний запис візитаторів у таких випадках — цвинтар огорожений „аби-яким“ або „неважним“ плотом чи парканом), потребували „направи“ (наприклад, у Горбачах і Щирці), не з усіх боків були огорожені, через що траплялися навіть випадки їхньої профанації (Малі Любині).

Дзвіниці та дзвони. Дзвони, що супроводжували християн упродовж усього життя, від хрещення до смерті, відігравали особливу роль у церковних обрядах⁹⁸, тому дзвіниці та й самі дзвони також ставали окреми-

⁹⁷ Про тканини, з яких виготовляли ризи та інше священниче вбрання, див.: Звіринська-Гелитович М. Церковні тканини зі збірки Національного музею у Львові // Українське сакральне мистецтво: традиції, сучасність, перспективи (питання іконографії). Матеріали другої міжнародної наукової конференції (Львів, 21—22 квітня 1994 року).— Львів, 1995.— С. 84—87.

⁹⁸ Про сакральне значення дзвонів у християнстві див.: Piątek S. Dzwony w liturgii kościoła // Ruch Biblijny i Liturgiczny.— 1968.— R. 21.— № 4—5.— S. 311—315.

ми об'єктами візитації. Як і у випадку з описом церков, візитатори, обстежуючи дзвіницю, з'ясовували її стан збереження (дзвіниці у Кліцькому й Містках вони визначили як „відповідну“ та „порядну“) та вказували, чи потребує вона направи. Згідно з візитаційними протоколами, такого термінового ремонту потребували дзвіниці у Грімному, Гуменці, Кагуєві, Керниці, Малих Любеньях, Милошевичах. Дзвіниця у Попелянах перебувала в аварійному стані („валиться“), а така ж церковна споруда в Хоросному була окреслена візитаторами як „дуже погана“.

Усі дзвіниці були дерев'яними (матеріалом для будови, як свідчить опис церкви села Колодрубів, був дуб), криті переважно гонтом або, рідше, солом'ю (Гонятинці, Красів, Лисневичі, Попеляни). Про особливості архітектурної будови дзвіниць свідчить тільки візитаційний опис церкви села Саски; тамтешня дзвіниця мала стовпову конструкцію („дзвіничка на двох стовпцях“).

Дзвіниці Щиреччини, як правило, розміщувалися на цвинтарях. Однак візитаторам траплялися випадки (Бродки, Велика Горожана, Вербіж, Поляна; у цьому селі дзвіниця стояла „на капличці“), коли їх розташовували зверху над бабинцем. У селі Раковці єпископські комісари з'ясували, що там дзвіниці не було, а три церковні дзвони містилися в бабинці. Звичайно, кожна парафія мала по одній дзвіниці, і тільки в Татариніві їх було дві, причому одна з них стояла пустою.

Як і при обстеженні храмів, візитатори в описах дзвіниць не подають дати їхнього виготовлення. Про те, що деякі дзвіниці були виготовлені на зламі 20—30-х рр. XVIII ст., довідуємося з окремих візитаційних протоколів: у Підвисокому дзвіниця позначена ревізорами як „нова недобудована“, а в Сороках як „нова [...], ще не добита гонтом“.

Щодо дзвонів візитатори обмежуються відомостями про їхню кількість, а у візитаційному описі Богородичної церкви в Щириці зазначають вагу деяких з них. Зазвичай кожна церква мала у своєму розпорядженні 3—4 дзвони, деякі — по 2 (наприклад, Бродки). Цікаво, що в окремих парафіях послуговувалися ще клепадами (Підтемне, Сороки), котрі в більшості сіл і містечок Галичини давно вийшли з ужитку. Візитатори також інформували церковну владу про розбиті дзвони, щоб змусити мирян і парохів потурбуватися про закупівлю нових, адже вони були „голосом“ Церкви, котрий не мав би замовкати ніколи.

Богослужбові книги⁹⁹. Для задоволення духовних потреб вірних та відправи Святої Літургії священик потребував чимало богослужбових книг. Два параграфи квестіонаря 1720 р. наводили перелік таких видань на потребу дня. Поряд з Біблією, Євангелієм, Требником і Служебником, котрі необхідно було справити згідно з ухвалами Замойського синоду, мали входити й книги для недільної та празничної проповіді, без яких душпастирська праця пароха була дуже утрудненою. Візитаційна

⁹⁹ Потенційні можливості візитаційних протоколів для дослідження репертуару парафіяльних бібліотек розглянуто в низці публікацій західних учених, зокрема, польських: Gursztyna K. Biblioteki parafialne w dekanacie kazimierskim w XVII—XVIII w. // Sprawozdania z czynności wydawniczej i posiedzeń naukowych oraz Kronika Towarzystwa Naukowego Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.— Lublin, 1965.— R. 1963/64.— № 14.— S. 211—213; Malczyńska K. Księgozbiory parafialny diecezji wrocławskiej w II połowie XVII w. w świetle protokołów wizytacji kościelnych // Śląski Kwartalnik Historyczny „Sobótka“.— 1986.— R. 41.— № 4.— S. 583—598.

інструкція Атанасія Шептицького додатково вимагала від візитаторів з'ясувати, чи послуговуються парохі в своїй діяльності настановами для духовенства („Собрание припадковъ краткое и духовнымъ особомъ потребное“), виданими 1722 р. тодішнім київським митрополитом Левом Кішкою (1714—1728)¹⁰⁰.

Візитація Щирецького намісництва в 1733 р. показала, що ці вимоги уніатської ієрархії виконувалися не всюди. Так, у 37 парафіях намісництва тільки священики сіл Лисневичів та Містків мали у своєму розпорядженні „Казуси“, тобто народний катехизис Лева Кішки 1722 р. Не краще виглядала справа й з укомплектуванням парафіяльних бібліотек книгами для проповідей. Зокрема, популярний у той час „Ключ Розуміння“ Іоанкія Галатовського мали чотири парохі (з Бродок, Гуменця, Дмитрога та Никонковичів), а збірку проповідей та повчань Никифора Ксанфопула — „стару книгу Каліст“ — лише душастир села Великих Любинів.

Щодо репертуару богослужбових книг¹⁰¹ візитатори були ще лаковнішими. Переважно вони обмежувалися стереотипними записами, що в церкві є „книги усі“, під чим, як свідчать принагідні згадки ревізорів про брак у деяких парафіях тих чи інших книг, а також повний перелік книг в описі церкви села Раковця, розумілися Апостоли, Євангелії, Ірмолої, Мінеї, Обцини, Октоїхи, Псалтирі, Служебники, Требники, Тріоди, Трефологїони та Часослови. Примітно, що в цьому списку немає Біблії, а також творів отців Церкви та популярних житій святих.

Окремо від решти книг, переважно в розділі про церковні срібні вироби, реєструвалися на престольні Євангелії, описи яких дають дослідникам значно більше відомостей про стан збереження, оздоблення, час виготовлення богослужбових книг. Мистецьке оформлення Євангелій¹⁰² відображено в описах близько десяти церков намісництва. Більшість з описаних книг були оправлені в срібло та обшиті дорогими видами тканини — зеленим або червоним оксамитом чи моруо. Перемічуються й дрібні накладні деталі окуття книг — „штучки“. Інколи зазначається вік Євангелій („стара“ — у Гуменці та Щирці) та вказується на її фізичний стан (у Кагузів Євангеліє виявилось „протерте“). Рідко розрізняють рукописні та друковані книги. Однак можна припустити, що в досліджуваній період друковані видання поступово витісняли з ужитку рукописні примірники. Про це свідчить й заувага візитатора, що в Під-

¹⁰⁰ Зміст цього твору розглянуто в дослідженні Степана Недельського (Недельский С. Уніатській митрополит Лев Кішка и его значение въ истории уни.— Вильно, 1893.— С. 302—308); збережені примірники видання науково описано в: C u b r z y Ń s k a - L e o n a r c z y k M. Katalog druków suprakich.— Warszawa, 1993.— С. 41 (№ 52).

¹⁰¹ Протоколи візитацій церков Львівської єпархії для відтворення книжкового репертуару парафіяльних бібліотек найбільш систематично вивчав Іван Крип'якевич (див. його оглядову статтю: Крип'якевич І. Невикористане джерело до історії старої книги // Науковий збірник бібліотеки АН УРСР.— К., 1946.— Ч. 1.— С. 98—102), однак багаточисний статистичний матеріал, зібраний ним упродовж кількох десятків років (Архів родини Крип'якевичів у Львові, папки № 109 і 119 (аркуші не пронумеровані), так і не був уведений у науковий обіг. Також заслуговує на увагу публікація Віри Фрис про богослужбові книги московського друку в Львівській єпархії XVIII ст.: Фрис В. Я. О распространении...

¹⁰² Про художнє оздоблення рукописних Євангелій див.: Запаско Я. П. Пам'ятки книжного мистецтва. Українська рукописна книга.— Львів, 1995.— С. 107—115.

темному „книги [...] всі друковані, окрім Апостола, який є рукописним“. Щодо Євангелій ревізори в описі Богородичного храму Щириця зазначили, що одна з них є рукописною, а інша — друкованою.

Загалом ж описи богослужбових книг є дуже поверховими, не містять даних про формат, місце друку, переписувачів книг, їхніх власників, дату виготовлення тощо, тому науковцям у своїх дослідженнях треба віддавати перевагу матеріалам пізніших візитаційних протоколів з 60—80-х рр. XVIII ст., які під цим оглядом є значно інформативнішими, достовірнішими й повнішими.

Метрики народжених, вінчаних і померлих. Метричні книги, до ведення яких парохів спонукав своїми ухвалами Замойський синод, розглядалися візитаторами наостанок. Ця обставина безпосереднім чином відобразилася на якості зібраної ними інформації про облік природного руху населення в окремих парафіях, котра фактично зводилася до коротких записів у візитаційну книгу, що метрика „порядна“ (у більшості парафій), „непорядна“¹⁰³ (Кагуїв, Попеляни) чи „провадиться не добре“ (Підвисоке). До того ж візитатори часто просто не подавали в протоколах відомостей про метричні книги, хоч, як довідуємося з інших джерел, вони в той час там були (Лівчиці, Малі Любини, Татаринів). Зокрема, парох села Раковця провадив у себе в парафії метрику з 1730 р.¹⁰⁴, але візитатор через три роки не залишив про неї жодної згадки у візитаційному протоколі. І все-таки подекуди єпископські комісари цікавилися змістом, повнотою та видом метричних записів, хоч для цього в них і справді було обмаль часу. Так, у Щириці вони з'ясували, що при Богородичній церкві велися аж три категорії записів, тобто реєструвалися чини хрещення, вінчання та похоронів, а це було рідкістю для тодішньої Львівської єпархії. Мабуть, такі види записів візитатор виявив і в метриці зі села Грімна, оскільки вона „[провадиться] згідно зі звичаєм“. Про те, що задані три категорії метричних записів були обов'язковими для парохів, свідчить опис церкви села Підтемного, в якому спеціально зазначається, що хоч тамтешня метрика й „порядна“, однак у ній немає відомостей про померлих парафіян села.

Демографічні відомості. Поряд з відомостями про метричні книги візитатори подавали для єпископа статистичну інформацію про кількість вірних-уніатів у кожній парафії зокрема¹⁰⁵:

¹⁰³ Сміслові значення стереотипних визначень „порядна“ і „непорядна“ метрика розглянуто в: Скочилиас І. Реєстрація природного руху населення у Львівській єпархії в першій третині XVIII ст. // Вісник Львівського університету. Серія історична.— Львів, 1998.— Вип. 33.— С. 225—235 (й особливо с. 228—229).

¹⁰⁴ ЛНБ, від. рукописів, ф. 77 (Антін Петрушевич), оп. 4, спр. 435 (метрична книга села Раковця за 1730—1769 рр.).

¹⁰⁵ Загальна оцінка джерелознавчої вартості візитаційної документації для демографічних досліджень подана в: K u m o r B. Przedrozbirowe wizytacje kościelne jako źródło demograficzne // Przeszłość Demograficzna Polski. Materiały i Studia.— 1970.— Т. 3.— С. 3—45. Протоколи візитацій уніатських церков Перемишльської єпархії для обчислення української та польської людности на цих теренах широко використовує польський учений Здзіслав Будзінський; див. його блискучу монографію на цю тему: Budziński Z. Ludność pogranicza polsko-ruskiego... Щодо Львівської єпархії єдиним дослідженням з використанням матеріалів генеральної візитації 1759—1765 рр. на дану тему є праця Богдана Пучинського: P u c z y Ń s k i B. Ludność Brzeżan i okolicy w XVII i XVIII w. // Przeszłość Demograficzna Polski. Materiały i Studia.— 1971.— Т. 4.— С. 177—214; 1972.— Т. 5.— С. 15—64; 1974.— Т. 6.— С. 3—52.

Назва поселення	Число господарів	Назва поселення	Число господарів
Бірче	30	Малогорожанка	30
Бродки	40	Милошевичі	30
Велика Горожана	100	Містки	50
Великі Любині	90	Никонковичі	30
Вербіж	30	Підвисоке	30
Гонятичі	12	Підтемне	15
Горбачі	60	Повергів	20
Грімно	100	Поляна	20
Гуменець	100	Попеляни	30
Дмитре	60	Раковець	20
Добряни	—	Ричагів	50
Кагуїв	50	Саска	20
Керниця	80	Сороки	30
Кліцько	20	Татаринів	60
Колодруби	—	Хоросно	50
Красів	15	Чуловичі	30
Лівчиці	160	Щирець, церква Святої Трійці	100
Лисневичі	24	Щирець, церква Різдва Богородиці	200
Малі Любині	40		
Усього в 37 парафіях 1826 уніатських родин			

Очевидно, у цьому разі візитатори подавали не загальну чисельність українського населення в тій чи іншій місцевості, а лише кількість господарів, тобто число уніатських родин. Природно, що до таких реєстрів не потрапляли латинники-поляки, невірні (євреї) та відступники від віри, що значно утруднює дослідникам демографічні підрахунки для всього регіону та кожної місцевості зокрема. До того ж достовірність наведених цифр викликає певний сумнів¹⁰⁶, адже більшість з них є дуже заокругленими й, отже, приблизними. Звернемо увагу й на ту обставину, що священники у своїх демографічних підрахунках не могли опиратися на складені ними реєстри парафіян, оскільки, як показали нещодавні дослідження¹⁰⁷, у Львівській єпархії в першій половині XVIII ст. такі списки (*Libri status animarum*) були лише в кількох парафіях. З іншого боку, в малолюдних парафіях статистичні відомості, що подавалися візитаторам, могли справді бути достовірними. Також треба брати до уваги й те, що демографічні показники візитації 1733 р. можуть придатися тоді, коли для цього відрізка часу не виявиться інших джерел (що у випадку Галичини є цілком можливим), та при верифі-

¹⁰⁶ На цю обставину звертає увагу дослідників польський демограф Егон Вельрозе: Velrose E. Dokładność informacji demograficznych pochodzących z przedrozbiorowych wizytacji kościelnych // *Przeszłość Demograficzna Polski. Studia i Materiały.*— 1969.— T. 2.— S. 47—52.

¹⁰⁷ Skochylas I. Metrical Books in the Ukrainian Parishes of the Halychyna in the First Half of the 18th Century // *East European Genealogist: Journal of the East European Genealogical Society Inc.*— Winnipeg, 1999.— Vol. 7.— № 4.— P. 12.

кації сумнівної демографічної інформації з документів нецерковного походження, котрі, як правило, для XVIII ст. є менш докладними, ніж парафіяльні реєстри.

Церковні інституції (братства та школи). Корпоративні організації мирян, які в житті східної Церкви відігравали особливо важливу роль, описані у візитаційних протоколах дуже поверхово¹⁰⁸. Наприклад, про братство у Святотроїцькій парафії міста Щирця ревізори повідомляють, що воно „тепер занедбане“, не зазначаючи ні року його фундації, ні обставин, за яких воно припинило своє існування. Ширші дані маємо про інші два братства („старше і молодше“) в тому ж місті, котрі діяли при церкві Різдва Богородиці і були засновані Атанасієм Шептицьким. Найінформативнішим щодо братств виявився візитаційний опис церкви села Гуменця, з якого дізнаємося про наявність там церковної організації мирян, котра „урядувала згідно з братськими артикулами“, тобто мала потверджений єпископом статут та провадила книги прибутків і видатків, які візитатори повинні були контролювати.

Щодо парафіяльного шкільництва відомості візитаторів ще скупіші: лише в Щирці вони натрапили на школу, „ліплена глиною“, однак чи справді це була школа в сучасному розумінні цього слова, залишається тільки гадати. Тож для цього хронологічного відрізка протоколи візитацій, на жаль, малопридатні до використання як джерела з історії українського шкільництва та братського руху.

Парафіяльне духовенство. Священик як духовна особа, покликана відправляти Богослужіння в Божому храмі та уділяти Святі Тайни вірним у парафії, завжди потребував підтримки від свого архиєпископа, однією з форм якої й була канонічна візитація його церкви¹⁰⁹. Водночас

¹⁰⁸ На матеріалах канонічних візитацій побудовані, зокрема, праці польських дослідників про шкільництво та братські організації нового часу в Речі Посполитій, з яких на окрему увагу, з погляду методології дослідження заслуговують такі: Błażkiewicz H. Szkolnictwo parafialne w diecezji przemyskiej w latach 1637—1757 w świetle wizytacji biskupich // Nasza Przeszłość.— 1976.— Т. 46.— С. 153—206; Borcz H. Bractwa religijne w kościołach parafialnych diecezji przemyskiej w okresie przedrozbiorowym // Roczniki Teologiczno-Kanoniczne.— 1981.— Zesz. 4.— С. 77—90; Borys J. Sieć szkół parafialnych na Warmii w XVIII w. przed pierwszym rozbiorem w świetle akt wizytacji kościelnych // Summariusz sprawozdania Towarzystwa Naukowego Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.— Lublin, [1990].— R. 1981.— № 10 (30).— С. 357—360; Olczak S. Akta wizytacyjne jako podstawa źródłowa do badań nad siecią szkół parafialnych (na przykładzie archidiaconatu śremskiego) // Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne.— Lublin, 1972.— Т. 24.— С. 293—308; його ж. Wizytacja biskupa Rozrażewskiego jako źródło do badań nad szkolnictwem parafialnym // Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne.— Lublin, 1980.— Т. 40.— С. 183—190.

¹⁰⁹ Чи не єдиним українським науковцем, який повною мірою використав джерелознавчі можливості протоколів візитацій Львівської єпархії XVIII ст. для дослідження життя тогочасного уніатського духовенства, була дійсний член НТШ Меланія Бордун; див. її багатообіцяючі, однак так і не доведені до кінця статті з цього питання: Бордун М. З життя українського духовенства Львівської єпархії в другій половині XVIII в. // Записки НТШ.— Львів, 1912.— Т. СІХ.— С. 39—90; Т. СХ.— С. 55—100; 1924.— Т. СХХІV—СХХХV.— С. 137—160. Про візитаційну документацію як джерело з історії парафіяльного кліру див.: Скочилиас І. Генеральна візитація Львівської єпархії 1726—1733 рр. як

через ті конкретні обставини, в яких опинилася уніатська церква в Речі Посполитій, його душпастирська діяльність й особисте життя потребували належного адміністративного контролю з боку вищої церковної ієрархії. Ці фактори й визначали ставлення візитаторів до парохів під час єпископської ревізії церков Щиреччини в 1733 р. (про діяконів згадується в описах церков у селах Великій Горожані та Гуменці, а про дяків — лише в селі Великих Любінях).

Більшість парафій Щирецького намісництва обслуговувало по одному священику, що було звичною нормою для уніатської церкви тих часів, однак при деяких церквах було й по двоє парохів (Великі Любини, Дмитре, Колодруби, Лівчиці). Окрім даних про ім'я та в окремих випадках (Щирець, Містки) прізвищ представників кліру, візитатори з'ясували канонічність обсаджень парафій тим чи іншим священиком, а також встановлювали, хто з єпископів висвячував цього пароха та за презентою якого колятора кандидат у духовний сан отримував ієрейські священня. Таке ретельне з'ясування усіх обставин, за яких священик вступив у парафію, аж ніяк не було зайвим, оскільки випадки неканонічного обсадження церковних бенефіціїв траплялися, і то досить часто. Навіть у Щирці — центрі намісництва — парох Нагірної церкви, „чоловік без жодної нотатки“, не міг представити візитаційній комісії відповідних документів. З подібним випадком ревізори зіткнулися й під час візитації церкви села Дмитрого.

Деколи візитатори подавали певні біографічні відомості про парохів, вказували їхній вік, стан здоров'я (наприклад, у Дмитрому священик був „старий“, котрий до того ж мав „покручені пальці“, а другий — „середнього віку“), родинні зв'язки з іншими духовними особами (Велика Горожана), особисту поведінку в парафії й поза нею. Так, парох Хоросного, як з'ясував візитатор, не мав на себе „жодної скарги“, а от його недалекий сусід у Горбачах „незгідно живе як з панами дідичами, так і з парафіянами“. Ще різкішу оцінку отримав священик села Татарінова, який не тільки не вів праведного життя сам, але й „громаді позує велику зарозумілість, неслухно віддаляє людей від хвали Божої та християнських обрядів“. Також у селі Великих Любінях обидва душпастирі не вирізнялися особливою побожністю, не дбали „про порядок у церкві та громаду до цього не спонукають“.

Про освітній рівень тогочасного парафіяльного кліру¹¹⁰ відомо дуже мало. Не додають нічого принципово нового й свідчення візитаторів у 1733 р., котрі звертали увагу на це лише у надзвичайних випадках, наприклад, під час обстеження церкви в Кагуєві, коли з'ясувалося, що місцевий парох є неписьменним. Малограмотним був і душпастир села Гоня-

просопографічне джерело // Шоста Наукова Геральдична конференція (Львів, 27—29 березня 1997 року). Матеріали.— Львів, 1997.— С. 142—144; Olczak S. K. Źródła kościelne z końca XVI i pierwszej połowy XVII wieku do badań nad duchowieństwem // Przegląd Tomistyczny.— 1986.— [T.] 2.— С. 275—291.

* У протокол візитації церкви села Малої Горожани єпископські комісари помилово записали, що тамтешнім парохом був о. Григорій, хоч насправді в той час у цьому селі душпастирював о. Юрій.

¹¹⁰ Про це див.: Bieńkowski L. Kultura intelektualna w kręgu Kościoła Wschodniego w XVII i XVIII w. // Dzieje Lubelszczyzny.— Warszawa, 1989.— [T.] 6: Między Wschodem i Zachodem. — Cz. I.— S. 107—126.

тичів. Однак робити якісь висновки про неосвіченість усього уніатського кліру некоректно, оскільки, нагадаймо, візитатори наводили у візитаційних протоколах додаткові відомості переважно про тих парохів, поведінка яких або їхній культурний чи освітній рівень не вписувалися в загальноприйняті правила та які привертали увагу загалу. Про це свідчать й протилежні випадки, коли візитатори вирізняли з-поміж решти духовенства окремих душпастирів, як-от пароха села Ричагова, „статечного і зразкового“, або священика з Попелян, „великого простака“. Тож загалом українські священики були гідними свого духовного покликання, однак їм бракувало належного утримання, про що красномовно говорить оцінка візитатором пароха села Милошевичів: „Сам убогий, однак охайний“.

Економічне та соціальне становище уніатського кліру¹¹¹. Матеріальний стан парафіяльного духовенства в першій половині XVIII ст. був дуже невідрадним, священики не мали достатнього забезпечення земельними наділами та іншими бенефіціями, через що ці питання й розглядалися під час візитації 1733 р. так побіжно.

Певне уявлення про матеріальні умови життя духовенства може дати хіба що опис церкви села Великих Любинів, де на церковному ґрунті розміщувалося аж „чотири халупи“, причому тільки дві з них належали парохіві. Той же опис подає красномовні свідчення про соціальний статус українського духовенства в Речі Посполитій; тут дізнаємося, що сина „старої попаді“ змушували прислужувати на панському дворі „за козака“. З опису церкви у Містках відомо, що тамтешній шляхтич наважився будувати на церковному ґрунті корчму, а дідич у Великих Любнях самовільно захопив для себе частину церковного поля. У селі Кліцьку свавільно шляхти не було меж; як повідомляв візитатор, „поле пан для себе відібрав“, після чого парох фактично залишився без утримання. Іноді у візитаційних протоколах наводилися точні відомості про величину відібраних ґрунтів. Наприклад, в описі церкви села Великих Любинів вказано, що шляхта привласнила собі церковної землі „на 200 загонів“, а в селі Гонятичах „[...] решту церковного поля засіває [панський] двір“.

Церковні ґрунти уніатських парафій Щиреччини поділялися на орні землі („поля“) та сіножаті. Площа придатної для обробітку землі коливалася в межах від чверті (Милошевичі, Раковець, Чуловичі, Щирець — Святотроїцька парафія) до одного з чвертю (Дмитре) й двох ланів (Бродки). Пересічно уніатський священик володів півланом поля (10 парафій намісництва) або приблизною величиною (Гонятичі, Містки) — три чверті лану.

Сіножатями, на відміну від орних земель, були забезпечені не всі парохі. Зокрема, не мали сінокосів священики у Дмитрому, Раковці, Ричагові, Сороках, Щирці, а в багатьох парафіях під них були виділені дуже мі-

¹¹¹ Загальну оцінку вартості візитаційної документації як джерела з історії економічного становища духовенства в Речі Посполитій наведено у: Głowka D. Akta wizytacji kościelnych z wieków XVI—XVIII jako źródło do historii kultury materialnej: gospodarstwo wiejskie w dobrach parafialnych w archidiakonacie warszawskim // Szkice z dziejów materialnego bytowania społeczeństwa polskiego /Pod red. M. Dembińskiej.— Wrocław etc., 1989.— T. 61.— S. 233—254.

зерні площі. Так, у Підвисокому, Повергові й Чуловичах величина сіножаті вимірювалася лише „на 4—6 косарів“, хоч подекуди площі сіножатей вражали своїми розмірами (наприклад, у селі Татариніві душпастир володів сіножатями „на 30 косарів“).

Дані візитації 1733 р., однак, не дають змоги робити верифіковані висновки про забезпечення парафіяльного духовенства ґрунтами, оскільки, по-перше, ці дані побіжні й до того ж дуже приблизні, а по-друге, не враховують природних умов регіону, що впливали на урожайність, а також особливостей фізичного стану ґрунтів у різних місцевостях.

З огляду на це важливого значення набувають інші, навіть непрямі, відомості про матеріальний стан уніатського кліру, й, зокрема, інформація візитаторів про добровільні щорічні датки парафіян для потреб церкви. Йдеться насамперед про основний податок для мирян церковний податок — так зване проскурне, котрий перед Різдвами чи Великодніми святами (Татаринів) щорічно сплачувався священникові грошима або натурою. У більшості парафій Щиреччини цей податок давали грошима; його величина коливалася в межах від 3 грошів (Гонятичі) до 1 золотого (Никонковичі), залежно від заможності мирян і літургійних потреб церкви. Проте дуже часто парафіяни не мали змоги сплачувати проскурне, й у такому разі священникові віддавали муку (Кагуїв, Колодруби, Поляна, Чуловичі) чи збіжжя, звичайно по мисці муки в рік (Ричагів) або по півмачка збіжжя (у 10 парафіях). Іноді парафіяни й самі виготовляли просфори (Вербіж, Грімно), що, однак, офіційно було суворо заборонено Замоїських синодом.

Якщо ж церковна громада не мала змоги навіть постачати парохів збіжжя чи муку, то це робив або колятор парафії (наприклад, у Бродках), або сам парох (Добряні, Малогорожанка, Повергів, Саска).

Для відправи Богослужіння та уділення Святих Тайн парох потребував, окрім просфор, ще літургійного вина, свічок, деревного вугілля й ладану, котрі поставляли миряни або братства (Щирець, Гуменець). Проте в деяких парафіях цією справою, знову ж таки, займався священник або, рідше, дідич села. Траплялося, що миряни забезпечували церкву усім необхідним спільно зі священнослужителем (наприклад, така практика була поширена в Керниці).

Відомості з метрології та топоніміки. Протоколи візитації Щирецького намісництва 1733 р. подають також побіжні відомості з метрології та топоніміки. Так, з опису багатьох церков довідуємося, що поширеними в цій місцевості мірами ваги був камінь, мірка пшениці, півмачок (сипуча міра ваги), віз сіна. Візитаційні протоколи свідчать, що львівська міра була в ужитку не тільки в цьому місті, але й в інших місцевостях Галичини; їй віддавала перевагу й церковна адміністрація при обчисленні ваги тих чи інших предметів і речей.

Земельні наділи вимірювалися у загонах, ланах (поля), косарях (сіножаті) та мірничих шнурях (мордах). Поряд із львівськими мірами на Щиреччині побутували й місцеві міри поверхні; найпопулярнішою з них, як дізнаємося з описів, був комарнянський півмірок.

Щодо топонімічних відомостей дані протоколів візитації значно бідніші, адже вони наводилися церковними ревізорами принагідно й без належної уваги. Найбільше такої інформації маємо в описі щирецьких храмів, де згадуються башта-каплиця, брама, мур тощо. В описі церкви

села Малих Любинів повідомляється про місце розташування храму, а з візитаційного протоколу села Поляня довідуємося про особливості природного ландшафту місцевості („лан [...] почасти заріс густим чагарником“).

Незважаючи на те, що єпископські ревізори Щирецького намісництва не виконали й чверти візитаційної програми Замоїського синоду¹¹², під час генеральної візитації 1733 р. було розглянуто досить широкий спектр питань, які тою чи іншою мірою знайшли своє відображення у візитаційних протоколах: структура земельної власності, церковний адміністративний поділ, номенклатура поселень, титулатура церков, архітектура храмів і дзвіниць, їхнє внутрішнє опорядження, літургійне начиння, обрядові питання, церковне малярство, літургійне шитво, книжковий репертуар парафіяльних бібліотек, реєстрація природного руху населення в парафіях, діяльність церковних братств і шкіл, просопографічні відомості про уніатський клір, його матеріальне становище та соціальний статус, а також інші відомості, зокрема в ділянці метрології та топоніміки. Таким чином, сучасний дослідник отримує змогу не лише вивчати історію намірів, що є загалом традиційним для української історіографії нової доби, але й розглядати історичні та культурологічні процеси чи явища в дії. Використовуючи джерелознавчий потенціал візитаційної документації, історик чи мистецтвознавець значно розширює дискурс тогочасної епохи і виводить на подіум історії не тільки родовиту еліту чи твори „високого мистецтва“, але й „простих людей“ чи прикладні твори майстрів¹¹³, тобто розглядає давнє українське суспільство в усіх його проявах.

Наукова публікація протоколів генеральної візитації Щирецького намісництва 1733 р. зумовлена кількома обставинами. По-перше, донині українська історіографія не може подати прикладу повної археографічної публікації візитаційної документації хоч би для одного деканату, тоді як подібні видання були започатковані російськими вченими майже століття тому¹¹⁴. Правда, у Галичині деякі дослідники спорадично публікували протоколи візитацій окремих церков¹¹⁵, однак, на превеликий жаль, едіція документів здійснювалася на низькому археографічно-

¹¹² Зокрема, в протоколах візитації Щиреччини немає відомостей про душпастирську діяльність духовенства, періодичність і зміст богослужб та недільних проповідей, питання сакраментології (з 33 пунктів квестіонара 1720 р. розкрито тільки один: про періодичність відновлення частиць) тощо.

¹¹³ На важливості такого напрямку досліджень у ділянці історії українського малярства наголошує в одній зі своїх останніх праць Володимир Александрович; див.: Александрович В. Образотворчі напрями...— С. 57—58.

¹¹⁴ Вперше наукова публікація візитаційних описів церков Київської уніатської митрополії була здійснена на початку ХХ ст. у Вільні; тоді опубліковано протоколи генеральної візитації білоруських церков Новогрудського та Циринського деканатів 1798 р. (Protokol wizyty generalnej dekanatów Cyryńskiego y Nowogrodzkiego, przez xiegdza Tomasza Woszczeńowicza, delegowanego wizytatora w roku 1798 czynioney sporządzony // Археографический сборник документов, относящихся к истории Северо-Западной Руси, издаваемый при управлении Виленского учебного округа.— Вильно, 1902.— Т. 13.— С. 154—227; Вильно, 1904.— Т. 14.— С. 56—125).

¹¹⁵ Приклади публікацій українськими дослідниками візитаційних описів церков Галичини ХVIII ст. див.: Бордун М. З життя українського духовенства Львівської єпархії в другій половині ХVIII в. // Записки НТШ.— Львів, 1924.— Т. СХХХІV—СХХХV.— С. 153—160; Грушевський М. Кілька документів до історії сільського духовенства в Галичині ХVII—

му рівні, переважно або в перекладі, або витягами, без належної передмови та довідкового апарату. По-друге, видання протоколів візитацій дасть змогу виробити методологічні засади публікації та перекладу такого виду історичного джерела, устійнити термінологію, а по-третє, започаткувати видання найбільш вартісних протоколів візитацій українських церков кінця XVII—XVIII ст., зробивши їх доступними для широкого кола дослідників в Україні та поза її межами.

Очевидно, початково протокол генеральної візитації Щирецького намісництва 1733 р. зберігався в архіві Львівської греко-католицької митрополічної консисторії, звідки разом з іншими „давніми“ документами XVII—XVIII ст. між 1905 і 1907 рр.* був переданий митрополитом Андреем Шептицьким до новоствореного у Львові Церковного музею¹¹⁶. Документ не є окремою одиницею зберігання, а міститься серед фрагментів візитаційної та іншої документації Львівської єпархії XVIII ст.¹¹⁷, опрацьованих в окрему книгу консисторським архіваріусом, мабуть, ще на початку минулого століття, причому кожен з рукописів має окрему пагінацію.

XVIII в. // Записки НТШ.— Львів, 1903.— Т. LI.— С. 1—12 (розд. „Miscellanea“); Зубрицький М. Знадоби до характеристики життя світського сільського гр. кат. духовенства в Галицькій Русі в XVIII в. // Матеріали до культурної історії Галицької Русі XVIII і XIX віку, зібрані Мих. Зубрицьким, Юр. Кмітом, Ів. Кобилицьким, Ів. Е. Левницьким і Ів. Франком / За ред. Івана Франка.— Львів, 1902.— С. 17—46; його ж. Канонічний огляд парохії Ріпник в Короснянським деканаті в Галичині в 1780 р. // Записки НТШ.— Львів, 1912.— Т. CVII.— С. 120—123; Іщак А. З парохіяльного архіву // Богословія.— Львів, 1928.— Кн. 1—4.— С. 47—49; Крип'якевич І. Чигирин і Суботів у візитації 1726 р. // Записки НТШ.— Львів, 1931.— Т. CLI.— С. 193—194; Петрушевич А. С. Сводная галицко-русская летопись с 1700 до конца августа 1772 года.— Львов, 1887.— Ч. 1.— С. 127—131; Цегельський Т. Канонічна візитація в Струсові Тербовельського деканату в 1760 р. // Нива.— 1937.— Т. 32.— Ч. 7—8.— С. 275—279.

* Датування встановлене за Книгою надходжень Національного музею у Львові.

¹¹⁶ Історія створення рукописної колекції Національного музею у Львові усе ще залишається неписаною. Загальні відомості про неї наведено в: Двайтятьятьліття Національного музею у Львові. Збірник.— Львів, 1931; Львівський державний музей українського мистецтва. Каталог (путівник).— Львів, 1955.— С. 70; Львівський музей українського мистецтва.— Львів, 1967.— С. 5; Павличко Я. Внесок Вадима Щербаківського в розбудову колекції Національного музею у Львові // Полтавський археологічний збірник.— Полтава, 1995.— [Т.] 4: Пам'яті В. М. Щербаківського (1876—1957).— С. 105—115; її ж. Кириличні рукописи в збірках Національного музею у Львові // Тези Всеукраїнської наукової конференції, присвяченої збиральницькій діяльності баронів де Шодуар (Житомир, 10—12 жовтня 1994 р.).— Житомир, 1994.— С. 19—20; Свенціцький І. Бібліотека Національного музею у Львові // Книгар.— 1918.— Ч. 6.— С. 307—314; його ж. Збірки Галицької України. Національний музей у Львові // Про музеї та музейництво (нариси і замітки).— Львів, 1920.— С. 22, 25; його ж. Ілюстрований провідник по Національним музеєви у Львові.— Жовква, 1913.— С. 9; Скарби музеїв України. Львівський музей українського мистецтва.— К., 1971.— С. 5. Більш предметна характеристика фонду рукописів музею наведена в ґрунтовній монографії Патріції Кеннеді-Грімстед, де побіжно згадано й про наявність у музеї багатой збірки „протоколів візитацій 1730—1786 рр.“ (див.: Kennedy-Grimsted P. Archives and Manuscript Repositories in the USSR, Ukraine and Moldavia.— Princeton; New Jersey, 1988.— Book 1: General Bibliography and Institutional Directory.— P. 585).

¹¹⁷ У склад цього 44-аркушного рукописного фоліанта, окрім протоколу візитації Щирецького намісництва, входять також копії протоколів генеральної візитації села Вербиці 1763 р. (Арк. III/1—3), міста Жидачева 1760 р. (Арк. II/1—5, 23), села Лучанів 1761 р. (Арк. I/1—4), села Стоків 1764 р. (Арк. IV/1—5), листування польських королів, єпископів і шляхти та урядові й „духовні“ акти у справі церковних бенедикцій (Арк. II/6—22).

Досліджуваний документ має форму зшитка скріплених між собою та складених удвоє дев'яти аркушів цупкого сірого паперу. Особливості виготовлення паперу дають усі підстави стверджувати, що в даному разі маємо справу з поширеним тоді в Європі так званим поштовим папером. На це вказують і водяні знаки, розміщені по обидва боки аркушів: ліворуч прочитується латинська аббревіатура „С S“, а праворуч зображено вершника на коні з поштовим різком. Аналогічні нашій філіграні сюжети були дуже розповсюдженими в Західній Європі, зокрема у Голландії (зображення вершника на поштовому папері спостерігається там між 1679 і 1732 рр.¹¹⁸).

Формат аркушів — 31,5 x 20, край деяких з них надірвані, а останній аркуш виявився незаповненим. У свій час, при оправі збірки, на 8-му аркуші було частково обрізано заголовок опису церкви села Лисневичів; натомість аркуші 1 та 9 відреставровані. Аркуш 8 містить чорний чорнильний відбиток печатки Національного музею у Львові („+ Печатъ Ц[ерко]веного мѣща в Львовѣ“. На 1-му аркуші є запис, зроблений хімічним олівцем („5 — Щирец XXVIII I“), авторство якого, ймовірно, належить членові НТШ, тодішньому співробітникові Національного музею Меланії Бордун (1886—1968), яка на початку 20-х рр. описувала рукописну колекцію музею¹¹⁹.

Протокол візитації написаний характерним для першої половини XVIII ст. письмом, чорнило коричневого кольору. Документ створений, очевидно, однією особою, хоч характер письма на першому аркуші різниться від решти записів. Щодо описів двох останніх у протоколі церков, то вони виконані нерозбірливим почерком і, мабуть, іншим писарем, про що свідчать не лише особливості письма, а й сама послідовність записів.

Публікація документів здійснюється мовою оригіналу та супроводжується примітками.

Текст протоколу візитації наводиться повністю, зі збереженням особливостей латинської та тогочасної польської мов (вживання великої літери; брак діакритичних знаків над o, n, s, c, z; передача j через y тощо). Писарські помилки та повтори обумовлені в підрядкових примітках. Редакційні втручання стосуються тільки пунктуації та частково написання великої літери. У квадратні дужки взято механічно пропущені літери, відсутні закінчення слів, а також невідчитані та втрачені місця в тексті оригіналу.

Публікація документа здійснюється вперше.

При нагоді висловлюю щире подяку Володимирові Александровичу за наукову редакцію приміток, а також Марті Боянівській, Володимирові Вуйцику, Андрієві Гречилу, Світлані Зінченко та Василеві Слободяну за фахові поради і консультації.

Ігор СКОЧИЛІЯС

¹¹⁸ Laucevičius E. Popierius Lietuvoje...— P. 376—385 (№ 2737—2807; філіграні „Вершник на коні із поштовим різком“). Автор вдячний покійному директорові ЦДІА України у Львові п. Орестові Мацюку за фахові консультації з цього питання.

¹¹⁹ Наукова праця М. Бордун у Національному музеї описана у: Єдліньська У. Меланія Бордун — людина і педагог (1886—1968) // Український інститут для дівчат у Перемишлі. 1895—1995. Ювілейна книга Пам'яті до 100-річчя заснування.— Дрогобич, 1995.— С. 38—39.

ДОДАТОК

[арк. 1]

WIZYTA NAMIESNICHTWA SZCZERZECKIEGO

Miasto Szczerec¹

W tym mieście jest Cerkiew murowana sklepiona pod Tytułem Trojcy Przenajświęszej², gontami niedawno pobita. Okien wszytkich w tej Cerkwi siedm w drewno oprawnych, Posadzka kamienna. Cementarz po trzech częściach Murem otoczony, reparacyi znaczney potrzebującym, po czwartej* zaś części Parkanem starym także reparacyi potrzebującym. Na tymże Cementarzu Dzwonica drewniana in parte reparacyi potrzebująca, na ktorey Dzwonow cztery. Przy tymże Cementarzu Szkoła³ glina lepiona. Do Cerkwi Drzwi in parte zelazem okute na Zawiasach z Zamkiem należytym zelaznym. Drugie także Drzwi południowe drewniane stare, Drażem zasuwaiące się. W tej Cerkwi Ołtarzykow pobocznych⁴ nowych dwa; ieden pod Tytułem S[więtey] Barbary, a drugi Najswięzhey Panny, bez zadney Fundacyi. Tę Ołtarzyki wyzłacane pod fangult⁵, malowanie niezłe. Chorągwi trzy; dwie nowych karmazynowych⁶ atlasowych pięknie pomalowanych, trzecia większa dawniejsza adamaszkowa⁷. DEISUS⁸ stolarską robotą stare, pod gulfarb⁹ malowane. Ołtarz wielki¹⁰ proporcjonalny, Mensa¹¹ w nim murowana, trzema Obrusami¹² białemi pokryta z Antemistem¹³ terazniejszego Archipasterza¹⁴. Na tej mense Obraz Najs[więzhey] Panny boleiącey, Mieczem przerazaney¹⁵, pod fangult malowany, malowanie dobre. Pod którym Obrazem Cymborium¹⁶ przyzwoite, w którym Venerabile¹⁷, co tydzień renowuiące się, w Puszcze cynowey na korporale¹⁸ białem honeste konserwuię się. Argenterya^{**}, Cyna, Mosiadz y Miedz. Puszka¹⁹ srebrna biała z nakrywką²⁰ srebrną przyzwoitą, Kielich²¹ z Pateną²² y Gwiazdą²³ srebrny pozłocisty, Łyzeczka²⁴ srebrna biała, Krzyż z Sedesem²⁵ mierny srebrny, Ewanielia²⁶ suto w srebro oprawna, Trybularz²⁷ srebrny, koron dwie srebrnych na Namiesne Obrazy²⁸, Ewangelia druga w axamit zielony oprawna stara, ma na sobie sztuczek²⁹ srebrnych z iedney strony dziewięć, z drugiey pięć, klawzur³⁰ dwie srebrnych odliwanych. Lichtarzew³¹ cynowych para, Krzyż cynowy z Sedesem ieden, Ampuleczek³² dwie cynowych, Lampa ante Venerabile³³ cynowa robotą piękną z łancuszkami także cynowemi ze Gdanska, Lichtarzew mosiężnych para^{***} (błasanych par dwie), Kielich cynowy z Pateną y Gwiazdą, Dzwonek ołtarzowy, Trybularzew dwa mosiężnych; ieden nowy, a drugi stary na sznureczkach. Apparaty³⁴. Wielę³⁵ etc. Apparat naybogatszy czerwonny na dnie złotym z kwiatami axamitnemi cum omnibus requisitis. Apparat drugi karmazynowy sukieny z

* В оригіналі помилково записано „czwartez“.

** Тут і далі підкреслено в оригіналі.

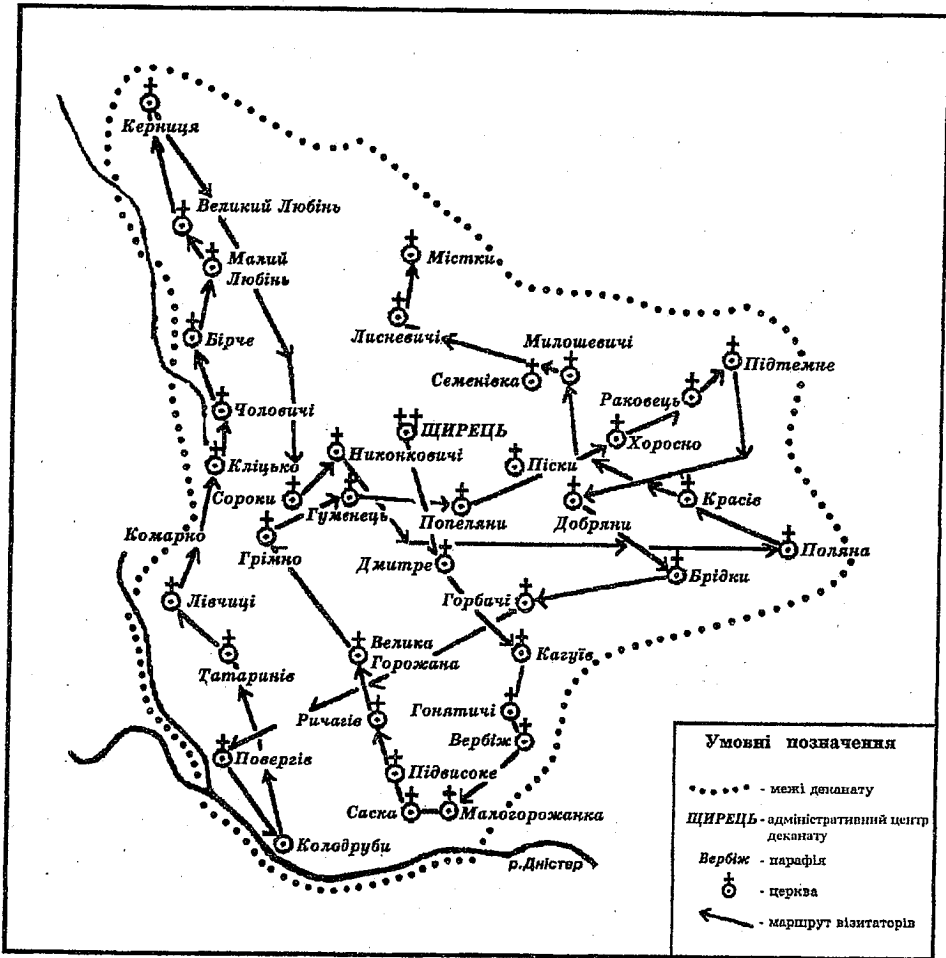
*** Після цього вгорі дописано „cynowych para“, а далі закреслено.

kamłą zieloną tabinową³⁶, z koroną Circa circum srebrną; do tegoz Apparatu Stula³⁷ y Manipularze³⁸ czerwone tabinowe. Trzeci Apparat sutolity³⁹ srebrny z Stulą, przy ktorej guzikow srebrnych pięć. Czwarty [aprk. 1 za.] partyrowy⁴⁰ niebieski z Stulą y Manipularzami. Piąty czerwony grubrynowy⁴¹ z Stulą powszechny. Szosty załobny morowy⁴² nowy cum omnibus requisitis, galonem⁴³ szychowym⁴⁴ obwiedziony. Podlieyszych Apparatów trzy sine requisitis. Velum na dnie złotym w kwiaty axamitne z Palą⁴⁵ y Bursą⁴⁶ nayprzednieysze, Welow innych wszytkich cztery z Palami y Bursami, Płaszczenc⁴⁷ dwie tercynełowych⁴⁸ białych; iedna nowa, druga stara. Alb⁴⁹ wszytkich osm, Humerałow⁵⁰ dwa, Obrusow szesc. Dalmatyczek⁵¹ chłopięcich para z materyi tureckiej w paski; druga para z materyi iedwabney. Korporałow dwa, Puryfikaterzow⁵² 4. Xięgi wszytkie. Kapłan w tey Cerkwi na Imie Theodor Haptiewicz⁵³, Protoprezbyter⁵⁴ Szczerzecki, od teraznieyszego Archipasterza konsekrowany za Prezento⁵⁵ Jego M[oj]sci R[ę]giej Starosty Szczerzeckiego⁵⁶. Ma Parochianow do tey Cerkwi wszytkich 100. Proskurnego⁵⁷ daia po groszy 12. Winem, Swiatłem y Kadzidłem⁵⁸ Parochianie staraia się. Pola cerkiewnego cwierc. Sianożęci niema. Bractwo⁵⁹ w tey Cerkwi bywało quondam, ale teraz zaniedbane. Metryka⁶⁰ porządna.

Cerkiew Szczerzecka Nagornia⁶¹

Ta Cerkiew⁶² wyzey Okien murowana, pod Tytułem Narodzenia Nays[więzszey] Panny, z trzema wirzchami drewnianemi baniastemi kształtnemi, niedawno gontami pobita, mająca w sobie Okien wszytkich numero szesc. Cmyntarz okolo tey Cerkwi obwiedziony Murem⁶³, z wirzchu gontami pobitym. Baszta⁶⁴ tagze murowana, gontami nowo pobita na kształt Kaplicy. Brama⁶⁵ murowana, na ktorej Dzwonnica drewniana nowego potrzebująca pobicia gontami. Na tey Dzwonnicy Dzwonow trzy, z których ieden naywienkszy, mający w sobie kamieniy⁶⁶ wadziescia dwa. Do tey Cerkwi Drzwiwy dwie, iedne na Zawiasach zelaznych z Zamkiem zelaznym nalezytym, drugie z Zasuwiem drewnianym. Po bokach w tey Cerkwi ab intra są dwa Ołtarze stolar[s]ko robotą pod gulfarb malowane, ieden pod Tytułem S[więtego] Andrzeia, drugi **ЗАЧАТІА СВЯТОГО АННІ**. Te Ołtarze nowe z Mensami przyzwoitemi kasekrowanemi, trzema Obrusami pokrytemi białemi. DEISUS w tey Cerkwi stary stolarską roboto robiony, pod gulfarb malowany, malowanie proste. Posrzud Cerkwi w gurze Ganek dla choru⁶⁷ okolo. Ołtarz wielki obszynny, posrzud ktorego Mensa murowana, trzema Obrusami białemi pokryta z Antemisem teraznieyszego Archipasterza⁶⁸. Na tey Mensie Obraz stolarską roboto pod gulfarb malowany, z Figuro Depositionis de Cruce Corporis Christi y Matki Nayswięzszey boleiającey, malowanie niezłe. Pod tym Obrazem Cymborium nalezyte, w którym Venerabile, co tydzień renowujące się, w Puszcze cynowey decentissime na Korporale białym kaserwuie się. Argentaria. Cyna, Mosiadz y Spiez. Ewanieliia pisana w aksamit czerwony oprawna stara, na ktorej blaszek srebrnych n[ume]ro 5. Ewanieliia druga drukowana w srebro suto oprawna, z klawzurami odliwanemi srebrnemi, robota złotnicza wszytką piękna. Kielich srebrny pozłocsty z Patyną y Gwiazdą srebrną pozłocistą, Łyczeczka srebrna biała, Krzyz srebrny wielki z Sedesem

* Наступні слова „w koło“ закреслені.

Щирецький деканат у 1733 р.

srebrnym, robota niezła. Trybularz srebrny ze wszystkim robotą niezłą, Puszka* pro Venerabili srebrna, Lamp cztery srebrnych roboty piękney, Krzyz (z którym do chorych cum Venerabili chodzą) srebrny biały cum requisitis. Kielich cynowy z Patyną y Gwiazdą, Lichtarzow pomiernych cynowych para, mniejszych także para, [арх. 2] pułmisek cynowy, mosiężnych Lichtarzow par dwie, blaszanych para, Dzwon niewielki rozbity, Dzwonek ołtarzowy. Armat wielkich dwie zelaznych, za ktor[y]ch dano Złotych 1000. Apparaty etc. Apparat czerwony z materyi bogatey złotolitey, z Stułą y Manipularzami takowymiz. Drugi Apparat ruzowy przytartyi dużą, z blaszką srebrną, paski srebrne. Apparat trzeci tabinowy czerwony, z kamłą zieloną tabinową cum omnibus requisitis. Czwarty adamaszkowy popielaty cum omnibus requisitis. Piąty zielony saioy⁶⁹ staryi, szusty załobny basztowy⁷⁰. Dalmatyka Dyiakonska niebieska tryumfałowa zazywana. Welow wszystkich trzy, Pal trzy, Burs trzy, Korporałow trzy, Puryfikatyrzow osm, Humerałow cztery, Alb wszystkich dziesięć, Obrusow wszystkich dwanasie. Xięgi wszystkie do Nabozenstwa cerkiewnego służące. Kapłan w tey Cerkwi na Imie Zacharyasz Stefanowicz⁷¹, Człek bez zadney noty⁷², ot terazniejszego Archipasterza kęsekrowany za Prezentą J[ego]m[ó]ści Pana Starosty Szczerzeckiego. Parochianow wszystkich do tey Cerkwi należących 200. Proskurnego kazdy daie po groszy dwanasie. W tey Cerkwi dwoie Bractwa, starsze y młodsze⁷³, ci się staraią o Swiatło, Wino y Kadzidło, y wszelką apparencją cerkiewne, za Funduszem terazniejszego Archipasterza. Metryki ma trzy⁷⁴ porządne. Pola cerkiewnego Łan⁷⁵ cały, Sianozenci na Kosarzow⁷⁶ 10, na co prawa krolewskie⁷⁷ znajduią się.

Wies Dmitrze⁷⁸

W tey Wsi do Starostwa Szczyrzeckiego⁷⁹ należącey iest Cerkiew⁸⁰ drewniana pod Tytułem S[więtego] Menczenika Demetryusza, maiąca w sobie Okien dwie wielkich, a małych trzy w drewno oprawnych. Cmentarz o[b]wiedziony Parkanem niezgorzy. Na tymże Cmentarzu Dzwonnica pod gontami, na ktorey Dzwonow cztery. Drzwi do Cerkwi na Zawiasach zelaznych z Zasuwem drewnianym, Posadzka dembowa. DEISUS⁸¹ stare stolarsko robotą, malowanie niezłe. Ołtarz wielki szczupły, w którym Mensa zbyt nizka, reparacyi potrzebuiąca, trzema Obrusami pokryta z Antymisem terazniejszego Archipasterza⁸², na ktorey Obraz Nays[więzney] Panny una cum Cimborio, w którym Venerabile, we dwie niedziele renowuiące się, w Puszcze cynowej konserwuje się. Kielich srebrny z Patyno, Gwiazdo y Łyzecko. Krzyz srebrny z Sedesem, Ewanieliia drukowana, w axamit czerwony oprawna z pięcią sztuczkami srebrnymi. Apparatow trzy cum omnibus requisitis. Vela, Bursy y Pale do kazdego Apparata, Korporałow 2, Puryfikatyrzow 4, Humerałow 3, Alb 3, Obrusow 5, Kielich cynowy ze wszystkim. Księgi wszystkie należące do Nabozenstwa, Księga kaznodziejska nazwana Klucz⁸³. Kapłanow w tey Cerkwi dwa-ieden stary na Imie Bazyli, który tak dla starosci swoiey, iako tez y dla pokurczonych palcow, szkaradnie celebrowac iuz nie moze; drugi na Imie Jakob⁸⁴, w wieku szrednim, bez zadney noty. Pola cerkiewnego Łan cały y cwierc, Sianozenci nimasz. Parochianow do tey Cerkwi wszystkich szездziesiąt, kazdy daie Proskurnego

* Наступне слово закреслено.

po pułmacku⁸⁵ zboża lwowskiej miary⁸⁶. Wino, Kadzidło y Swiatło z Gromady. Metryka porządna⁸⁷.

Wies Kahuiuw⁸⁸

W tej Wsi do Kapituły Lwowskiej⁸⁹ należącej iest Cerkiew drewniana⁹⁰ bardzo szczupła, mająca w sobie Okien trzy w drzewno oprawnych*. W teyze Cerkwi Dzwonniczka nagłej reparaacye potrzebująca, na niey Dzwonkow trzy. Cmentarz częścią Płotem ladaiakim, częścią Parkanem ieszcze gorszym obwiedziony. Drzwi do Cerkwi z Zasuwem drewnianym. Titulis Ecclesiae **Святой Мученици Параскевини**. DEISUS stolarsko roboto pod gulfarb malowane, malowanie proste. Ołtarz wielki bardzą szczupły y ciemnyi, Mensa trzema Obrusami pokryta białemi z Antymisem terazniejszego Archipasterza⁹¹. Cymborium nima, tylko na samey Mensie Venerabile w Puszcze cynowej dawno renowowane stoi. Kielich cynowy z Patyno y Gwiazdo, Łyzeczek 3 cynowych. Ewanieliia w axamit ceglasty oprawna przytarta, na niey stuczek 10 srebrnych z klawzurkami srebrnymi. Apparatów 4 cum omnibus requisitis. Welow, Pal, [арк. 2 зв.] Burs po dwoie, Korporałów 2, Alb 4, Humerał ieden, Puryfikatoryzow 2, Obrusow 15, Kadzielnic mosiężnych 2, Dzwunek ołtarzowy. Xięgi wszystkie do Nabozenstwa. Kapłan w tej Cerkwi na Imie Łukasz⁹² illiteratus, czytac nic nie umi, ani Ewanielium ani Апостола⁹³, pisac tagze. Konsekrowany od terazniejszego Archipasterza, za rekomendacją X[ię]dza Haptiiewicza Protoprezbithera Szczyrzeckiego. Parochianow do tej Cerkwi 50, na Proskury⁹⁴ mąki daią. Pola cerkiewnego puł Lanu, Sianozenci na Kosarzow 8. Metryka nieporządna.

Wies Honiatycze⁹⁵

W tej Wsi do Kapituły Lwowskiej⁹⁶ należącej iest Cerkiew⁹⁷ drewniana szczupła pod Tytułem S[więtego] Panteleemona, z wirzchu pobicia nowego potrzebująca. Okien wszystkich w tej Cerkwi 3, dwie w ołow, a trzecie w drzewno oprawne. Cmentarz Płotem ladaiakim ogrodzony, na którym Dzwonniczka pod słomą, na ktorey Dzwonkow 3. Do Cerkwi Drzwi z Zasuwem drewnianym. Carskie Vrata⁹⁸ z Namiesnymi Obrazami stolarsko roboto po prostu malowane, Apostoły⁹⁹ na płutnie prosto robotą. Wielki Ołtarz szczupły y ciemny, Mensa w nim trzema Obrusami pokryta białemi z Antymisem terazniejszego Archipasterza¹⁰⁰. Cymborium niemasz, tylko na Mensie Venerabile co tydzień renowujące się w Puszcze cynowej. Kielich cynowy z Patyno, Gwiazdo y Łyzeczko, Krzyz cynowy. Apparatów 2 cum suis requisitis. Korporałów 2, Alb 2, Puryfikatoryzow 2, Humerał 1, Obrusow 4, Dzwunek ołtarzowy, Kadzielnica 1. Xięgi wszystkie do Nabozenstwa. Kapłan w tej Cerkwi na Imie Bazyli¹⁰¹, utcunque literatus, u terazniejszego Archipasterza konsekrowany. Parochianow do tej Cerkwi 12, Proskurnego nie daią, tylko po 3 grosze na rok. Kapłan sie stara o Wino, Swiatło y Kadzidło. Pola cerkiewnego czwierci 3, reszte pola cerkiewnego Dwor zasiewa. Sianozenci na Kosarzow 50. Metryka porzondna.

* В оригіналі помилково записано „оправна“.

Wies Werbiz¹⁰²

W tej Wsi do Kapituły Lwowskiej¹⁰³ należącej jest Cerkiew¹⁰⁴ drewniana z wirzchu pobicia nowego potrzebująca, pod Tytułem S[więtego] Jana Theologa. Okien wszystkich troje w drewno oprawne. Cmentarz czenscio Parkanem złym, czenscio Płotem ładaiakim obwiedziony. Do Cerkwi Drzwi na Zawiasach żelaznych z Zamkiem należyty żelaznym. Nad Babincem¹⁰⁵ Dzwonniczka z trzema Dzwonkami. DEISUS nowy pod gulfarb malowany, malowanie proste. Ołtarz wielki szczupły y ciemny, w którym Mensa trzema Obrusami białymi pokryta z Antymisem terazniejszego Archipasterza¹⁰⁶. Na tej Miesię Obraz Nays[więszej] Panny pod gulfarb malowany, pod którym Cymborium, w którym Venerabile, co tydzień renawuiące się, w Puszcze cynowej konserwujące się. Kielich cynowy z Patyno, Gwiazdo y Łyzeczko. Apparatów 4, Welow, Pał y Burs po dwoje, Alb 5, Obrusow 3, Kadzielnic mosiężnych 2, Humerał 1, Dzwonek ołtarzowy 1, Lichtarzykow para blaszanych. Xięgi wszystkie do Nabozenstwa. Kapłan w tej Cerkwi na Imię Jan¹⁰⁷, od terazniejszego Archipasterza konsekrowany. Parochianow ma 30, Proskury gromadzkie, o Wino, Kadzidło y Swiatło Kapłan się stara. Pola cerkiewnego puł Łana, Sianozenci na Kosarzow 10. Metryka porządna.

Wies Małohorozanka¹⁰⁸

W tej Wsi do Jmci Pana Rzeczyckiego Pułkownika¹⁰⁹ należącej, jest Cyrkiew¹¹⁰ pod gontami po czensci nowego potrzebująca pobicia, mająca w sobie Okien 4. Cmentarz czensci Parkanem złym, czensci także Płotem złym obwiedziony. Dzwonnica¹¹¹ także na Cmentarzu pod gontami ze czterma Dzwonkami. Do Cerkwi Drzwi z Zasuwarem drewnianym. DEISUS¹¹² stolarsko roboto pod gulfarb malowany. Tytułus Ecclesiae S[więtego] Nikolaia. Ołtarz wielki proporcjonalny, w którym Mensa szczupła, trzema Obrusami białymi pokryta z Antymisem terazniejszego Archipasterza¹¹³. Cymborium należyte, w którym Venerabile co tydzień renowujące się, w Puszcze cynowej zostaje. Ze srybra cyrkiewnego więcej niema, tylko Patyna, Gwiazda y Łyzeczka biała srebrna, Kielich cynowy z Pateno y Gwiazdą, Krzyż cynowy z Sedesem, Lichtarzow para cynowych. Apparatów 4 cum omnibus requisitis, do Kielichow zarowno requisita są wszelkie. Korporałow 3, Alb 4, Humerałow 2, Obrusow 14, Purifikaterzow 2. Xięgi wszystkie do Nabozenstwa. Kapłan w tej Cerkwi na Imię Grzegorz¹¹⁴, od terazniejszego Archipasterza konsekrowany. Parochianow 30. Proskurami, Winem, Kadzidłem y Swiatłem sam Paroch prowadzi. Pola do Cerkwi pułtory Cwierci, Sianozenci na Kosarzow 6. Metryka¹¹⁵ porządna.

[арк. 3]

Wies Saska¹¹⁶

W tej Wsi do trzech Panow¹¹⁷ należącej jest Cerkiew¹¹⁸ pod gontami, pod Tytułem Покрова Пр[есва]тотн Б[огороди]ци, mająca w sobie Okien wszystkich 5. Cmentarz Płotem ogrodzony. Dzwonniczka na dwóch słupkach, Dzwonkow 3. Do Cerkwi Drzwi z Zasuwarem drewnianym. DEISUS stolarsko

robotą pod gulfarb malowany, malowanie proste. Ołtarz wielki szczupły y ciemny. Mensa szczupła, trzema Obrusami białemi pokryta z Antymisem terazniejszego Archipasterza¹¹⁹, na ktorey Cymborium cum Venerabile, co tydzien renowującym się, w Puszcze cynowej stojącym. Patena iedna srybrna, Kielich cynowy z Pateno, Gwiazdo y Łyzeczko, Krzyz cynowy, Kadzielnica mosięzna, Dzwonek ołtarzowy. Apparatów 2 cum omnibus requisitis, tylez Welow y Pał, Korporałow 2, Obrusow 5, Alb 3, Purifikaterzow 2. Księgi wszytkie. Kapłan w tey Cerkwi na Imie Piotr¹²⁰, od terazniejszego Archipasterza konsekrowany. Parochianow ma 20. Proskury, Wino, Kadzidło y Swiatło prokuruię sam Paroch. Pola ma cyrkiewnego puł Łanu, Sianozenci na Kosarzow 10. Metryka porządna.

Wies Podwysokie¹²¹

W tey Wsi, do szesciu Panow¹²² należącej, iest Cerkiew gontami pobita, nowego nagle potrzebuiająca pobicia, o dwoch Oknach w drewno oprawnych. Około Cerkwi Ostrog¹²³ reparacyey potrzebuiający. Dzwonnica nowa pod gontami niedokonczone, Dzwonkow 3. Do Cerkwi Drzwi z Zamkiem zelaznym. Cyrkiew ciemna. DEISUS stare stolarsko roboto. Ołtarz wielki ciemny y szczupły, Mensa dwoma Obrusami pokryta z Antymisem terazniejszego Archipasterza¹²⁴. Cymborium niemasz. Puszka cynowa cum Venerabili, we dwie albo trzy renowującym się niedziele. Titulus Ecclesiae S[więtego] Nikołaia. Ewanielia w axamit zielony oprawna, sztuczek 5 srebrnych na niey. Kielich cynowy z Pateno, Gwiazdą y Łyzeczko. Krzyz drewniany sryberkiem po bokach obwiedziony, z Sedesem cynowym. Apparatów 3 ze wszytkim. Welow y Pał 2, Korporał 1, Purifikaterzow 2, Alb 3, Obrusow 3, Humerał 1. Księgi wszytkie, oprócz Tryody Kwietney¹²⁵, Kadzielnica mosienna, y Dzwonek ołtarzowy. Paroch w tey Cerkwi na Imie Dymetry¹²⁶, od terazniejszego Archipasterza konsekrowany. Parochianow ma 30. Proskurnego daiają po pułmacku zboza. Wino, Kadzidło y Swiatło sam Paroch prokuruię. Pola cyrkiewnego puł Łanu, Sianozenci na Kosarzow 4. Metryka¹²⁷ niedobrze opisana.

Wies Ryzchow¹²⁸

W tey Wsi dziedzicznej J[ego]m[os]ci Pana Rzeczyckiego Pułkownika, iest Cyrkiew¹²⁹ gontami pobita, pod Tytułem Собора Пр[єсв]л[авн]аго Б[огороди]ци, maiąca Okien wszytkich 4. Cmentarz Parkanem dobrym obwiedziony, z wirzchu gontami pobitym. Na tymze Cmentarzu Dzwonnica nalezyta gontami pobita, na ktorey Dzwonkow 4. Do Cerkwie Drzwi na Zawiasach zelaznych z Zamkiem zelaznym. DEISUS stolarsko roboto pod gulfarb malowane, malowanie niezłe. Zboku na scienie Obraz wielki drewniany Menke X[rystu]sowo reprezentuiący, pod fangult malowany, malowanie niezłe. Ołtarz wielki proporcjonalny, Mensa w nim nalezyta, trzema Obrusami białemi pokryta z Antemisem terazniejszego Archipasterza¹³⁰. Obraz na tey Mensię pod gulfarb pięknie malowany z Figurow Narodzenia N[ayswięz]ey Panny. Cymborium piękne pod gulfarb malowane, w którym Venerabile w Puszcze cynowej, we dwie albo trzy niedziele renowujące się, stoi. Ewanieliia w axamit czerwony oprawna, sztuczek na niey srebrnych z oboch stron 10,

klawzury odlewane srebrne. Patena, Gwiazda y Łyzeczka srebrna, Tabliczka¹³¹ wybiiana srebrna, Kielich cynowy z Pateno, Gwiazdą Krzyz cynowy z Sedesem, Lichtarzow para cynowych, Kadzielnica mosięzna. Apparatów 5 cum omnibus requisitis. Welow, Pal y Burs po trzy, Obrusow wszytkich 10, Alb 5, Korporał 1, Purifikaterzow 2, Humerał 1, Dzwonek ołtarzowy. Księgi wszytkie. Kapłan w tey Cerkwi na Imię Theodor¹³² od s[wietley] p[amięci] nieboszczyka Eppiskopa Barlaama¹³³ poświęcony, stateczny y przykądny. Parochianow ma wszytkich 50, na Proskury kazdy na rok po misce mąki daią. Winem, Kadzidłem y Swiatłem Gromada powiduie. Pola cyrkiewnego puł Łanu, ktorego pola uzywaią y poddani panscy. Sianozenci niemasz nic. Metryka¹³⁴ porządna.

Wies Wielka Horozana¹³⁵

W tey Wsi dziedzicney J[ego]m[os]ci Pana Sokolnickiego¹³⁶ Cyrkiew¹³⁷ iest pod gontami, pod Titulem Offiarowania Na[y]s[więszey] Panny, w ktorey Okien 4 w drewno oprawnych. Cmentarz czenscio Parkanem złym, czenscią Płotem obwiedziony ladaiakim. Do Cerkwi Drzwi na Zawiasach zelaznych Kłudko zamykaiące się. Na Babincu Dzwonnica [арк. 3 зс.] z trzema Dzwonkami. DEISUS stolarsko roboto pod gulfarb malowany. Ołtarz wielki proporcjonalny, w którym Mensa nalezyta trzema Obrusami białemi przykryta z Antymisem terazniejszego Archipasterza. Na tey Mensie Cymborium, w którym Puszka cynowa cum Venerabili co tydzień renowuiącym się. Ewanieliia w axamit czerwony oprawna, sztuczek srebrnych 5 na niey. Krzyz srebrny z Sedesem cynowym, Kielichow dwa cynowych, Patena iedna, Gwiazda y Łyzeczka cynowe, Lichtarzow para mosięznych, Kadzielnica mosięzna 1, Dzwonek ołtarzowy. Apparatów 3 ze wszytkim. Welow, Pal y Burs po dwoie, Korporałow 2, Purifikatoryzow 2, Humerał 1, Obrusow 5. Xięgi wszytkie do Nabozenstwa. Kapłan w tey Cerkwi Imieniem Jan, od terazniejszego Archipasterza konsekrowany, drugi Dyiakon Brat iego uieczny** na Imie Andrzy¹³⁸. Parochianow do tey Cerkwi 100, Proskurnego daią po miarce¹³⁹ pszenicy. Pola cyrkiewnego puł Łanu, ktorego na wpuł z Dyiakonem Kapłan uzywa. Metryka¹⁴⁰ porządna.

Wies Hrumno¹⁴¹

W tey Wsi dziedzicney J[asnie]o[święconego] X[ięcia] J[ego]m[os]ci Wisznio-wieckiego¹⁴² iest Cerkiew¹⁴³ gontami pobita, nowego pobicia potrzebuaiąca, pod Titulem Przemienienia Panskiego, Okien wszytkich 5. Cmentarz czenscio Parkanem, czenscio Płotem ladaiakim obwiedziony, na którym Dzwonnica z trzema Dzwonkami reparacyey potrzebuaiąca. Drzwi do Cerkwi z Zasuwarem drewnianym. DEISUS stolarsko roboto pod gulfarb malowany roboto szpetno, Namiesne Obrazy pod fangult roboto niezło. Ołtarz wielki proporcjonalny, w którym Mensa nalezyta, trzema Obrusami białemi pokryta z Antymisem terazniejszego Archipasterza¹⁴⁴. Obraz na tey Mensie N[a]ys[więszey] Panny. Cymborium proste, w którym Venerabile, co tydzień renowuiące się, w Puszcze cynowej stoi. Z Argenteryi cerkiewney Ewanieliia w axamit czerwony

* Після цього писар помилково повторно записав „на Imie“.

** В оригіналі — „Uieczony“ (від польського wujeczny — двоюрідний).

opravna, na ktorey sztuczek srebrnych 11, Kielich srebrny biały z Pateno y Łyczeczko robotą dobrą, Krzyz srebrny bez Sedesu, Kadzielnica srebrna reparacyey potrzebująca, Gwiazda cynowa, Lichtarzow cynowych para, Kadzielniczka mosięzna, Dzwonek ołtarzowy. Apparatów 3 zazywanych, Stół 2, Manipularzow para, Welow, Pal y Burs po dwoie, Korporałow dwa, Porifikatyrzow sześć, Obrusow 3, Humerałow 2. Xięgi wszystkie. Kapłan tey Cerkwi na Imie Grzegorz¹⁴⁵, od terazniejszego Archipasterza konsekrowany. Parochiiianow do tey Cerkwi 100*. Proskury, Wino, Swiatło y Kadzidło Parochiiianie prowidiują. Pola cyrkiewnego Łan cały, Sianozenci na Kosarzow 7. Metryka juxta morem.

Wies Humieniec¹⁴⁶

W tey Wsi do Starostwa Szczyrzeckiego należącej iest Cerkiew¹⁴⁷ drewniana pod Tytułem **БОГОМВЛЕНІА**, Okien w niey 4 w drewno oprawnych. Cmentarz Parkanem obwiedziony reparacyi potrzebujący. Na tymże Cmyntarzu Dzwonnica gontami pobita reparacyi potrzebująca, na ktorey Dzwonow 3. Do Cerkwie Drzwi na Zawiasach zelaznych z Zamkiem zelaznym. Chorongwi dwie nowych adamaszkowych czerwonych, malowanie dobre. DEISUS pod fangult malowane, robota stolarska, malowanie niezłe. Ołtarz wielki proporcjonalny, Mensa w nim nalezyta, trzema Obrusami pokryta z Antymisem terazniejszego Archipasterza¹⁴⁸. Na tey Mensie Obraz pod gulfarb malowany z Figurą Nays[więszey] Panny Bolesney. Cymborium nalezyte, w którym Venerabile w Puszcze cynowey, co tydzień renowujące się, zachowuie się. Argenteria cyrkiewne: Kielich [z] Pateno, Gwiazdo y Łyczeczko srebrny biały. Krzyz bez Sedesu srebrny biały, Kadzielnica srebrna, Ewanieliia w axamit czerwony opravna stara, ze sztuczkami mosięznymi. Krzyz cynowy z Sedesem, drugi malenki cynowy, Kielich cynowy z Pateno, Gwiazdo y Łyczeczko, Lichtarzow para cynowych, Kadzielnica mosięzna, Lampa mosięzna, Dzwonek ołtarzowy. Apparatów wszystkich 5 cum omnibus requisitis, Velow, Pal y Burs troie, Korporałow 2, Puryfikatyrzow 3, Alb 5, Humerałow 2, Obrusow 8, Firanek łyczakowych 8. Xięgi wszystkie do Nabozenstwa y Klucz, xięga kaznodziejska. Kapłan w tey Cerkwi na Imie Jan¹⁴⁹ u terazniejszego Archipasterza konsekrowany, y Dyiakon takze na Imie Theodor. Pola cerkiewnego Łan cały, Sianozenci niemasz. Parochiiianow 100; kazdy daie Parochowi na Rok po pułmacku zboza roznego na Proskury. W teyże Cerkwi iest Bractwo¹⁵⁰ za Funduszem¹⁵¹ terazniejszego Archipasterza według Artykułow Brackich¹⁵² rządzące się. Regestra¹⁵³ mają porządne, z których Kalkulacyia¹⁵⁴ wysłuchana. Tez samo Bractwo Winem, Kadzidłem y Swiatłem Cyrkiew święto opatruię. Metryka¹⁵⁵ porządna.

* Наступні слова „zadnego prowentu“ закреслено.

[арк. 4]

Wies Popielany¹⁵⁶

W tej Wsi do Starostwa Szczyrzeckiego należącej jest Cerkiew¹⁵⁷ pod Tytułem **Воздвиженія Ч[ес]наго Кр[ес]та**, pobicia gontami nowego potrzebująca. W tej Cerkwi Okien 3. Cmentarz Płotem ogrodzony, na którym Dzwonnica pod słomą wałaca się z dwoma Dzwonkami, a trzeci się rozbił. Do Cerkwi Drzwi z Zasuwo drewnianą. DEISUS pod gulfarb malowane, malowanie proste. Ołtarz wielki proporcjonalny, ciemny, o iednym Okienku. Mensa w nim trzema Obrusami pokryta z Antemitem terazniejszego Archipasterza¹⁵⁸. Cymborium na niey z Puszek cynową, w ktorej Venerabile, co tydzien renowujące się, zachowuje się. Kielich cynowy z Pateną, Gwiazdą y Łyzeczką. Apparatów 3, a czwarty zastawny cum omnibus requisitis. Krzyż z Sedesem cynowy, Krzyż bez Sedesu mosiędżowy. Welow, Pał y Burs po troie, Obrusow 4, Korporał 1, Puryfikaterz 1, Alb 5, Kadzielnica mosiędżowa 1, Dzwonek ołtarzowy. Xięgi wszystkie. Kapłan w tej Cerkwi na Imie Grzegorz¹⁵⁹ od terazniejszego Archipasterza konsekrowany, prostak wielki. Metryką ma nieporządną. Paroch[ian]ow ma 30, Proskurnego daią po gro[szy] 12. Pola cyrkiewnego puł Lanu, Sianozenci na Kosarzow 12. Kapłan wcale nic nie umiejący.

Wies Chrosna¹⁶⁰

W tej wsi do Woytostwa Szczzerzeckiego¹⁶¹ należącej jest Cerkiew¹⁶² pod Tytułem **Говорѣ Пр[есвѣ]то[и] Б[огороди]ци**, pobicia nowego potrzebująca, czenscią Parkanem złym częścią Płotem także złym obwiedziona. Do tej Cerkwi Drzwi na Zawiasach zelaznych z wzeciazem zelaznym, Kłodko zamykające się. Okien w tej Cerkwi wszystkich n[umero] 10; większych 6, mniejszych 4, wszystkie w ołow osadzone. DEISUS stolarską robotą pod gulfarb^{*} malowane, malowanie niezle. Ołtarz wielki proporcjonalny, w którym Mensa nalezta trzema Obrusami białymi pokryta z Antymitem terazniejszego Archipasterza¹⁶³. Na tej Mensie Obraz Zwiastowania N[ayswięzey] Panny z Cymborium nalezytym pod gulfarb malowanym, w którym Puszek cynowa cum Venerabili honestissime konserwuje się, Venerabile co tydzien renowuje się. Ze Srebra tylko iedna Tabliczka srebrna z Figurą S[więtego] Nikołaia. Kielich cynowy z Pateną, Gwiazdą y Łyzeczką. Apparatów n[umero] 2 cum omnibus requisitis. Veluw iedną z Pałą y Bursą. Obrusow 5, Alb 3, Humerał 1, Korporałow 2, Puryfikaterzow 2, Kadzielnica mosiędżowa 1. Krzyż cynowy z Sedesem, Miernica¹⁶⁴ cynowa, Dzwonek ołtarzowy. Dzwonnica bardzą złą, reparacyi nagle potrzebująca, na ktorej Dzwonow 3. Xięgi wszystkie oprócz Jarmoła¹⁶⁵. Kapłan w tej Cerkwi na Imie Jan¹⁶⁶, skargi zadney na siebie nie mający. Parochiiianow wszystkich 50. Na Wino y Kadzidło daie Gromada po 3 grosze, Proskurnego daią po gro[szy] 6, Swiatło iak kto przemoze. Pola cerkiewnego na puł Lanu ma pułmiarkow komarzęskich¹⁶⁷ n[umero] 10, Sianozenci na Kosarzow 6 y to niepewney.

* В оригіналі писар помилково записав „gulfarfarb“.

Wies Rakowiec¹⁶⁸

W tey Wsi po połowie do W[ielebnych] O[ycow] Jezuitow y W[ielebnych] P[anien] Benedyktynek¹⁶⁹ należący iest Cerkiew pod Tytułem **Покрова Пр[есва]тїи Б[огороди]ци**, w Babincu (na którym Dzwonkow 3) potrzebująca nowego gontami pobicia y nagłego. Wewnontrz Okno 1 wielkie w drzewo opravne, a dwie małych w Ołtarzu takze w drzewo opravnych. Cmentarz częścią Parkanem złym, częścią Płotem takze złym obwiedziony. DEISUS w tey Cerkwi z Namiesnymi Obrazami pod gulfarb malowanemi, a Ap[osto]ły na płótnie malowane. Ołtarz wielki szczupły, w którym Mensa szczupła, trzema Obrusami białemi pokryta z Antemisem terazniejszego Archipasterza¹⁷⁰. Na tey Męsie Cymborium nieproporcyałne wielkie y szerokie, potrzebujące przerobienia, gdyz y Ołtarz zasłania. Kadzielnica 1 mosiądzowa, Kielich cynowy z Pateną y Gwiazdą y Łyzeczka, Puszka cynowa w Cymborium cum Venerabili, co tydzień renowujące się. Apparatów 3 cum omnibus requisitis. Velow z Palami y Bursami po 2, Alb 3, Korporałow 2, Humerაłow 3, Puryfikatoryzow 3, Obrusow 6, Ręcznikow¹⁷¹ 2. Z Xiąg cyrkiewnych Ewangeliia, Trebnik¹⁷², Mszałow¹⁷³ 2, Mineia¹⁷⁴, Apostoł pisany, Tryod postnaia¹⁷⁵, Psaltery¹⁷⁶, Oktay¹⁷⁷, Jarmoły pisany. Kapłan w tey Cerkwi na Imie Piotr¹⁷⁸. Parochianow ma wszystkich 20. Proskurnego daia po gro[wszy] 4 y niektorzy po misce mąki do tego. Winem y Swiatłem Kapłan się stara, Kadzido Gromada prokuruje. Pola do Cerkwi należącego cwierc, Sianozenci niemasz.

[арк. 4 зб.]

Wies Podciemne¹⁷⁹

W tey Wsi do W[ielebnych] O[ycow] Jezuitow y W[ielebnych] P[anien] Benedyktynek¹⁸⁰ po połowie należącey, iest Cerkiew pod Tytułem Wniebowzięcia N[ayswięzey] M[aryi] Panny, nowego z wierzchu pobicia gontami potrzebująca. Sama w sobie szczupła y ciemna, o iednym Oknie w drzewo opravnym w posrzod Cerkwi, a o drugim Okienku małym w Ołtarzu. Cmentarz Płotem obwiedziony, po czensci złym. Z przychodu na Cmentarz Furtka z dwoma dzielnicami¹⁸¹ z dyłow, daszkiem gontowym pokryta. Na tym Cmyntarzu Dzwonniczka pod gontami z dwoma Dzwonkami y Klepadłem¹⁸². Drzwi na Zawiasach zelaznych do Cerkwi z Zasuwem drewnianym. DEISUS w Cerkwi z Namiesnymi Obrazami pod fangult malowanemi, malowania niezłego, chociaż staroswieckiego¹⁸³, Apostoły na płótnie malowane. Dwie Chorągwi¹⁸⁴ nowe na musułbasię¹⁸⁵, malowanie niezłe. Ołtarz wielki szczupły y ciemny, w którym Mensa szczupła, trzema Obrusami białemi pokryta z Antemisem terazniejszego Archipasterza¹⁸⁶ bez Cymborium, tylko z Obrazkiem N[ayswięzey] Panny. Venerabile co tydzień renowujące się, na Mensie w Puszce cynowej stoi. Krzyż cynowy nowy z S[e]desem, Kielich cynowy z Pateną, Gwiazdą y Łyzeczka, Lichtarzyk cynowy 1, Kadzielnica mosiądzowa 1, Dzwonek ołtarzowy 1. Apparat ieden cum omnibus requisitis. Velum z Palą y Bursą 1, Alba 1, Korporałow 2, Obrusow 6, Puryfikaterzow 2, Ręcznikow 2. Xięgi wszystkie do Nabozenstwa drukowane, oprócz Ap[osto]ła, który iest pisany. Kapłan w tey Cerkwi na Imie Theodor¹⁸⁷. Parochianow ma 15, Proskurnego daia po gro[wszy] 12. O Wino, Kadz[i]do y Swiatło sam

Kapłan się stara. Pola wszystkiego na pułmiarkow plus minus 10 miary lwowskiej, Sianozenci na Kosarzow 15. Metryka porządna, umarłych Metryki niema.

Wies Dobrzany¹⁸⁸

W tej Wsi do Woytostwa Szczyrzeckiego należącej jest Cerkiew¹⁸⁹ pod Tytułem Narodzenia Panskiego, nowego gontami pobicia potrzebująca, mająca wewnontz* wszystkich Okien 4 w drewno oprawnych; dwie większych, a dwie mniejszych w Ołtarzu. Cmentarz Płotem ładaikim ogrodzony, na którym Dzwonica gontami pobita z Dzwonkami trzema a czwarty rozbity. W Cerkwi Drzwi na Zawiasach żelaznych z Zasuwem drewnianym. DEISUS stary z Ap[osto]łami na płótnie malowanymi, na lewej stronie Ołtarzyk S[więtego] Nikołaia pod gulfarb malowany, y Obraz wielki na całej scianie Passyją X[ry]stusową reprezentujący, malowanie niezłe. Ołtarz wielki proporcjonalny, w którym Mensa należyta drewniana, trzema Obrusami białymi pokryta z Antemisem terazniejszego Archipasterza¹⁹⁰. Cymborium proste, w którym Venerabile co tydzie[n] renowujące się, w Puszcze cynowej konserwuje się. Apparatu 2, reparacji potrzebujące, cum suis requisitis. Velum z Pałą y Bursą 1, Kielich cynowy z Pateno, Gwiazdą y Łyzeczko, Krzyż cynowy z Sedesem zepsutym, para Lichtarzykow cynowych, przystaweczka¹⁹¹ cynowa na Antydore¹⁹², Kadzielnica mosiądzowa, Dzwonek ołtarzowy. Alb 3, Korporał 1, Puryfikaterz 1, Humerał 1, Obrusow wszystkich 4. Xięgi wszystkie oprócz Ap[osto]ła. Kapłan w tej Cerkwi na Imie Piotr, ma Pola do Cyrkwi należącego Łan cały, Sianozenci na Kosarzow 20. Winem, Kadziłem y Swiatłem Gromada się stara, Proskurnego Kapłanowi nie daia.

Wies Brodki¹⁹³

W tej Wsi do Starostwa Szczyrzeckiego należącej jest Cerkiew¹⁹⁴ pod Tytułem S[więtego] Onofrego, nowego z wierzchu pobicia potrzebująca gontami. W Babincu Dzwonniczka z dwoma Dzwonkami a trzeci rozbity. Okien w Cerkwi 4; dwie małych a dwie większych, wszystkie w drewno oprawne. Cmentarz płotem obwiedziony. Do Cerkwi Drzwi na Zawiasach żelaznych z Zamkiem należyty żelaznym. DEISUS staroswieckie z Ap[osto]łami na płótnie malowanymi. Ołtarz wielki proporcjonalny, Mensa w nim trzema Obrusami białymi pokryta z Antemisem terazniejszego Archipasterza¹⁹⁵. Na tej Mensie Obraz z Cymborium, w którym Venerabile, we trzy niedziele renowujące się, w Puszcze cynowej konserwuje się. Kielichow dwa cynowych, do jednego Patena, Gwiazda y Łyzeczka. Ewangelia w axamit karmazynowy oprawna ze sztuczkami srebrnymi. Apparatu 5, cum omnibus requisitis do [арк. 5] czterech. Alb 5, Krzyż cynowy z Sedesem, Kadzielnica mosiądzowa, Dzwonek ołtarzowy, Obrusow 6, Korporał 1, Humerał 1, Puryfikaterzow 2. Xięgi wszystkie, Klucz Xięga kaznodziejska. Kapłan w tej Cerkwi na Imie Jakow¹⁹⁶ konsekrowany od s[więtley] p[amięci] X[ię]dza Szumlanskiego¹⁹⁷. Parochiianow ma 40. Proskurnego zboza, Swiatło Pan daie,

* В оригіналі помилково записано „wewnontcz“.

Wino y Kadzidło czasem Gromada, czasem Kapłan prokuruię. Pola wszystkiego do Cerkwii należącego dwa Łany, Sianozenci na Kosarzow 20. Metryka porządna.

Wies Horbacze¹⁹⁸

W tey Wsi do kilka Panow¹⁹⁹ należącej a po większej części do Jmci Pana Lesieckiego²⁰⁰, iest Cerkwii dawna²⁰¹, ale dla dawności ruinie podlegac poczeła, więc obszerniejsza około dawney Cerkwii denowo buduje się Cerkwii, którą iuz po Okna wybudowaną zostalismy²⁰². Koło tey dawney Cerkwii Cmentarz oparkaniony, ale Cmentarz reparacyi potrzebuiają. Do Cerkwii Drzwi na Zawiasach zelaznych z Zasuwegm drewnianym. Okien wielkich 2 w drewno oprawnych, a w Ołtarzu także dwie mniejszych w drewno oprawnych. DEISUS stolarską robotą pod gulfarb malowane, malowanie niezłe. Tytuł Cerkwii S[więtego] Męczenika Ignacego. Obraz namiesny N[ayswięszej] P[anny], przed którym Mensa, trzema Obrusami białemi pokryta z Antymisem terazniejszego Archipasterza²⁰³. Na tey Mensie Cymborium proporcyalne, w którym Venerabile, we dwie albo 3 niedziele renowuiają się, konserwue się w Puszcze cynowej. Kielichow dwa cynowych cum suis requisitis. Apparatów 2, z których ieden stary także cum suis requisitis. Velum, Pala y Bursa 1, Korporał 1, Obrusow wszystkich 4, Puryfikaterzow 3, Alba 1, Humerał 1, Kadzielnica 1, Dzwonek ołtarzowy. Dzwonniczka na Cmentarzu gontami pobita, na ktorey Dzwonow 3. Kapłan w tey Cerkwii na Imie Theodor²⁰⁴, swarliwy y niezgodnie ziąjący tak z P[anami] Dziedzicami iako tyz y z Parochianami. Ma grontu cyrkiewnego na pułmiarkow 30, Sianozenci na Kosarzow 6. Proskurnego daią po pułmacku zboza. Winem, Swiatłem y Kadzidłem Gromada się stara. Parochianow wszystkich 60.

Wies Powerhow²⁰⁵

W tey Wsi do Klucza Komarzenskiego²⁰⁶ należącej iest Cerkwii²⁰⁷ gontami pobita, nowego nagle potrzebuiają pobicia, bo ciecze wewnatrz, pod Tytułem S[więtey] Paraskewyi. Ma Okien dwie wielkich w drewno oprawnych, a dwie małych w Ołtarzu także w drewno oprawnych. Cmentarz Płotem ladaiakim obwiedziony, na którym Dzwonica gontami pobita, reparacyi potrzebuiają, z trzema Dzwonami. Do Cerkwii Drzwi na Zawiasach zelaznych z Zasuwegm drewnianym. DEISUS²⁰⁸ stolarską robotą pod gulfarb malowane, malowanie niezłe. Ołtarz wielki proporcyonalny, w którym Mensa trzema Obrusami białemi pokryta z Antemisem terazniejszego Archipasterza²⁰⁹. Cymborium niemasz, tylko na Mensie Obraz N[ayswięszej] Panny Bolesney, y Puszcza cynowa cum Venerabili, we dwie niedziele renowuiają się, konserwue się. Kielich cynowy cum suis attinentiis, Myrnica cynowa, Kadzielnica mosięzna, Dzwonek ołtarzowy. Apparatów 2, Stuła 1, Manipularow para 1. Velum, Pala y Bursa 1, Alb 3, Humerał 1, Puryfikaterzow 3, Korporał 1. Xięgi wszystkie. Kapłan w tey Cerkwii na Imie Theodor²¹⁰. Parochianow wszystkich 20. Pola cyrkiewnego dwie Mordy²¹¹, Sianozenci na Kosarzow 3. Winem, Swiatłem y Kadzidłem Kapłan się stara, Proskurnego nic nie daią. Od terazniejszego Archipasterza Duchowny konsekro[wany].

Wies Kołodruby²¹²

W tey Wsi do Klucza Komarzanskiego należącej iest Cerkiew, teraz denowo wystawiona²¹³ dembowa, cała dostatnia, ieszcze gontami z wierzchu nie pobita, pod Tytułem S[więtego] Jerzego. W tey Cerkwi Okien wielkich dwie, a w Ołtarzu 2 starych w drewno oprawne. Cmentarz Parkanem obwiedzony dembowym, reparacyi potrzebującym. Na tymże Cmentarzu Dzwonnica dembowa gontami pobita ze czterma Dzwonkami. Do Cerkwi Drzwi na Zawiasach zelaznych z Zamkiem zelaznym. DEISUS niemasz, tylko stare Namiesne Obrazy pod gulfarb malowane. Ołtarz wielki proporcjonalny, w którym Mensa trzema Obrusami białemi pokryta z Antymisem terazniejszego Archipasterza. Obraz N[ayswięzhey] Panny na Ołtarzu z Cymboryum, w którym Puszka cynowa cum Venerabili, co tydzien renowującym się, stoi. Krzyz bez Sedesu srebrny, Ewangeliia ze srebrnymi blachami w axamit oprawna, Kielichow cynowych 2 z Patenami, a Gwiazda iedna y Łyzeczka, Trybularz mosiędzowy, Dzwonek ołtarzowy, Korporał 1, Obrusow 6, Puryfikaterzow 2, Humerałow 2, Alb 4. Apparadow 2 cum omnibus requisitis, Vela 2, Pal 2, Burs 2, Xięgi wszytkie, Miseczka cynowa na Antydor. Kapłanow do tey Cerkwi dwa; ieden Dymetrij²¹⁴, a drugi Jan, za Prezento X[się]cia Jmci Wiszniowieckiego od terazniejszego Archipasterza konsekrowani. Pola do Cerkwi należącego Łan cały, Sianożęci na Kosarzow 12. Proskurnego Gromada nie daię. Winem, Swiatłem y Kadzidlęm Gromada się stara.

[арк. 5 зв.]

Wies Tatarynow²¹⁵

W tey Wsi do Komarzanskiego Klucza²¹⁶ należącej iest Cerkiew²¹⁷ gontami pobita pod Tytułem Pokrowa Preswiatoi Bohorodcy. W tey Cerkwi Okien dwie wielkich w drewno oprawnych, a dwie małych* takze w drewno oprawne. Cmentarz Parkanem, gontami pobitym, obwiedziony. Na tym Cmentarzu dwie Dzwonicy gontami pobite, z których na iedney 3 Dzwony, a druga pusto stoi; dwie Forty nalezyte do Cmentarza. Do Cerkwi Drzwi nalezyte na Zawiasach zelaznych z Zamkiem zelaznym. DEISUS stolarską robotą pod gulfarbmalowane, malowanie niezłe. Ołtarz wielki proporcjonalny, trzema Obrusami białemi Mensa pokryta z Antemsem terazniejszego Archipasterza²¹⁸. Na tey Mensie Obraz Pana Jezusa w Kielich Krew S[więtą] wyciskającego²¹⁹ z Cymborium nalezytym, w którym Puszka cynowa cum Venerabili we dwie niedzieli renowującym się. Kielich srebrny z Pateno y Gwiazdą cynową. Ewangeliia w sztuczki srebrne oprawna, axamitem karmazynowym obwiedziona. Kadzielnica mosięzna, Dzwonek ołtarzowy, Apparad 1 cum suis requisitis, Alba 1, Humerałow 2, Korporałow 2, Puryfikaterzow 4, Obrusow 6. Xięgi wszytkie oprócz Obszczyzny²²⁰. Kapłan w tey Cerkwi na Imie Piotr²²¹, od terazniejszego Archipasterza konsekrowany za Prezenta X[się]cia Jmci Wiszniowieckiego²²², swarliwy, Gromade posponujący prezumpcyi wielkiey, od chwały Bozkiey od Obrządkow chrzescianskich Ludzi niesłusznie oddalający. Parochiiianow wszytkich ma 60, na Proskury Mąki podczas Swiąt przynoszą Pola cyrkiewnego Łan cały,

* Слово „małych“ писар помилково записав двічі; одне з них у рукописі закреслене.

Sianozenci na Kosarzow 30. Winem Kapłan się stara, a Swiatłem y Kadzidłem Gromada.

Wies Łowczyce²²³

W tey Wsi, do Klucza Komarzanskiego należącej, iest Cerkiew nowa²²⁴ dembowa wspaniała, ieszcze nieposwiecona, bo ieszcze y niedokonczone, maiąca w sobie Okien wielkich siedm w drewno oprawnych, a małych także siedm w ołow oprawnych. Cmentarz partim Parkanem, partim Płotem, reparacyi potrzebującym, obwiedziony. Do Cerkwi Drzwi dwoie na Zawiasach zelaznych y Zasuwami drewnianemi, tym czasem nim Zamki posporządzaią. DEISUS w Cerkwi ieszcze stary stolarską robotą pod gulfarb malowany. Titulus Eccl[esi]ae S[ancti] Nicolai. Wielki Ołtarz obszerny widny wspaniały, w którym Mensa obszerna stara, trzema Obrusami białemi pokryta z Antymisem terazniejszego Archipasterza²²⁵. Na Mensie Obraz Pana Jezusa, Winograd wyciskającego, pod gulfarb malowany z Cymborium należyty, w którym Puszka cynowa cum Venerabili, w tydzień renowującym się, konserwuje się. Kielich z Pateną pozłacany y posrzebrany gdanskiey roboty, Kielich cynowy cum omnibus attinentis. Apparatów 3 cum omnibus requisitis. Alb 6, Obrusow 5, Korporałow 2, Humerałow 2, Puryfikaterzow 2, Velow 3, Pal 3, Burs 3, Trybularzow 2, Dzwonek ołtarzowy. Dzwonica gontami pobita z trzema Dzwonami. Xięgi wszystkie. Kapłanow dwa do tey Cerkwi; jeden Michał, a drugi Jakob, od terazniejszego Pasterza oba konsekrowani. Parochiianow wszystkich 160, Proskurnego daią po 6 groszy. Swiatłem, Kadzidłem y Winem Gromada się stara. Pola do Cerkwi należącego puł Lana, Sianożęci na Kosarzow 20.

Wies Klicko²²⁶

W tey Wsi, do Klucza Komarzanskiego należącej²²⁷, iest Cerkiew gontami pobita pod Tytułem Wniebowzięcia N[aj]święzzej M[aryi] Panny²²⁸, maiąca w sobie Okien 4 w drewno oprawnych. Cmentarz partim Parkanem partim Płotem złym obwiedziony. Na tym Cmyntarzu Dzwonnica²²⁹ należyta gontami pobita z trzema Dzwonami. Do Cerkwi Drzwi na Zawiasach zelaznych z Zamkiem zelaznym. DEISUS²³⁰ stolarską robotą pod gulfarb malowany, dawne malowanie niezłe. Ołtarz wielki proporcjonalny, w którym Mensa należyta, trzema Obrusami białemi pokryta z Antymisem terazniejszego Archipasterza²³¹. Na tym Ołtarzu Cymborium należyte, w którym Puszka cynowa cum Venerabili, co tydzień renowującym się, stoi. Ewangelia w srebro oprawna y axamit zielony. Kielich cynowy cum suis attinentiis. Apparatów 3 cum suis requisitis. Velow 3, Pala 1, Bursa 1, Alb 3, Obrusow 5, Korporałow 2, Puryfikaterzow 3, Humerałow 2, Kadzielnica mosięzna, Lichtarzow mosiężnych par dwie, Myrnica cynowa, Dzwonek ołtarzowy. Xięgi wszystkie. Kapłan w tey Cyrkwi na Imie Andrzy. Parochiianow wszystkich 20, Proskurnego po pułmacka zboża daią. Pola cyrkiewnego co było puł Lana, to Pan na siebie odebrał, a teraz niema. Kapłan pola tylko na pułmiarek ieden zasiał. Winem, Swiatłem y Kadzidłem Gromada się stara. Metryka²³² porządna.

[арк. 6]

Wies Czołowice²³³

W tej Wsi, do Klucza Komarzanskiego należącej, jest Cerkiew²³⁴ gontami pobita, pod Tytułem S[więtego] Ap[osto]ła Filipa, ma w sobie Okien 4 w drewno oprawnych. Cmentarz Płotem złym obwiedziony. Na Cmentarzu Dzwonica gontami pobita z trzema Dzwonami. Do Cerkwie Drzwi na Zawiasach żelaznych z Zamkiem żelaznym. Deisus stolarską robotą pod gulfarb malowane. Ołtarz wielki szczupły y zbyt ciemny, w którym Mensa zbyt niska, trzema Obrusami białymi pokryta z Antymisem terazniejszego Archipasterza²³⁵. Na Mensie Cymborium należyte, w którym Puszka cynowa cum Venerabili, co tydzień renowującą się, konserwuje się. Kielich cynowy z Pateną, Gwiazdą y Łyzeczką srebrną 1. Krzyż cynowy z Sedesem, Lichtarzow mosiężnych para, Miseczka na Antydor cynowa, Myrnica cynowa, Kadzielnica mosiężna, Dzwonek ołtarzowy. Aparatów 4, Korporałow 2, Velow, Pal, Burs 4, Alb 4, Humerał 1, Puryfikaterzow 4, Obrusow 6. Xięgi wszystkie oprócz Czososłowa²³⁶. Kapłan w tej Cerkwi na Imię Jakob²³⁷, od s[wiet]łej p[amięci] Barlaama konsekrowany. Parochianow ma 30, Proskurnego nie daia. Winem, Swiatłem y Kadzidłem częścią Gromada częścią Duchowny się stara. Pola cerkiewnego wszystkiego cwierc, Sianozenci na Kosarzow 3. Metryka porządna.

Wies Burcze²³⁸

W tej Wsi, do Klucza Komarzanskiego należącej, jest Cerkiew²³⁹ pod gontami, nowego gontami pobicia potrzebująca, pod Tytułem S[więtego] Jana Chryzostoma. Wewnątrz ma w sobie Okien 4 w drewno oprawnych. Cmentarz Płotem ogrodzony. Na tym Cmentarzu Dzwonica pod gontami ze trzema Dzwonami. Do Cerkwi Drzwi na Zawiasach żelaznych z Zamkiem żelaznym. DEISUS stolarską robotą stare, pod gulfarb malowane. Ołtarz wielki proporcjonalny, w którym Mensa należyta trzema Obrusami białymi pokryta z Antymisem terazniejszego Archipasterza. Na tej Mensie Obraz Spasytela pod gulfarb malowany z Cymborium, w którym Puszka cynowa cum Venerabili, co tydzień renowującą się, stoi. Kielichow dwa cynowych cum omnibus attinentiis, Lichtarzow para cynowych, Myrnica cynowa, Aparatów 5 cum omnibus requisitis. Velow 2, Pal 2, Burs 2, Korporałow 2, Alb 5, Obrusow 6, Puryfikaterzow 2, Humerałow 2, Kadzielnica mosiężna, Dzwonkow 2 ołtarzowych. Xięgi wszystkie. Kapłan w tej Cerkwi na Imię Grzegorz. Parochianow ma 30, Proskurnego po pułmacku zboza daia. Winem, Swiatłem y Kadzidłem Gromada się stara. Pola cerkiewnego na pułmiarkow 6 komarzęskich, Sianozenci na Kosarzow 15. Metryka porządna.

Wies Małe Lubinie²⁴⁰

W tej Wsi, po połowie należącej do J[ego]m[ó]ści Pana Woiewody Podolskiego²⁴¹ y do Jes[nowielmoznego] Pana Krokowskiego Pisarza Kamienieckiego²⁴², na ktorego gruncie jest Cerkiew²⁴³ gontami pobita, nowego potrzebująca gontami pobicia, pod Tytułem S[więte]y Trojcy.

Cmentarz po trzech częściach oparkaniony, a po czwartej ani Parkanu ani Płotu niema, dla czego po Cmentarzu Bydło y Konie dobrowolnie chodzą. Na tymże Cmentarzu Dzwonica z trzema Dzwonami z wierzchu gontami nowego potrzebująca pobicia. Do Cerkwi Drzwi na Zawiasach zelaznych z Zamkiem zelaznym. DEISUS stolarsko robotą pod gulfarb malowany, malowanie szpetne y proste. Ołtarz wielki obszerny y jasny z dwoma Oknami, w drewno oprawnymi, a wposzrod Cerkwi²⁴⁴ Okien wielkich 4 takze w drewno oprawnych. W tym Ołtarzu Mensa nalezyta, trzema Obrusami białemi pokryta z Antymisem terazniejszego Archipasterza²⁴⁵. Na tey Mensie Obraz S[więtey] Troycy pod gulfarb malowany z Cymborium przyzwoitym, w którym stoi Puszka cynowa cum Venerabili, co tydzień renouiuoncy się. Kielich cynowy z Pateną, Gwiazdą y Łyzeczką, Myrnica cynowa, Kadzielnica mosiądzowa, Dzwonek ołtarzowy, dwie par Lichtarzew blaszanych. Apparatów 4 z Stułami y Manipularzami, Welow 2, Pal 2, Burs 2, Alb 4, Obrusów 6, Humerałów 2, Korporałów 3, Puryfikaterzow 4. Xięgi wszystkie. Kapłan w tey Cerkwi na Imie Jan od s[więtey] p[amięci] Winnickiego Metropolity²⁴⁶ konsekrowany za Prezentą Jmci Pana Krokowskiego, alias Prawem Jemu nadanym. Parochianow ma 40, Proskurnego daią po pułmacku zboza. Pola wszystkiego cyrkiewnego sto zagonow²⁴⁷. Sianozenci tylko na pięć Kosarzow, a na pietnascie od J[ego] [mos]t[i] P[ana] Brzozowskiego²⁴⁸.

Wies Wielkie Lubinie²⁴⁹

W tey Wsi, do Jes[nowielmoznego] Pana Woiewody Podolskiego należącej, iest Cerkiew²⁵⁰ pod Tytułem S[więtego] Mikołaja, z wirzchu nowego potrzebująca gontami pobicia, gdyz wielkiej ruinie podległa, do Cerkwi ciecze, mająca w sobie Okien wszystkich siedm w ołow oprawnych. Cmentarz Parkanem obwiedziony, reparacyi potrzebującym. Na tym Cmentarzu Dzwonica gontami pobita, ale ieszcz niedobita, z trzema [арк. 6 зв.] Dzwonami. Do Cerkwie Drzwi na Zawiasach zelaznych z Zamkiem zelaznym. DEISUS stolarską robotą pod gulfarb malowany, malowanie proste. Ołtarz wielki proporcjonalny, w którym Mensa nizka trzema Obrusami białemi pokryta z Antemsem terazniejszego Archipasterza. Na tey Mensie Obraz Depositionis de Cruce Corporis X[ris]ti pod gulfarb malowany z Cymborium, w którym Puszka cynowa cum Venerabili, we dwie niedziele renouiący się, konserwuje się. Kielich cynowy z Pateną*, Gwiazdą y Łyzeczką, para Lichtarzykow cynowych a para mosiężnych. Krzyz cynowy z Sedesem, Kadzielnica mosiężna, Dzwonek ołtarzowy, Myrnica cynowa. Apparatów wszystkich 4 cum suis requisitis, Welow, Pal y Burs tylez, ile Apparatów, Korporałów 2, Puryfikaterzow 4, Alb 5, Humerał 1, Obrusow 5. Xięgi wszystkie y Kalist²⁵¹, Xięga stara kaznodziejska. Kapłanow do tey Cerkwi dwa, obydwu na Imie Leontymi, o porządek Cerkwi nie dbający, Gromady do tegoz nie pobudzający. Parochianow wszystkich 90, Proskurnego daią po pułmacku zboza. Winem y Kadzidłem Kapłani się staraia, a Swiatłem Gromada. Pola cerkiewnego na dziewięć stay²⁵², a na Dwor odebrali na zagonow dwiescie; Sianozenci na Kosarzow 10. Metryka porządna. Na gruncie cerkiewnym cztery Chałupy, z tych dwie Chałupy popowskie, a jedna diakowska, a druga Popadyi starey z Synem swoim, ktorey to Popadyi

* Наступна буква „у“ закреслена.

starey Syn za Kozaka do Dworu pociąga się, toiest ze z Listami co tydzien musi iezdzic.

Wies Kiernica²⁵³

W tey Wsi, do Starostwa Grodeckiego²⁵⁴ należącej, iest Cerkiew²⁵⁵ pod Tytułem Podwyższenia S[więtego] Krzyza gontami pobita, nowego gontami potrzebująca pobicia, maiąca w sobie 6 Okien w ołow oprawnych, a dwie w drewno. Cmentarz dzielnicami obwiedziony po części iedney, a po części drugiej ani dzielnic ani Płotu niema. Na tymże Cmentarzu Dzwonica gontami pobita, nowego potrzebująca gontami pobicia, ze trzema Dzwonami. Do Cerkwi Drzwi na Zawiasach zelaznych z Zamkiem zelaznym. DEISUS stolarską robotą pod gulfarb malowany, malowanie proste. Ołtarz wielki proporcjonalny, w którym Mensa należyta trzema Obrusami białymi pokryta z Antemisem terazniejszego Archipasterza²⁵⁶. Na tey Mensie Cymborium przyzwoite, w którym Puszka cynowa cum Venerabili, w cztery niedziele renowującym się, konserwuje się. Kielich srebrny z Pateną sute połączany, Patena druga z Gwiazdą srebrna biała, Ewa[n]gelia ze sztukami srebrnymi, axamitem czerwonym pokryta. Kielichow dwa cynowych (do iednego Patena, Gwiazda y Łyzeczka cynowa), Ampulek cynowych 2, Lichtarzew cynowych 2, mosiężnych 2. Krzyż cynowy z Sedesem, Misczka cynowa na Antydore. Aparatów 4 cum suis requisitis, Vela 1, Pala 1, Bursa 1, Korporałow 2, Puryfikaterzow 8, Obrusow 3, Humerałow 2, Alb 3, Kadzielnica 1, Dzwonek ołtarzowy 1. Xięgi wszystkie. Kapłan w tey Cerkwi na Imie Theodor Kormczewski, od terazniejszego Archipasterza konsekrowany za Prezentą Jmci Pani Ordynatowej, Starosciny Grodeckiej²⁵⁷. Parochianow ma 80; Proskurnego dają po groszy 15. Winem Kapłan się stara, Swiatłem y Kadzidłem Gromada. Pola cyrkiewnego puł Łana, Sianozenci na Kosarzow 20. Metryka²⁵⁸ porządna.

Wies Sroki²⁵⁹

W tey Wsi, [do] W[ielebnych] Panien Brygidek Lwowskich należącej²⁶⁰, iest Cerkiew gontami pobita, nowego po części potrzebująca gontami pobicia, pod Tytułem S[więtych] Kozmy y Damiana, maiąca w sobie Okien dwie wielkich, a dwie małych w drewno oprawnych. Cmentarz Płotem ladaiakim ogrodzony. Na tym Cmentarzu Dzwaniczka nowa ieszcze niedobita gontami, z dwoma Dzwakami y trzecim Klepadłem. Do Cerkwi Drzwi na Zawiasach zelaznych z wręciązem zelaznym, Kłódką zamykającą* się. DEISUS stolarską robotą pod gulfarb malowane, malowanie proste. Ołtarz wielki proporcjonalny, w którym Mensa należyta trzema Obrusami białymi pokryta z Antemisem terazniejszego Archipasterza²⁶¹. Na tey Mensie Obraz stolarską robotą pod gulfarb malowany z Figurą Nayswiętszey Panny. Pod tym Obrazem Cymborium przyzwoite, w którym Puszka cum Venerabili cynowa, co tydzien renowującym się, konserwuje się. Kielich cynowy z Pateną y Gwiazdą, Łyzeczka mosiężowa, Krzyż cynowy z Pateną y Gwiazdą, Łyzeczka [apx. 7] mosiężowa, Krzyż cynowy z Sedesem, Trybularzew dwa mosiężnych starych, Dzwonek** ołtarzowy. Aparatów 3 cum omnibus requisitis, Velum 1,

* У рукописі — „зamykająca“.

** Слово „Dzwonek“ помилково записано двічі підряд.

Pala 1, Bursa 1, Alb 4, Korporałow 2, Puryfikaterzow 2, Obrusow 6, Humerał 1. Xięgi wszystkie. Kapłan w tey Cerkwi na Imie Alexy²⁶², od teraznieyszego Archipasterza konsekrowany za Prezentą P[anien] Brygidek. Parochianow 30 ma wszystkich, Proskurnego daia po pułmacku zyta. Winem, Swiatłem y Kadzidlēm Gromada się stara. Pola cyrkiewnego na 5 pułmiarkow komarzanskich, Sianożęci niemasz nic. Metryka²⁶³ porządna.

Wies Nikonkowice²⁶⁴

W tey Wsi, do W[ielebnych] P[anien] Brygidek należący, iest Cerkiew²⁶⁵ pod Tytułem S[więtego] Michała gontami pobita, mająca w sobie Okien 2 wielkich, a dwie małych w drewno oprawnych. Cmentarz Płotem złym obwiedziony. Na tym Cmentarzu Dzwaniczka gontami pobita z trzema Dzwonami. Drzwi do Cerkwie na Zawiasach zelaznych z Zamkiem nalezytym zelaznym. DEISUS stolarską robotą pod gulfarb malowany, malowanie niezle. Ołtarz wielki proporcjonalny, w którym Mensa nalezyta, trzema Obrusami białymi pokryta z Antemisem teraznieyszego Archipasterza. Na tey Mensie Obraz Nayswięzey Panny pod gulfarb malowany. Na tym Obrazie sukienka atlasowa wyszywana w kwiaty iedwabiem. Pod tym Obrazem Cymborium nalezyte, w którym Puszcza cynowa cum Venerabili, we dwie niedzieli renowuiącym się, stoi. Koło tego Obrazu Baldachim²⁶⁶ na kitayce białey, hawtowany w kwiaty iedwabiem y złotem. Kielich srebrny z Pateną suto pozłacany, Kielich cynowy z ołowem mieszany (do tego Kielicha Patena, Gwiazda y Łyzeczka mosięzna), Kadzielnica mosięzna, Dzwonek ołtarzowy. Apparatów 4 cum omnibus requisitis. Velow, Pal y Burs po 4, Alb 5, Korporałow 4, Puryfikaterzow 3, Obrusow 3, Humerałow 2. Xięgi wszystkie oprócz Tryfołoa²⁶⁷, który ukradziony, Xięga Klucz nazwana kaznodzieyska. Kapłan w tey Cerkwi na Imie Stefan²⁶⁸, od s[wietłey] p[amięci] Szumlanskiego konsekrowany za Prezentą Panien Brigidek. Parochianow wszystkich 30; Proskurnego daia po złotemu. Winem, Swiatłem y Kadzidlēm Gromada się stara. Pola cyrkiewnego na 10 pułmiarkow komarzanskich, Sianożęci na Kosarzow 8. Metryka porządna.

Wies Polana²⁶⁹

W tey Wsi, do Starostwa Szczyrzeckiego należący, iest Cyrkiew²⁷⁰ denowo postawiona, ieszcze nie dokonczona, ani z wirzchu pobita, będzie miała w sobie Okien 4, pod Tytułem S[więtego] Jana Chryzostoma. Drzwi do tey Cerkwi ieszcze niema, bo pusta. Teraz zas odprawuie się Nabozenstwo w Kapliczce na to zbudowaney, słomą pokrytey, na korey Kapliczce y Dzwonnica, na niey zas Dzwonkow 2. W tey Kapliczce Mensa trzema Obrusami białymi pokryta z Antymisem teraznieyszego Archipasterza²⁷¹, na korey Mensie Obraz N[ayswięzey] Panny bez Cymborium. Na samey zas Mensie Szufladka cum Venerabili, w tydzien renowuiącym się. Apparat ieden bławatny ze wszystkimi potrzebami. Etiam do Kielicha Kielich cynowy z Pateną, Gwiazdą y Łyzeczka, Alba 1, Korporał 1, Purifikaterz 1, Humerał 1, Obrusy tylko co na Mensie. Z Xiąg cyrkiewnych tylko Oktoich, Ap[osto]ł, Psalterz y Służebnik. Kadzielnica mosięzna y Dzwonek ołtarzowy. Kapłan w tey Cerkwi na Imie Jakob²⁷². Parochianow ma 20, na Proskury daia Maki. Winem, Swiatłem y Kadzidlēm Gromada się stara. Pola cyrkiewnego Łan

cały, Chaszczami po części zarosły; Sianozenci na Kosarzow 20. Metryka²⁷³ porządna.

Wies Krasow²⁷⁴

W tej Wsi, do Starostwa Szczyrzeckiego należącej, jest Cerkiew²⁷⁵ znacznej ruinie podległa, pod Tytułem Преподобной Параскевін. Okien w niej wszystkich 4 w drewno oprawnych. Cmentarz Płotem ladaikim ogrodzony, na którym Dzwonniczka pod słomą nowa, z Dzwonkami 3. Do tej Cerkwi Drzwi z Zamkiem żelaznym. DEISUS z Namiesnymi Obrazami po prostu malowane, Ap[osto]ły stare na płutnie malowane po prostu. Ołtarz wielki szczupły, w którym Mensa trzema Obrusami białymi pokryta z Antemitem terazniejszego Archipasterza²⁷⁶. Na tej Mensie Cymborium proste, w którym Venerabile w Puszcze cynowej, we dwie albo trzy niedziele renowujące się, konserwuje się. Kielich cynowy z Pateną, Gwiazdą y Łyzeczką, Krzyż cynowy z Sedesem. Aparatów 3 cum omnibus requisitis. Velow, Pal y Burs po 2, Alb 2, Korporałow 2, Puryfikaterzow 4, Obrusow 5, Humeral 1, Kadzielnica mosiężna, Dzwonek ołtarzowy. Kapłan w tej Cerkwi na Imie Jan od terazniejszego Archipasterza konsekrowany. Parochianow ma wszystkich 15. Proskurami, Winem, Swiatłem y Kadzidłem sam Kapłan się stara. Pola cerkiewnego Łan cały, Sianożęci na Kosarzow 30. Metryka²⁷⁷ porządna.

[арк. 7 зв.]

Wies Miłoszewice²⁷⁸

W tej Wsi, do Jmci Pana Winiańskiego Chorążego Przemyskiego²⁷⁹, należącej jest Cyrkiew²⁸⁰ gontami pobita, pod Tytułem Стрѣтенія Господня, po części reparacyey potrzebująca. Ma w sobie Okien 4 w drewno oprawnych, piąte w gurze okrągłe małe w ołow oprawne. Cmentarz Parkanem obwiedziony, reparaty potrzebujący. Na tymże Cmentarzu Dzwonica nowego gontami pobicia potrzebująca, na ktorej Dzwankow 3. Drzwi do Cerkwi na Zawiasach żelaznych z Zamkiem żelaznym należywym. DEISUS stolar[s]ką robotą pod gulfarb malowane, malowanie niezłe. Ołtarz wielki proporcjonalny, w którym Mensa trzema Obrusami białymi pokryta z Antymitem terazniejszego Archipasterza²⁸¹. Na tyże Mensie Cymborium przyzwoite, w którym Venerabile, we dwie niedziele renowujące się, w Puszcze cynowej przystoynie konserwuje się. Kielich cynowy z Pateną, Gwiazdą y Łyzeczką, Krzyż cynowy z Sedesem, Misczka na Antydor cynowa, Trybularz mosiężny, para Lichtarzykow mosiężnych, Dzwonek ołtarzowy. Aparatów 2 cum omnibus requisitis. Velow, Pal y Burs po dwoje, Korporałow 2, Puryfikaterzow 2, Humerałow 2, Alb 3, Obrusow 5. Xięgi wszystkie do Nabozenstwa służące. Kapłan w tej Cerkwi na Imie Tymateusz²⁸² od Nieboszczyka [swietley] p[amięci] Barlaama konsekrowany, ubogi, ale chendogi. Parochianow ma 30; Proskurnego daiaj po pułmacku zboża. Pola cyrkiewnego cwierc, a druga cwierc odięta na Dwor; Sianozenci na wuz²⁸³ siana. Winem, Kadzidłem Kapłan się stara, a Swiatłem Gromada. Metryka²⁸⁴ porządna.

[арк. 8]

Wies* [Lesniewice]²⁸⁵

Cerkiew Lesniewicka założenia S[więtego] Symeona Słupnika drewnian[a] dobra, dach nowy trzywierzchi. Cmentarz oparkaniony. Zewnątrz tey Cerkwi mało ozdoby, Deisusa niema. Namistnych Obrazow 4 [...]** prosto, inne Obrazy na płutnie prosto malowane. W Ołtarzu Cyborium takze [...]***. Puszka drewniana wyłożona, Mensa mierna, Obrus[a]mi przykryta. Antimis niedawny benedykcyi J[ięgo] W[ięlebnosci] Athanazy Szeptyckiego²⁸⁶. Kielich cynowy z Patyną z Łyszko. Trzybularz terz mosięzny, drugi stary, Lichtarzykow cynowych dwa, blaszanych para y drewniane wielkie 3 malowane. Apparat adamaszkowy czerwony z Epatrachelem y Manip[ularzami]. Apparat saioowy zielony z Epatrachelem y Manipularzami. Velum atlasowe karmazynowe, Pale y Bursa kitaykowe²⁸⁷. Korporał 1, Hum[e]rał 1, Alb dwie, Obrusow 4. Xięgi Trifologion, Oktoichon, Epistily²⁸⁸, Evangelie, Triody 2, Mineia, Psalterz, Czasosłow, Irmoloy, Agenda²⁸⁹, Słuzebnik pod maremus²⁹⁰, Kazusy²⁹¹, Metryka. Dzwonnica słomo pokryta, Dzwonow 3. Erekcyci na pismie ta Cerkiew niema. Bractwa takoz zadnego. Parochian wszystkich 24. Proskurnego po groszy 10 daią. Gruntu cerkiewnego pułtrzeci cwierci, ale wiele zansęgo. Sianożęci w tymze samym gruncie na wozow 18. Kapłan przy tey Cerkwi W[ięlebny] O[yciec] Paweł Zinkowski, konsekrowany od J[ięgo] W[ięlebnosci] Atanazego Szeptyckiego na Missię. Prezenty niema y Installacyi [...]****kow, tylko installowany y patentowany listownie.

Wies Mostki²⁹²

Cerkiew Mostecka²⁹³ założenia S[więtego] Mikołaiia drewniana dosc piękna, pod trzema wierzchami²⁹⁴ niedawno gątami pobita, z Okien y Drzwi dobrze opatrzona, zewnątrz strukturę stolarskiey roboty, mająca pod gulfarbpiktum Obrazow niegorsza. Na wielkim Ołtarzu Cyborium przystoynie, Mensa trocha pochilona, Obrusami białemi nakryta. Puszka cynowa, Antymis teraznieyszego benedykcyi Archipasterza²⁹⁵. Kielich srebrny nadpsuty, Patena y Łyzeczka srebrne, Kielich***** drugi cynowy, Lichtarzykow mosiężnych 3, Trzybularz mosiężny. Evangelia w axamit czerwony y srebro oprawna, blach na niey srebrnych 6, puklow²⁹⁶ 4, gwiazd 4 y klawzurki 4. Apparat partyrowy nowy***** na dnie czerwonym, kwiat biały z Stułą z Manipularzami; Apparat tabinowy niebieski dobry ze Stułą; Apparat saioowy zielony [...]***** zołty drobny y Stuła, Manipularzow paskowanych materyalnych par 2. Velum adamaszkowe karmazynowe. Wozduszkwow alias Palow dwa; ieden atlasowy

* Ця сторінка оригіналу після оправи рукопису виявилася вгорі обрізаною, тому назву населеного пункту, частково втрачену, відтворено на підставі реєстру церков Щирецького намісництва кінця XVII ст.

** Нерозбірливо.

*** Відчитати слово не вдалося.

**** Нерозбірливо.

***** Чотири останні слова дописані вгорі.

***** Останнє слово дописано вгорі.

***** Нерозбірливо.

ceglasty, drugi złotoglanowy na dnie paskawym. Alb 4, Korporałow 2, Humerał ieden, Obrusow 3, Antepediu[m]²⁹⁷ 1. W teyze Cerkwi po lewey stronie iest Ołtarz stolarskiey roboty pod gulfarb Wniebowziętey Panny Maryi, przed którym Mensa Obrusami przykryta, ieszcze nie benedykowana. Antepedium plut[niane] malowane kuce w tey Cerkwi porządne. Xięgi Evangelii dwie, iedna wysz wyrazona, druga pod maremus tylko oprawna. Trifo[ło[gion], Epistołay, Słuzebnik, Triod dwie, Czasłowiec, Obszczyna, Agenda Lwowska, Psalterz własny* Duchownego, Kazusy, Metryka²⁹⁸. Pola cerkiewnego cwierci trzy, Sianożęci na wozow 2 na tymze Polu.

NB. J[ego]m[os]c Zielonka²⁹⁹ na cerkiewnym polu Karczme buduie.

Erekcyci³⁰⁰ na Pismie niema. Parochian w Mostkach wszystkich 50. Bractwa zadnego niema. Proskurnego Pociężni³⁰¹ daia po groszy 20. Kapłan przy tey Cerkwi W[ielebny] O[yciec] Teodor Kuzmiewicz³⁰², za Prezentą W[ielmoznego] Jmci P[ana] Zielenki, Łowczego Lwowskiego, konsekrowany od J[ego] W[ielebnosci] J[ego] m[osci] X[iędza] Atanazego Szeptyckiego, Metropolity całej Rusi, 1732 d[zie] 14 Marty introductus³⁰³.

Dzwonnica porządna, Dzwonow 4**.

Національний музей у Львові, від. рукописів та стародруків, Ркл-31/V, арк. 1—8.

ПРИМІТКИ

1. Тепер містечко Ширець Пустомитівського р-ну Львівської обл.
2. Святотроїцька церква у Ширці, одна з найдавніших у регіоні, датується дослідниками XVI ст. (Пам'ятники градостроительства и архитектуры Украинской ССР.— К., 1985.— Т. 3.— С. 188).
3. Термін „школа“ у першій половині XVIII ст. означав передусім приміщення для дяка, а не власне школу (див. характерний запис в одному з візитатійних протоколів: „Szkoła... na Smentarzu, w ktorey Diak mieszka...“ (НМЛ, Ркл-24, с. 968).
4. Бічні вівтарі — тут окремі вівтарики, різьблені та мальовані, що встановлювалися обабіч головного святилища, по боках нави. У східному християнстві не використовувалися. В уніатській церкві набули поширення під впливом латинізації її обряду, особливо після Замойського синоду 1720 р.
5. Термін „під фангульт“ походить від нім. feingolt, що означає „з чистого золота“, або „з чистого срібла“, фольги (див.: Linde S. B. Słownik języka polskiego.— Lwów, 1854.— Т. 1.— S. 648).
6. Кармазин — тканина яскраво-червоного кольору.
7. Адамашок (дамаск) — коштовна тканина, назва якої походить від сьогоднішньої столиці Сирії — Дамаска.
8. Деїсус — єдиний ряд ікон, розміщених у певній послідовності, з обов'язковою присутністю трьох постатей: Ісуса Христа, Пресвятої Богородиці та св. Йоана Хрестителя. Тут „Деїсус“ розуміється як увесь іконостас.
9. Як і термін „під фангольт“, словосполучення „під гульфарб“ (від нім. gold — золотий) означає порошкове золото.

* В оригіналі помилково „własna“.

** Це речення дописане на полях рукопису, тому його вміщено в кінці візитатійного опису церкви с. Містків.

10. Ідеться про великий вівтар, головний вівтар — частину церкви з престолом, віділену від храму вірних іконостасом, є символом неба. Інша її назва — святилище.

11. Менса (від лат. mensa) — у буквальному перекладі означає стіл; у даному разі — чотирикутний стіл у церкві (престіл), що стоїть посередині вівтарної частини храму перед царськими вратами. Інші його поширені назви — престіл, свята трапеза та жертвник. Престіл у церкві символізує жертвне місце, на якому Господь Ісус Христос приносить себе в добровільну жертву за людські гріхи.

12. Три обруси на престолі символізують одягу Ісуса Христа. Перше покривало має назву „сорочки“, або з грец. „катасарки“; воно означає плащаницю, якою було обвите Христове тіло в гробі. Поверх „сорочки“ кладеться друге покривало — індітія (з грец.), що уособлює славу Господню, білу одягу Ісуса Христа, й через те повинно бути світлим. Верхнє покривало на престолі у формі білої хустки має назву „літон“ і символізує „сударій“, що ним була обвита голова Ісуса Христа в момент, коли його тіло клали до гробу.

13. Антимінс — біла чотирибічна шовкова або полотняна хустина із зображенням сцени покладання мертвого тіла Спасителя до гробу в центрі та зображенням чотирьох євангелістів — по боках. В антимінс зашифо моці святих; він містить також напис, до якої церкви посвячений, й ім'я єпископа, який його посвятив. Антимінс символізує престіл у церкві, і без нього неможливо відправляти Службу Божу. Антимінс має зберігатися на престолі між двома нижніми і верхнім покривалами й загортатися в літон. Антимінс Свято-троїцького храму в Щирці посвячено у 1723 р. (НМЛ, Ркл-24, с. 963). Див. прим. № 68.

14. На час генеральної візитації Щирецького намісництва львівським єпископом (з 1715 р.) і водночас київським уніатським митрополитом (з 1729 р.) був Атанасій Шептицький (1686—1746).

15. Тут мовиться про іконографічну композицію „Страждаюча Богоматір“, що набула поширення в українському церковному малярстві, починаючи з XVI ст.

16. Киворій (від лат. cibus — їжа) — дерев'яна або металева скринька посередині престолу, в якій зберігається чаша (пушка; дароносиця) з Пресвятою Євхаристією (Запасні Святі Дари). В українській церковній традиції киворій (табернакль) мав назви гробниці, кивота, ковчега, дарохранительниці, сіону або ерусалиму.

17. Венерабіле (від лат. venerabilae) — Пресвята Євхаристія, Найсвятіші Тайни, Святі Дари; хліб (частичі просфор) і вино в Тайні Святої Євхаристії, після їх перетвілення у Тіло і Кров Христа. Розрізняють Раніше освячені Святі Дари та Запасні Святі Дари. Тут ідеться саме про Запасні Святі Дари, що зберігалися у дарохранительниці й призначалися для причащення хворих у їхніх домівках.

18. Корпорал (від лат. corpus — тіло) — у Римо-Католицькій церкві — білого кольору покривало на престолі, на якому розкладаються частичі тіла Христового для причащення вірних. Тут назву корпорал вжито замість терміна „літон“, прийнятого у східному християнстві.

19. Пушка (тобто дароносиця) — спеціальна посудина на Святі Дари, яку використовують для перенесення Запасних Дарів, щоб уділити Тайну Єлеопомазання важкохворим. Інша, більш поширена назва дароносиці у XVIII ст., — бурса.

20. Накривка — покривець, яким накривали бурсу; у Руській Церкві мав назву закривала.

21. Келих — посуд на євхаристійне вино для Літургії вірних, відомий у східній Церкві як потир або чаша. Потир символізує страсті та смерть Ісуса Христа, а отже, згідно з богослов'ям, є життєдайною посудиною, тому мусить бути золотим, срібним чи принаймні позолоченим.

22. Патена — посудина у формі тарілки (на підставці у формі ніжки) для євхаристійного хліба; відома в східній Церкві як дискос, що в буквальному перекладі з лат. означає глибоку тарілку. У ній під час Божественної Літургії відбувається перетворення хліба у тіло Христа.

23. Звізда (грец. *astēr* — зірка) — дві перехрещені полотняні стрічки, скріплені хрестиком, щоб запобігти перемішання зложених на дискосі частиць під час прикривання їх покрівцями.

24. Ложечка використовується під час Літургії для подання вірним Святого Причастя; вимагається, щоб вона була виготовлена із золота, срібла або була позолоченою.

25. Хрест з седесом (з лат. *sedes* — стіл, місце) — напрестольний хрест Спасителя в церкві.

26. Євангеліє (з грец. *euangelion* — добра новина) — богослужбова книга, у якій викладено науку Христову та описано життя Ісуса Христа. Євангеліє складається з чотирьох частин: Євангеліє від Матвія, Євангеліє від Марка, Євангеліє від Луки (усі три є синоптичні) та Євангеліє від Йоана, написане наприкінці I ст. н. е.

27. Трибуляр — прийнята в Римо-Католицькій церкві назва кадильниці, спеціальної посудини на ланцюжках для розжареного вугілля, на яке священник кладе фіміам і ладан під час Богослужіння.

28. Намісні ікони — ікони в нижньому ряді розвинутого іконостасу, що становлять намісний ряд іконостасу, до якого належать головні ікони Ісуса Христа як учителя, уміщені з правого боку царських врат, і Пречистої Діви Марії з малим Ісусом — з лівого боку царських врат, а також ікона того святого чи празника, на честь якого зведений храм, та четверта ікона, сюжет якої не був точно визначений. В українських іконостасах найчастіше трапляється св. Микола.

29. Штучка — збірна назва дрібних накладних деталей (пуклі, зірки, півмісяць, дрібна оздоба) окуття книги.

30. Клявзури — накладні заціпки, що були складовими оправи церковних книг.

31. Термін „ліхтарі“ візитатори розуміли як лампади — спеціальні посудини з оливою (єлеем), які запалюють замість свічок. Деякі церковні джерела називають лампади також кандилами.

32. Ампулки — спеціальні посудини для зберігання води та вина для Святого Причастя.

33. Лампа перед Святими Дарами — т. зв. вічна лампа — висяча між іконостасом і тетраподом лампадка. „Вічна лампа“ має світитися у церкві постійно тоді, коли на престолі в кивоті зберігається Пресвята Євхаристія; її світло символізує присутність у храмі Євхаристійного Ісуса.

34. Апарати — збірна назва богослужбового облачення для духовенства в Римо-Католицькій церкві, перейнята уніатами в XVII—XVIII ст. Український відповідник цього терміна — ризи. У досліджуваний період, як впливає з контексту візитаційних описів церков Ширецького намісництва, апарати розуміли насамперед як фелони (у латинській церковній традиції — орнати), верхній одяг священника без рукавів, що вдягається поверх стихаря.

35. Велюм (від лат. *velum* — окриття) — фіранка, занавіски, покрівці та інші вироби з полотна, що мали літургійне призначення або були елементом церковного опорядження храму.

36. Табін — один з гатунків шовкової китайки, відомий як нідерландський.

37. Стула — латинська назва епитрахилі (з грец. *epitrachelion* — нашійник), однієї з найважливіших частин одягу священника, що він одягає на шию і яка спадає через груди священника вниз. Епитрахиль — символ духовної влади священника, що нагадує про Христове ярмо священства; без нього парох не має права здійснювати будь-яке священнодійство, оскільки епитрахиль означає також Божу благодать.

38. Маніпулятор (від лат. *manipulum* — в'язанка, охапець) — у західній церкві рушник, або плат, що використовувався духовенством під час Богослужіння для витирання поту. Однак в уніатській церкві (принаймні в першій половині XVIII ст.) маніпулятори розу-

міли передусім як нараквиці (нарукавники), якими священики стягують широкі рукави стихаря або підризника.

39. Суцільнолитий — багато розшитий срібними нитками на тканині з рельєфним малюнком.

40. Парт — домоткане і грубе полотно, виготовлене з пряді конопель або льону, без домішків шерсті чи бавовни (Gloger Z. Encyklopedia staro-polska ilustrowana.— Warszawa, 1902.— Т. III.— С. 323).

41. Тканина грубринова (від слова „грубий“, „товстий“) — груба тканина, крупнозерниста тканина.

42. Мора — гатунок шовкової тканини.

43. Гальони (галуни) — нашиті на плечах, руках і нижче колін далматики або стихаря облямівки (обшивки).

44. Ших (сих) — фальшиве золото або срібло.

45. Палиця (від лат. pallium — покривало, накривка) — невеликих розмірів полотно для накриття літургійного начиння, що в українській церковній традиції має назву покрівця або малого воздуха. Розрізняють три покрівці: одним покривається чашу (потир), другим — дискос, а третім (його ще називають „великим воздухом“, аером) — чашу і дискос разом.

46. Бурса — сумка для зберігання антими́нса або Святого Причастя, призначеного хворим (тут — дароносця). У церковних джерелах XVIII ст. фігурує ще як пушка.

47. Плащаниця (у буквальному перекладі з давньоукраїнської — простирадло) — тканина із зображенням сцени покладання Ісуса Христа до гробу, що зберігається у вівтарній частині кожного храму. Виставляється у церкві для вшанування у Велику П'ятницю та Суботу.

48. Терцинеля — вид тканини.

49. Альба (від лат. albus — білий) — назва стихаря, довгого, з широкими рукавами спіднього одягу всіх вищих церковних чинів — від читця до архиєрея. Одягається під фелон, тому інша його поширена назва — підризник.

50. Гумерал (від лат. humus — плече) — біла льняна подовгаста хустина, інколи з каптуром, що одягалася латинським духовенством під стихар і вкривала шию та плечі священика. У східних Церквах гумерал не набув поширення, однак після Замойського синоду 1720 р. уніатська ієрархія намагалася впровадити його серед парафіяльного духовенства.

51. Далматика — урочистий літургійний одяг диякона, відповідник стихаря у священиків та єпископів.

52. Пурифікатор (від лат. purificus — чистий) — у Римо-Католицькій Церкві спеціальний рушник для витирання літургійного посуду, зокрема, чаші; в східних Церквах для цієї мети використовували шовкову хустку. У Греко-Католицькій церкві запроваджений під впливом латинізації її східного обряду.

53. Теодор Гаптевич (Гаптієвич, Аптієвич) — щирецький намісник з початку 20-х рр. XVIII ст. і до серпня 1734 р. (НМЛ, Ркл-24, с. 953). Перед тим був парохом церкви Різдва Богородиці у Щирці (Там само, Ркл-58/7, арк. 8); польський король Ян III Собеський надав йому привілей на це повіство ще 20 червня 1686 р. (ЦДІА України у Львові, ф. 159, оп. 9, спр. 1311, арк. 2—2 зв., 16; Вуйцик В. Оборонна церква в Щирці // Вісник [Інституту] „Укрзахідпроектреставрація“.— Львів, 1995.— Ч. 3.— С. 45.) Обіймав цю посаду до 1715 р. (на його місце призначений о. Захарій Стефанович) (НМЛ, Ркл-17, арк. 95), після чого, очевидно, став священиком Святотроїцької парафії у Щирці.

54. Протопресвітер (у буквальному перекладі з грец. p̄tōs — перший і presbyteros — старійшина) — титул духовної особи в Київській церковній провінції XVI—XVIII ст., що наглядала за діяльністю парафіяльного духовенства певної округи — протопресвітерії (що звичайно налічувала 10—50 церков) та мала певні адміністративні та церковно-судочинні повноваження. Паралельно вживали також і „намісник“, „протопоп“, що відповідало по-

саді декана в Римо-Католицькій церкві. Першим відомим на сьогодні щирецьким протопресвітером (намісником) був о. Йосип Городецький, котрий на цій посаді згадується у 1704 р. (НМЛ, Ркл-58/7, арк. 52). З 1718 р. і до початку 20-х рр. XVIII ст. намісництво очолював о. Гедеон Городецький, ігумен Дерезацького василіянського монастиря (НМЛ, Ркл-24, с. 713, 723, 958). З другої половини 30-х рр. щирецьким намісником (перша документальна згадка — 1737 р.) був о. Захарій Стефанович (Там само, Ркл-24, с. 804, 901). У 1753 р. цю посаду обіймав о. Василь Смеречанський (Там само, Ркл-24, с. 759), а в 1764 р. — о. Василь Чичкевич, тодішній парох с. Гонятичів (Там само, с. 832).

55. Презента (від лат. praesentatio — представляти, офірувати, віддавати, пропонувати) — грамота колятора парафії, засвідчена печаткою та підписом, якою він, згідно з діючим у Речі Посполитій правом патронату, рекомендував (презентував) місцевому ієрархові вибраного ним, церковною громадою чи братством кандидата на духовний сан.

56. Щирецьким королівським старостою у 1733 р. був Олександр Потоцький, воевода смоленський, другий син Павла Потоцького, каштеляна кам'янецького (Niesiecki K. Herbarz polski, powiększony dodatkami z późniejszych autorów, rękopismów, dowodów urzędowych i wydany przez Jana Nep. Bobrowicza.— Lipsk, 1841.— T. VII.— S. 459). Як колятор багатьох уніатських церков на території Щирецького староства, згадується у джерелах 20-х — початку 30-х рр. XVIII ст. (НМЛ, Ркл-24, с. 718).

57. Проскурне — вид церковного податку, що сплачувався священникові парафіянами грішми або натурою — збіжжям чи готовим борошном — та призначався для виготовлення просфор для Святої Літургії. Проскурне звичайно сплачували в дні т. зв. канунів — напередодні храмових чи інших найважливіших церковних празників.

58. Вино, світло та кадило — добровільні натуральні внески пароха чи вірних для богослужбових потреб, а саме — чисте, без домішок, виноградне вино для Святого Причастя, віск для свічок (що виготовлявся переважно самими ж парафіянами), деревне вугілля та фіміям (ладан) для кадилиці.

59. Дата заснування братства при церкві Святої Трійці у Щирці — не відома, однак є підстави вважати, що воно існувало вже в 1641 р. (Петрушевич А. С. Сводная галицко-русская летопись съ 1600 по 1700 годъ.— Львовъ, 1874.— С. 90). Протягом першої половини XVIII ст. Святотроїцьке братство у Щирці, очевидно, ледь животіло або й взагалі не діяло, оскільки на початку 60-х рр. того ж століття львівський єпископ Лев Шептицький був змушений видати йому нову фундаційну грамоту. Проте ще в 1764 р., згідно з протоколом генеральної візитації, щирецькі братчики не склали обов'язкової у таких випадках присяги (НМЛ, Ркл-24, с. 968).

60. Метричну реєстрацію людности у Святотроїцькій парафії Щирця запроваджено в 1724 р., причому спочатку велися лише дві категорії записів — новонароджених і вінчаних, у той час як похоронні обряди місцевий парох почав занотувувати тільки за рік перед генеральною візитацією 1733 р. (за іншими відомостями — в 1739 р.); див. записи у збереженій метричній книзі церкви Святої Трійці у Щирці (НМЛ, Ркл-580), а також відомості про цю метричну книгу в протоколі генеральної візитації Львівської єпархії за березень—квітень 1764 р. (Там само, Ркл-24, с. 968.)

61. Церква отримала назву „Нагірної“ від місця свого розташування; була збудована на Золотій горі (відома також як Церковна гора та Монастирська гора), в передмісті Піскач у Щирці (Вуйцик В. Оборонна церква...— С. 40—41).

62. Згідно з найновішими дослідженнями (Вуйцик В. Оборонна церква...— С. 47), храм Різдва Богородиці в Щирці постав не пізніше XV ст.

63. Мур — мурована огорожа храму Різдва Богородиці у Щирці у формі майже регулярного прямокутника розміром 54х40,7 м. За місцевою традицією називають цю огорожу татарським муром (Вуйцик В. Оборонна церква...— С. 45).

64. Башта-каплиця у Щирці була напівкруглою та входила до складу оборонного комплексу церкви Різдва Богородиці, замикаючи південно-східний ріг мурованої огорожі, що оточував церковне подвір'я (Вуйцик В. Оборонна церква...— С. 45—46).

65. Йдеться про в'їзну браму в західній частині мурованої огорожі храму, що розміщувалася на осі головного входу до церкви (Вуйцик В. Оборонна церква...— С. 46).

66. Камінь — міра ваги, що дорівнювала приблизно 32 фунтам (фунт львівський = 405 г). Камінь у Львові містив 10 безмінів (один безмін = 3,3—3,7 кг) (Ісаєвич Я. Д. Деякі питання української метрології XVI—XVIII ст. // Науково-інформаційний бюлетень архівного управління УРСР.— 1961.— № 2.— С. 12).

67. Ганок для хору — мається на увазі галерея для хору в наві, що розміщувалася по периметру вище вікон нави. Вірогідно, галерея могла слугувати й для оборонних функцій (див.: Вуйцик В. Оборонна церква...— С. 43—44).

68. Атанасій Шептицький посвятив згаданий антимінс у 1723 р. (НМЛ, Ркл-24, с. 970).

69. Сая — вид легкої тонкої тканини, виготовленої в Італії (Gloger Z. Encyklopedja...— Warszawa, 1903.— Т. IV.— С. 195).

70. Баштовий — фелон, який використовували для Богослужіння у капличці, що розміщувалася у башті, й, очевидно, зберігався там. Від цього згаданий фелон і названо баштовим.

71. о. Захарій Стефанович — рукоположений на священника львівським єпископом Варлаамом Шептицьким 19 березня 1715 р. і тоді ж призначений парохом у Щирці (НМЛ, Ркл-17, арк. 95). Як щирецький декан уперше згадується у джерелах 1737 р. (НМЛ, Ркл-24, с. 804, 901). Помер перед 1748 р.; того року щирецький староста Юзеф Потоцький надає презенту новому священникові церкви Різдва Богородиці „по смерті останнього пароха о. Захарія Стефановича“ (Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАН України, від рукописів, ф. 9 (Окремі надходження), спр. 778, арк. 975).

72. Тут ідеться про єпископські грамоти, що мали б підтверджувати походження священника, його сан, освіту та легітимність перебування у парафії.

73. Діяльність згаданих у протоколі візитації братств при церкві Різдва Пресвятої Богородиці у Щирці відображена в джерелах фрагментарно. Вперше Богородичне братство у Щирці згадується 1704 р., у зв'язку із його судовим позовом проти місцевого пароха (НМЛ, Ркл-58/7, арк. 8). Відомо також, що для одного з цих братств львівський єпископ Варлаам Шептицький 19 березня 1715 р. видав фундаційну грамоту (Там само, Ркл-17, арк. 95).

74. Йдеться про три види метричних записів — вінчаних, народжених і померлих парафіян. Візитація Щирецького деканату 1764 р., однак, зафіксувала наявність у метричній книзі лише два види записів (про хрещення та одруження парафіян), відповідно з 1716 та 1692 рр. (НМЛ, Ркл-24, с. 970).

75. Лан — міра площі величиною 19—25 га, або 16 прутів (1 прут — смуга поля завширшки 3 м; приблизно 1,25—1,50 га). На українських землях Речі Посполитої у XVI—XVIII ст. розрізняли франконський лан (24—25 га), польський лан (7,2 морга), кметський лан (6,8 морга), справжній королівський лан (85 моргів), вйтівський (ревізорський) лан (90 моргів) та королівський гіберновий лан (64,8 морга) (див.: Ісаєвич Я. Д. Деякі питання української метрології...— С. 11).

76. Ідеться про міру „косар“, що визначалася площею сінокоосу, яку можна було скошити за день (Герасименко Н. О. Міри врожаю як міри площі (До історії виміру земельних площ Лівобережної України другої половини XVII—XVIII ст.) // Дніпропетровський історико-археографічний збірник на пошану професора Миколи Павловича Ковальського.— Дніпропетровськ, 1997.— С. 164). У Галичині протягом XVIII ст. на десятину сіножаті рахували 5—10 возів (Сеник Я. Г. Деякі питання народної метрології на Україні (до початку XIX ст.) // Історичні джерела та їх використання.— К., 1971.— Вип. 6.— С. 169).

77. Тут мається на увазі привілей Августа II, наданий церкві Різдва Богородиці у Щирці 19 грудня 1722 р. Наступного року королівська грамота була облятована у Львівському городському суді (НМЛ, Ркл-17, арк. 95). Її текст також вписано у презенту для одного з наступних щирецьких парохів. Відомо, що в 1764 р. генеральний візитатор єпархії Микола ШадуРСький наказав переписати зміст цього привілею з презенту в актову книгу Львівської консисторії (Там само, Ркл-24, с. 972—973).

78. Тепер с. Дмитре Пустомитівського р-ну (тут і далі адміністративно-територіальна належність населених пунктів до області (за станом на 1986 р.) не зазначається, оскільки усі поселення, згадані в протоколі візитації, нині належать Львівській обл.).

79. У другій половині XVI ст. більшість поселень (за станом на 1564—1565 рр. — дев'ять), що в XVII ст. становили Щирецьке староство, належали до Львівського староства (див.: Жерела до історії України-Руси // Археографічна комісія Наукового товариства імени Шевченка.— Львів, 1900.— Т. 3: Ілюстрації королівщин в землях Холмській, Белзькій і Львівській з 1564—5 рр.— С. 358). Згідно з даними люстрації 1765 р., Щирецьке староство налічувало 14 поселень. У 1744 р. посесором староства була Пелагея Потоцька. Щирецьке староство ліквідоване австрійським урядом, згідно з губернським декретом 1785 р. (Czemegeyński K. O dobrach koronnych byłej Rzeczypospolitej polskiej, wedle źródeł wiarogodnych.— Lwów, 1870.— S. 166—167.)

80. Описана у протоколі візитації церква с. Дмитрога зведена 1706 р. У кінці 40-х — на початку 50-х рр. XVIII ст. зазнала ґрунтовної перебудови (НМЛ, Ркл-24, с. 812).

81. З намісного ряду іконостасу церкви с. Дмитрога до наших днів збереглася житійна ікона св. Дмитрія; див.: Александрович В. Друга збірка релігійного мистецтва отців Студитів у Львові // Пам'ятки України.— 1998.— № 1.— С. 14; його ж. Іконостас П'ятиницької церкви у Львові // Львів: історичні нариси.— Львів, 1996.— С. 110; його ж. Львівські малярі кінця XVI століття // Студії з історії українського мистецтва.— Львів, 1998.— Т. 2.— С. 77—78.

82. Атанасій Шептицький посвятив згаданий у протоколі візитації антиминос 1723 р. (НМЛ, Ркл-24, с. 812).

83. Йдеться про книгу проповідей „Ключ розуміння“ Іоанікія Ґалятовського, перші видання якої побачили світ у 1659, 1663 та 1665 рр.

84. Мовиться про о. Якова Вареницького, який у церковних джерелах вперше згадується як парох с. Дмитрога в 1704 р. о. Яків Варемія (НМЛ, Ркл-58/7, арк. 11, 51). У 1739 р. він проповідує вже як єдиний парох цієї церкви (НМЛ, Ркл-17, арк. 128).

85. Півмачок — сипуча міра ваги, що після 1712 р. дорівнювала в Руському воєводстві 8 гарнцям. Два півмачки склали один мачок. Львівський півмачок містив 9,73 л (Сенник Я. Г. З історії обігу і стабілізації мір об'єму на українських землях у XVI—XVIII ст. // Третя республіканська наукова конференція з архівознавства та інших спеціальних історичних дисциплін. Друга секція: Спеціальні історичні дисципліни.— К., 1968.— С. 401, 410).

86. Львівська міра — величина ваги, встановлена магістратом у Львові. Еквівалент львівських мір зберігався у ратуші і був обов'язковим для вжитку на території міста.

87. Згадана у протоколі візитації 1733 р. метрика с. Дмитрога містила у той час два види записів — хрещених і вінчаних, причому усі вони велися ще з 1688 р. (НМЛ, Ркл-24, с. 825.)

88. Тепер с. Кагуїв Миколаївського р-ну.

89. Капігул (капігула) — колегія з числа духовенства (каноніків) при кафедральному храмі або колегії певної церковної провінції, що виконувала дорадчі, адміністративні, душпастирські та фіскальні функції з управління єпархіями чи митрополіями. У Львівській римо-католицькій архиєпархії капігула постала в другій половині XIV ст., а в 1415 р. отримала статусу фундації (див.: Krętosz J. Organizacja archidiecezji lwowskiej obrządku łacińskiego od XV wieku do 1772 roku.— Lublin, 1986.— S. 105). Село Кагуїв дісталася у спадок львівським канонікам 1464 р., коли, за дозволом короля Казимира IV, було виміняне у львівського старости (Купчинський О. А., Ружицький Е. Й. Каталог пергаментних документів Центрального державного історичного архіву УРСР у Львові 1233—1799.— К., 1972.— С. 111 (№ 210).

90. Дерев'яна церква св. Великомучениці Параскевії в с. Кагуєві (у сучасних довідниках фігурує як Богоявленська) збудована в 1693 р. (Пам'ятники градостроїтельства и архитектуры Украинской ССР.— К., 1985.— Т. 3.— С. 181). Проіснувала до 1846 або 1847 року (за іншими даними — до 1852 р.), коли в с. Кагуєві збудовано новий, також дерев'яний храм (Слободян В. Церкви України. Перемиська єпархія.— Львів, 1998.— С. 224).

91. Львівський єпископ посвятив цей антиминос у 1723 р. (НМЛ, Ркл-24, с. 833.)

92. Йдеться про о. Луку Волощак, який був парохом с. Кагуєва ще в 1739 р. (НМЛ, Ркл-17, арк. 127.)

93. Апостол — богослужбова книга, що містить Діяння та Послання святих апостолів Церкви.

94. Просфори (проскури) — евхаристійний хліб (гостія) у східному християнстві. З просфори священник викроє агця і частинці для Святої Літургії.

95. Тепер с. Гонятичі Миколаївського р-ну.

96. Село Гонятичі подарував Львівській римо-католицькій капітулі польський король Жигимонт I у 1537 р. (Купчинський О. А., Ружицький Е. Й. Каталог пергаментних документів...— С. 229 (№ 465).

97. Описану церкву в с. Гонятичах збудовано 1716 р. „коштом двору“ (НМЛ, Ркл-24, с. 827). Очевидно, її було розібрано перед 1872 р., коли в с. Гонятичах зведено нову церкву „на місці давнішої, також дерев'яної“ (Слободян В. Церкви України...— С. 223).

98. Царські Врата — великі, двокрильні двері, що ведуть із Храму вірних (нави) до вівтарної частини церкви (святилища).

99. Апостоли — мається на увазі третій, апостольський ряд іконостасу.

100. Посвячений 1723 р. (НМЛ, Ркл-24, с. 828.)

101. Йдеться про о. Василя Чичкевича, який був висвячений 3 травня 1730 р. до церкви с. Гонятичів; із 1764 р. обіймав посаду щирецького декана (НМЛ, Ркл-24, с. 832).

102. Тепер с. Вербіж Миколаївського р-ну.

103. Львівська римо-католицька капітула володіла с. Вербіжем за королівськими привілеями, перший із яких датується 1432 р., коли Владислав II виділив капітулі кошти на викуп цього села у єврея Волчка (Купчинський О. А., Ружицький Е. Й. Каталог пергаментних документів...— С. 69 (№ 102). Наступного року Владислав II остаточно дарує с. Вербіж львівським канонікам (Там само.— № 104—105); це надання підтвердив король Жигимонт II у 1555 р. (Там само.— С. 281 (№ 572).

104. Згідно з матеріалами генеральної візитації Щирецького деканату 1764 р., церкву у с. Вербіжі збудовано ще в 1577 р. (НМЛ, Ркл-24, с. 842). У 1828 р. замість неї у селі встановлено нову церкву, що була перевезена з с. Горуцька (Слободян В. Церкви України...— С. 223).

105. Бабинець — назва першої, західної частини храму — притвору, що утвердилася в українських та білоруських землях Київської митрополії. Отримала таку назву від того, що первісно тут стояли жінки, які брали участь у Богослужінні.

106. Антимінс посвячено в 1723 р. (НМЛ, Ркл-24, с. 842.)

107. Йдеться про о. Івана Прокоповича, висвяченого 22 квітня 1730 р. до церкви с. Вербіжа; останній раз згадується у джерелах як парох Вербіжа в 1764 р. (НМЛ, Ркл-17, арк. 125 зв.; Ркл-24, с. 846.)

108. Тепер с. Мала Горожанка Миколаївського р-ну.

109. Очевидно, мається на увазі або Юрій Річицький (Jerzy Rzeczycki), річицький староста і сеймовий посол, якого джерела називають також полковником; помер у 1739 р. (див.: Niesiecki K. Herbarz Polski...— Lipsk, 1841.— Т. VIII.— С. 215), або Олександр Річицький, який презентував кандидатів на духовний сан для парафій сіл Малої Горожанки та Ричагова відповідно у 1726 і 1714 рр. (НМЛ, Ркл-17, арк. 123 зв., 124 зв.)

110. Святомиколаївський храм у с. Малій Горожанці зведено в 1688 р. Церква реставрована близько 1746 р.; збереглася до наших днів (НМЛ, Ркл-24, с. 856; Памятники градостроительства...— С. 169). Згідно з місцевою легендою, описану церкву перенесено в Малу Горожанку з іншого місця; деякі дослідники вважають, що вона була збудована як монастирська в 1682 р. або 1688 р. (Слободян В. Церкви України...— С. 227.)

111. Дзвіниця зведена 1713 р.; збереглася до наших днів (Слободян В. Церкви України...— С. 227).

112. З іконостасного ансамблю церкви св. Миколи до наших днів збереглася ікона „Спас Нерукотворний“; див. про неї: Александрович В. Образотворчі напрями в діяль-

ності майстрів західноукраїнського малярства XVI—XVII століть // Записки НТШ. Праці Секції мистецтвознавства.— Львів, 1994.— Т. ССXXXVII.— С. 65.

113. Львівський єпископ посвятив антиминос церкви с. Малої Горожанки в 1723 р. (НМЛ, Ркл-24, с. 857.)

114. У документ, очевидно, вкралася писарська помилка. Парохом с. Малої Горожанки в 1733 р. насправді був не о. Григорій, а о. Юрій Фецевич, висвячений 1726 р.; він обіймав цю посаду принаймні до 1740 р. (НМЛ, Ркл-17, арк. 123 зв.)

115. Метрична книга с. Малої Горожанки за станом на 1733 р. містила два види записів: про хрещених (велися з 1685 р.) та про вінчаних (з 1690 р.) (НМЛ, Ркл-24, с. 860).

116. У другій половині XVIII — першій третині XX ст. поселення спочатку мало назву Саска Шляхетська, а згодом — Саска Домінікальна (див.: Йосифінська (1785—1788) і Францисканська (1819—1820) метрики. Перші поземельні кадастри Галичини. Показчик населених пунктів.— К., 1965.— С. 270). Між 1939 та 1945 рр. Саска Домінікальна Комарнянського р-ну перейменована на хутір Міжлісний (Українська РСР. Адміністративно-територіальний поділ на 1 вересня 1946 року.— К., 1947.— С. 1017). Перед 1969 р. хутір Міжлісний приєднано до с. Малої Горожанки Миколаївського р-ну (Українська РСР. Адміністративно-територіальний поділ.— К., 1969.— Т. 2.— С. 400).

117. У 1739 р. с. Саска належало вже чотирьом власникам — дрібним шляхтичам Вислобоцькому, Словицькому, Лесецькому та Радецькому, серед яких, очевидно, й слід шукати тих „трьох панів“, що згадуються у протоколі візитації як дідичі с. Саски (НМЛ, Ркл-17, арк. 122 зв.).

118. Згадана у протоколі візитації церква в с. Сасці збудована 1715 р. (НМЛ, Ркл-24, с. 848.) Збереглася дотепер; див. її опис та фото в: Слободян В. Церкви України...— С. 227—228.

119. Антимінос посвячений у 1723 р. (НМЛ, Ркл-24, с. 849.)

120. Точної дати призначення о. Петра в парафію у с. Сасці встановити не вдалося. Відомо лише, що в 1739 р. парохом с. Саски вже був інший священик — о. Євстахій Малярівський (НМЛ, Ркл-17, арк. 122 зв.).

121. Тепер с. Підвисоке Миколаївського р-ну.

122. Власники с. Підвисокого за станом на 1733 р. — не відомі. Вірогідно, серед згаданих у протоколі візитації „шести панів“ були також шляхтичі Словицький, Несецький та Тжцінський, які в документі 1739 р. фігурують як колятори, що презентували львівському єпископові нового кандидата на духовний сан для парафії с. Підвисокого (НМЛ, Ркл-17, арк. 121 зв.)

123. Острог (остріг) — йдеться про огорожу з гострих палів (частокіл), що оточувала церковне подвір'я.

124. Згаданий антимінос посвячений у 1723 р. (НМЛ, Ркл-24, с. 870.)

125. Тріодь Цвітна — богослужбова книга в східних церквах, що містить порядок церковних відправ для рухомих свят, від неділі Митаря і Фарисея до неділі Всіх Святих, після Зелених свят. До Тріоді Цвітної входять тільки церковні служби від Страсного тижня до Петрівки.

126. Згаданий у протоколі візитації о. Димитрій міг обіймати посаду пароха с. Підвисокого не довше, як до 1739 р., оскільки того року священиком цього села вже був інший душпастир — о. Ілля Холопецький (НМЛ, Ркл-17, арк. 121 зв.)

127. Метрична книга с. Підвисокого у той час складалася з двох частин — записів про чини хрещення (провадилися з 1679 р.) та записів про вінчання (починаючи з 1677 р.) (НМЛ, Ркл-24, с. 873.)

128. Тепер с. Ричагів Миколаївського р-ну.

129. Описана у протоколі візитації церква с. Ричагова зведена 1660 р. „коштом працюючих парафіян“ (НМЛ, Ркл-24, с. 862). У 1823 р. джерела згадують про дерев'яну церкву

Втечі до Єгипту Пресвятої Богородиці, однак не відомо, чи це вже був новий храм у Ричагові, чи він лише змінив свою посвяту. Достеменно відомо, що сучасна дерев'яна церква в селі збудована 1872 р. (Слободян В. Церкви України...— С. 244.)

130. Львівський єпископ посвятив антимінс у 1723 р. (НМЛ, Ркл-24, с. 862.)

131. Табличка — тут означає вотивну табличку.

132. Мовиться про о. Теодора Кунашевича, висвяченого львівським єпископом до вітара церкви с. Ричагова у 1714 р. Останній раз згадується у джерелах як парох цього села 1739 р. (НМЛ, Ркл-17, арк. 124 зв.)

133. Ідеться про Варлаама Шептицького (3.02.1647—05.05.1715) — архимандрита Унівського монастиря у 1668—1713 рр., а з 1710 р. — львівського уніатського єпископа. Детальніше про нього див.: Мицько І. Святоуспенська Лавра в Уневі (кінець XIII ст. — кінець XX ст.).— Львів, 1998.— С. 32—36, 119—120; Рудович І. Єпископи Шептицькі // Богословський вістник.— Львів, 1901.— Т. 2.— Вип. 2.— С. 109—119.

134. Тогочасна метрична книга с. Ричагова містила записи про хрещених та вінчаних парафіян, починаючи з 1688 р. (НМЛ, Ркл-24, с. 867.)

135. Тепер с. Велика Горожана Миколаївського р-ну.

136. Маєтність с. Великої Горожани була надана родині Сокольніцьких (а саме — Андрієві Сокольніцькому) в 1658 р. (Słownik geograficzny...— Warszawa, 1882.— Т. III.— S. 154). На час генеральної візитації власником села, правдоподібно, був Андрій Сокольніцький (Andrzej Sariusz Sokolnicki) (?—1741), львівський чашник, номінований на цю посаду 11 серпня 1729 р.; з 1740 р. — жидачівський хорунжий (Urządnicy województwa ruskiego XIV—XVIII wieku. Spisy / Pod red. A. Gęsiorowskiego.— Wrocław etc., 1987.— S. 114, 168).

137. Введенська церква у с. Великій Горожані незадовго до візитації, а саме в 1720 р., була відновлена та ґрунтовно реставрована (Słownik geograficzny...— Warszawa, 1882.— Т. III.— S. 154). Деякі дослідники української церковної архітектури цю дату трактують як рік побудови храму, що проіснував до 1798 р. (Слободян В. Церкви України...— С. 226.)

138. Тут ідеться про о. Андрія Бжезінського, брата тодішнього священика с. Великої Горожани, який у 1733 р. фігурує як дякон, а в документі за 1739 р. — вже як самостійний парох цього села (НМЛ, Ркл-17, арк. 120 зв.)

139. Мірка пшениці — еталон ваги для силучих товарів. У Галичині в другій половині XVIII ст. мірка становила 8 гарнців, що відповідало 16—25 кг (Сеник Я. Г. Із історії обігу...— С. 409).

140. У тогочасній метричній книзі с. Великої Горожани робили записи про хрещених (з 1688 р.) та вінчаних парафіян (з 1689 р.) (НМЛ, Ркл-24, с. 881).

141. Ще на початку XVIII ст. і навіть у другій його половині поселення не мало усталеної назви, фігуруючи у документах в одних випадках як Румно (НМЛ, від рукописів та стародруків, Ркл-24, с. 907; Ркл-144, с. 5), а в інших — як Грімно (НМЛ, Ркл-17, арк. 116). Тепер — с. Грімно Городоцького р-ну.

142. Дідич Вишневецький — ідеться про Михайла Сервація Корибута Вишневецького (1680—1744), каштеляна віленського, великого литовського гетьмана та канцлера Великого князівства Литовського, який згадується як колятор багатьох церков Щирецького намісництва під 1719, 1724 (Грімно) і 1727 рр. (НМЛ, Ркл-17, арк. 116; Ркл-24, с. 887, 907.)

143. Тогочасна церква в с. Грімні збудована 1690 р. (НМЛ, Ркл-24, с. 907). У 1777 р. на її місці зведено нову дерев'яну церкву (Слободян В. Церкви України...— С. 229).

144. Посвячений у 1723 р. (НМЛ, Ркл-24, с. 908.)

145. Йдеться про о. Григорія Громницького, висвяченого Атанасієм Шептицьким 7 травня 1724 р. до храму с. Грімна. Був душпастирем цієї парафії принаймні до 1764 р. (НМЛ, Ркл-24, с. 912.)

146. Тепер с. Гуменець Пустомитівського р-ну.

147. Описана у протоколі візитації церква в с. Гуменці проіснувала до 1745 р.; того року в селі зведено новий храм (НМЛ, Ркл-24, с. 920).
148. Антимінс посвячений у 1723 р. (НМЛ, Ркл-24, с. 920.)
149. Йдеться про о. Івана Филиповича, висвяченого Атанасієм Шептицьким у 1719 р. до церкви с. Гуменця. Згадується у джерелах як парох цього села ще в 1739 р. (НМЛ, Ркл-17, арк. 115.)
150. Документальних свідчень про церковне братство у с. Гуменці перед 1733 р. не збереглося. Протоколи візитацій Щирецького деканату за 1739 та 1764 рр. хоч згадують про церковне братство в с. Гуменці, однак нічого не подають про його історію. Відомо, що в той час про його діяльність відомо лише з грамоти Атанасія Шептицького, „більша частина якої згоріла“ (НМЛ, Ркл-24, с. 924); братство, налічуючи до двох десятків членів, не мало затвердженого статуту (Там само, Ркл-17, арк. 115).
151. Фундуш — ідеться про фундаційну грамоту єпископа (інша її назва — консенс), якою затверджували статут братства та визначали правові рамки його діяльності.
152. Братські артикули — затверджені єпископом статuti, що регламентували діяльність церковних братств.
153. Реєстри братства — книга прибутків і видатків братства (інша її поширена в той час назва — реєстр).
154. Калькуляція — тут звіт про прибутки та видатки братства.
155. Священики с. Гуменця розпочали реєстрацію народжених і вінчаних парафіян у 1688 р. (НМЛ, Ркл-24, с. 924.)
156. Тепер с. Попеляни Пустомитівського р-ну.
157. Описана в протоколі візитації церква у с. Попелянах зведена 1704 р. (НМЛ, Ркл-24, с. 799.)
158. Антимінс посвячений у 1723 р. (НМЛ, Ркл-24, с. 800.)
159. Ідеться про о. Григорія Білинського, який обіймав посаду пароха с. Попелян принаймні до 1739 р. (НМЛ, Ркл-17, арк. 129.)
160. Тепер с. Хоросно Пустомитівського р-ну.
161. С. Хоросно разом з с. Семенівкою та с. Островом належало Щирецькому вйтівству за королівським привілеєм з 1397 р. (Słownik geograficzny...— Warszawa, 1890.— T. XI.— S. 854.)
162. Описана у протоколі візитації церква в с. Хоросні була зведена 1719 р. (за іншими даними — в 1717 р.) (див.: НМЛ, Ркл-17, арк. 104 зв.; Ркл-24, с. 713).
163. Антимінс посвячений у 1723 р. (НМЛ, Ркл-24, с. 714.)
164. Мирниця — дві, невеликі за розміром, металеві посудини з накривками, з'єднані між собою. В одній із них зберігається елей оглашених для уділення Тайни Хрещення, а в другій — святе миро для уділення Тайни Миропомазання.
165. Ірмолой (Ірмологіон) — богослужбова книга в церквах східного християнського обряду; містить ірмоси (вступні головні вірші (тропарі) кожної пісні канону) канонів усіх восьми гласів — повний „круг“ ірмосів для всього року, а також інші богослужбові співи. З тих ірмолоїв, що в першій половині XVIII ст. були у церквах Щирецького намісництва, до наших днів збереглися тільки Ірмолої зі сіл Бродків (дат. 70—80-ті рр. XVII ст.), Добрянів (70—80-ті рр. XVII ст.), Керниці (друга чверть XVIII ст.), Кліцька (друга чверть XVIII ст.), Містків (друга чверть XVIII ст.), Мшани (1679) та Чуловичів (друга чверть XVIII ст.); див.: Ясиновський Ю. Українські та білоруські нотолінійні Ірмолої 16—18 століть. Каталог і кодикологічно-палеографічне дослідження.— Львів, 1996.— С. 184 (№ 179), 185 (№ 180), 212 (№ 243), 352 (№ 642—643), 366 (№ 688, 690).
166. Йдеться про о. Івана Гишкаевича (Гишкачевича), висвяченого в 1713 р. і тоді ж призначеного парохом с. Хоросна (НМЛ, Ркл-17, арк. 104 зв.), котрий обіймав цю посаду принаймні до середини 60-х рр. XVIII ст. (НМЛ, Ркл-24, с. 718.)

167. Комарнянський півмірок — міра поверхні, що використовувалася у Комарнянському ключі в першій половині XVIII ст. Точне співвідношення комарнянського півмірка до інших мір поверхні у Руському воеводстві невідоме (див.: Ісаєвич Я. Д. Деякі питання української метрології...— С. 10—11).

168. Тепер с. Раковець Пустомитівського р-ну.

169. Частина с. Раковця отці-езуїти отримали у 1623 р. від Єлизавети з Лісневських Гумецької (Słownik geograficzny...— Warszawa, 1886.— Т. VIII.— S. 369). Дату, коли друга частина села відійшла до сестер-бенедиктинок, встановити не вдалося.

170. Посвячений львівським єпископом Атанасієм Шептицьким у 1723 р. (НМЛ, Ркл-24, с. 707.)

171. Йдеться про рушники, якими священники після Святого Причастя витирали свої уста та край чаші.

172. Требник — церковна богослужбова книга, що містить порядок уділення Святих Тайн, благословення, похоронних відправ та інших молитов (треб).

173. Служебник (інші поширені його назви — Мшал, Літургікон) — богослужбова книга, що визначає порядок та послідовність Святої Літургії. Служебник містить ще тексти сталих і змінних молитов священника, диякона та вірних, а також обрядові приписи для відправ.

174. Мінея — церковна богослужбова книга; розрізняють Місячну та Загальну Мінею. У Місячній Мінеї уміщено пісні та молитви на „нерукомі“ дні церковного року, а в Загальній Мінеї — богослужбові пісні на честь празників богородичних та молитви для особливих святих. До Міней належать також і т. зв. Четьї-Мінеї — збірники житій святих, розміщені за місяцями на кожний день.

175. Трійдь Пістна — богослужбова книга з текстами церковних відправ на три тижні перед Великим постом і Страсним тижнем.

176. Псалтир — богослужбова книга, що містить збірку псалмів — релігійних пісень (усіх є 150) Старого Завіту, більшість з яких написав Давид. Деякі Псалтирі містять також і молитви.

177. Октоїх (Осьмогласник) — збірник церковних співів, що визначає порядок Богослужіння як щоденної канонічної молитви, із Богородичними стихарями для цілого тижня, поділених упродовж року на 8 гласів (тональностей) літургійного циклу. „Круг“ церковних співів починається від другої неділі після неділі Всіх Святих і триває до Квітної неділі.

178. Йдеться про о. Петра Ференцевича, рукоположеного в 1729 р. і тоді ж призначеного парохом с. Раковця. Як священник цього села згадується у джерелах 1739 р. (НМЛ, Ркл-17, арк. 104.)

179. Тепер с. Підтемне Пустомитівського р-ну.

180. Село Підтемне належало отцям-езуїтам у 1623 р. унаслідок донації його попередньої власниці — Єлизавети з Лісневських Гумецької (Słownik geograficzny...— Warszawa, 1886.— Т. VIII.— S. 369). Перейшло у державну власність при ліквідації ордену в 1774 р. (Czemeгуński K. O dobrach koronnych...— S. 157).

181. Тут — двоє дверцят до хвіртки.

182. Клепадро — коротка металева труба або кіл, якими били у дошку (або бляху), скликаючи вірних на Богослужіння. Такий спосіб „дзвоніння“ був відомий у християнстві ще з IX ст. і набув значного поширення також у Руській митрополії; тут клепадра були відомі як „святі дошки“.

183. Старосвітське малювання — давнє малювання.

184. Хоругва — священні знамена у формі ікон, прикріплені до жердини, що символізують „побідні“ знамена церкви, які, згідно з церковною традицією, ведуть безперервну боротьбу з „ворогами спасіння“. Хоругви зберігаються у храмі, їх використовують під час Богослужіння та виносять із церкви під час хресного ходу.

185. Мусулбас — вид тканини, виготовленої із вовни (Linde M. Słownik języka polskiego.— Lwów, 1857.— Т. III.— S. 185).
186. Посвячений Атанасієм Шептицьким у 1723 р. (НМЛ, Ркл-24, с. 701.)
187. Йдеться про о. Теодора Крохмалевича, пароха с. Підтемного з 1723 р. до 1739 р. (НМЛ, Ркл-17, арк. 103.)
188. Тепер с. Добряни Миколаївського р-ну.
189. Описану церкву документальні джерела датують 1683 р. (НМЛ, Ркл-24, с. 790.)
190. Посвячений у 1723 р. (НМЛ, Ркл-24, с. 791.)
191. Термін „приставка“ означає анафорне блюдо (інша його назва — антидорне блюдо) — плоску дерев'яну чи металеву тарілку або дощину із зображенням хреста, на якій священик під час проскомидії вирізує агнця і частинці з просфори. Під час анафори священик також благословить на ньому антидор, від чого й пішла назва цього блюда.
192. Антидор (благословенний хліб) — велика проскура, з якої виїнятий агнець і частинці для Літургії; роздається вірним частинками після Богослужіння.
193. Тепер с. Бродки Миколаївського р-ну.
194. Церква збудована в 1677 р. (НМЛ, Ркл-17, арк. 98 зв.), а знесена перед 1747 р. (саме того року парафіяни звели в с. Бродках новий храм) (див.: там само, Ркл-24, с. 759).
195. Посвячений у 1723 р. (НМЛ, Ркл-24, с. 759.)
196. Йдеться про о. Якова Доскочинського. За деякими даними, був рукоположений на священика в 1706 р., однак у протоколах засідань Львівського духовного суду значиться парохом с. Бродків уже в 1704 і 1705 рр. (НМЛ, Ркл-58/7, арк. 12, 33). Востаннє на цій посаді згадується у джерелах 1739 р. (Там само, Ркл-17, арк. 98 зв.).
197. Мовиться про Йосифа Шумлянського (?—1708), львівського православного (з 1700 р. — уніатського) єпископа. Про нього див: Andrusiak M. Józef Szumlański, pierwszy biskup unicki lwowski (1667—1708).— Lwów, 1934.
198. Тепер с. Горбачі Пустомитівського р-ну.
199. Перелік дідичів с. Горбачів за станом на 1733 р. не зберігся, однак відомо, що в 1739 р. власниками села були Станіслав Гурський, Адам Добрський (як один із власників села фігурує також 1728 р.), Міхал Смаржевський та Юзеф Пентковський, які могли володіти селом й на час візитації місцевої церкви (НМЛ, Ркл-17, арк. 131; Ркл-24, с. 809).
200. Можливо, йдеться про одного із синів Яна Лесецького, граничного коморника белзького (згадується 1674 р.), — Андрія, Мартина, Миколая чи Стефана (Niesiecki K. Herbarz polski.— Lipsk, 1841.— Т. VI.— S. 44).
201. Згадка в протоколі візитації про „давню церкву“ у с. Горбачах свідчить, що місцевий храм зведений, можливо, ще на початку XVI ст.; з того часу (1515) маємо перші документальні відомості про існування там церкви (Слободян В. Церкви України.— С. 225).
202. Будівництво нової церкви в с. Горбачах, яку візитатори побачили зведеною вже „по вікна“, завершено в 1734 р. (НМЛ, Ркл-24, с. 804). Деякі довідкові видання помилково датують її 1712 р. (див., наприклад: Памятники градостроительства и архитектуры Украинской ССР.— К., 1985.— Т. 3.— С. 178). Церква збереглася до наших днів; див. її опис та фото в: Слободян В. Церкви України.— С. 225—226.
203. Посвячений у 1723 р. (НМЛ, Ркл-24, с. 805.)
204. Йдеться про о. Теодора Мормешевича, висвяченого в Уневі 1 грудня 1728 р. до церкви с. Горбачів. Обіймав посаду пароха цього села до 1764 р. (НМЛ, Ркл-24, с. 809.)
205. Тепер с. Повергів Миколаївського р-ну.

206. Комарнянський ключ був утворений у кінці XVII — на початку XVIII ст. і в різні періоди складався з більш як 20 сіл (Андрианів, Брежиці, Вуні, Бучак, Герман, Жарковичі, Кліщівко, Колодуби, Литівка, Лівчиці Долішні, Лівчиці Церковні, Новосілка, Підвисоке, Поверхів, Пориці, Румно, Саска, Свинюша, Татаринів, Холопи, Чуловичі, Якимчиці). У XVII ст. Комарнянський ключ деякий час належав Остророгам, від яких перейшов до князів Вишневецьких, а в 1767 р. — до Огінських (Słownik geograficzny...— Warszawa, 1882.— Т. IV.— С. 304—305).

207. Дата побудови храму — невідома (див.: Слободян В. Церкви України...— С. 232). Згідно з протоколом візитації Щирецького деканату 1764 р., проіснував до 1751 р., коли в Повергові було зведено нову церкву (НМЛ, Ркл-24, с. 890), яка в 1770 р. замінена на сучасну дерев'яну святиню (Там само.— С. 232).

208. У збірці Національного музею у Львові зберігається подвійна ікона з другого ряду іконостасу XVI ст. „Богоявлення — Святий Георгій“ зі с. Повергова (Овсійчук В. Українське малярство X—XVIII століть. Проблеми кольору.— Львів, 1996.— С. 272).

209. Посвячений у 1723 р. (НМЛ, Ркл-24, с. 890.)

210. Згаданий у протоколі візитації о. Теодор залишався парохом с. Повергова до 1739 р.; відтоді документальні джерела фіксують у селі вже іншого священика — о. Антона Терлецького (НМЛ, Ркл-17, арк. 119 зв.).

211. Морда — міра довжини. Якщо в оригіналі писар не зробив помилки, то це слово, ймовірно, є одним із різновидів терміна „Corda“ („Chorda“ — середньовічної назви на означення мірничого шнура, що дорівнював 3 ласкам або 6 прутам чи 7,5 ліктям (Wierzbowski T. Vademecum. Podręcznik dla studentów archiwalnych. Wyd. drugie.— Lwów; Warszawa, 1926.— С. 222). Як видно з матеріалів генеральної візитації 1730—1733 рр., у той час ця міра довжини широко не використовувалася у Галичині.

212. Тепер с. Колодуби Миколаївського р-ну.

213. Як випливає з візитаційного протоколу, церква очевидно збудована на початку 30-х рр. XVIII ст. Дотепер дослідники лише приблизно окреслювали дату її побудови; див., наприклад: Слободян В. Церкви України...— С. 232 („...в першій половині XVIII ст.“). Храм проіснував до 1892 р. (Там само.)

214. Йдеться про о. Дмитрія Загайкевича, висвяченого 15 серпня 1719 р. львівським єпископом до церкви с. Колодубів. Востаннє у джерелах згадується як парох цього села 1764 р. (НМЛ, Ркл-24, с. 887.)

215. Між 1939 і 1945 рр. поселення перейменоване на с. Рубанівку (Українська РСР. Адміністративно-територіальний поділ на 1 вересня 1946 року.— К., 1947.— С. 1024). Тепер належить до Городоцького р-ну.

216. Належачи до Комарнянського ключа князів Вишневецьких, село Татаринів з 1721 р. перебувало у заставному володінні холмського чашника Богуслава Бельського (Słownik geograficzny...— Warszawa, 1891.— Т. XII.— С. 227).

217. Церква зведена 1714 р. (НМЛ, Ркл-24, с. 895) „стараннями о. Якова Козловського“; збереглася до наших днів (Слободян В. Церкви України...— С. 245 (архітектурний опис), 246 (фото)).

218. Візитатор помилково приписує антиминос Атанасієві Шептицькому. Насправді його посвятив Варлаам Шептицький у 1711 р. (НМЛ, Ркл-24, с. 895.)

219. Йдеться про ікону „Христос-виноградар“, поява якої в Україні пов'язана з поширенням під впливом західної еkleзіології культу Пресвятої Євхаристії. Кількість ікон цього іконографічного типу в українських (уніатських) церквах особливо зросла після Замойського синоду 1720 р.

220. Община — богослужбова книга, що містить служби святим, які вибрані з Мінеї. На сьогодні дослідникам відомо тільки одне видання книги з такою назвою на українських землях до кінця XVIII ст., датоване 1757 р. (див.: Запаско Я., Ісаєвич Я. Каталог стародруків, виданих на Україні.— Львів, 1984.— Кн. 2.— Ч. 1 (1701—1764).— С. 106, № 2008.)

221. Згаданий у протоколі візитації о. Петро міг обіймати посаду пароха с. Татаринова не довше як до 1739 р., оскільки в тому році священиком цього села вже був інший душпастир — о. Теодор Загайкевич (НМЛ, Ркл-17, арк. 118).

222. Див. прим. 142.

223. Тепер с. Лівчиці Городоцького р-ну.

224. Описану в протоколі візитації „нову церкву“ в с. Лівчицях почали будувати у 1728 р. (цю дату окремі видання помилково вважають роком її побудови; див., напр.: Слободян В. Церкви України.— С. 240; Słownik geograficzny.— Warszawa, 1884.— Т. V.— S. 752), а її посвячення відбулося аж 1737 р. (НМЛ, Ркл-24, с. 901). Під час Першої світової війни, в 1917 р. церква зазнала руйнування. Згодом її відновили й до приходу в Галичину радянських військ використовували вірні як богослужбову капличку (Слободян В. Церкви України.— С. 240).

225. Посвячений у 1723 р. (НМЛ, Ркл-24, с. 901.)

226. Тепер с. Кліцько Городоцького р-ну.

227. У другій половині XVII ст. с. Кліцько належало Станіславі Венжику (ЦДІА України у Львові, ф. 181, оп. 1, спр. 677), а на початку XVIII ст. перейшло до князів Вишневецьких.

228. Церква збудована в 1603 р. (Слободян В. Церкви України.— С. 230). У 1686 або 1687 р. вона була реставрована, а в 1707 р. під неї підведено кам'яний фундамент (Памятники градостроительства и архитектуры Украинской ССР.— К., 1985.— Т. 3.— С. 125). Збереглася до наших днів (Слободян В. Церкви України.— С. 230).

229. Описана дзвіниця датується дослідниками XVII ст. (Там само.— С. 230 (архітектурний опис), 231 (фото).

230. З церкви с. Кліцька походить найдавніший в Україні пророчий ряд іконостасу з двома іконами пророків (уперше відомості про ці неопубліковані досі ікони навів: Александрович В. Образотворчі напрями.— С. 65).

231. Антимінс посвячений у 1723 р. (НМЛ, Ркл-24, с. 914.)

232. Тогочасна метрична книга с. Кліцька містила записи лише про хрещених дітей, починаючи з 1724 р. (НМЛ, Ркл-24, с. 918.)

233. Тепер с. Чуловичі Городоцького р-ну.

234. Описана у протоколі візитації церква була збудована 1692 р. (НМЛ, Ркл-24, с. 939). У 1891 р. на її місці зведено новий, існуючий нині дерев'яний храм (Слободян В. Церкви України.— С. 231).

235. Посвячений у 1723 р. (НМЛ, Ркл-24, с. 940.)

236. Часослов (Молитвослов, Часословець) — церковна богослужбова книга з текстами молитов щоденних церковних служб, окрім незмінних молитов. До Часослову входять змінні піснеспіви (тропарі, кондаки) циклів Богослужінь тижневих та річних 1, 3, 6, 9 часу, а також добовий круг Богослужінь. Наприкінці Часослову вміщено літургійний календар, пасхалію та календар рухомих свят.

237. Йдеться про о. Якова Павалевича, рукоположеного в 1712 р. на священика с. Чоловичів. Був парохом цього села ще в 1739 р. (НМЛ, Ркл-17, арк. 112.)

238. Тепер с. Бірче Городоцького р-ну.

239. Описана церква збудована в 1724 р. (Słownik geograficzny.— Warszawa, 1880.— Т. I.— S. 474). Однак у 1764 р. с. Бірче вже не було самостійною парафією, а належало до парафії з центром у с. Пісках. Також не відомо, чи в той час у с. Бірчому існувала церква (див.: НМЛ, Ркл-24, с. 946).

240. Тепер с. Малий Любінь Городоцького р-ну.

241. Кам'янецьким (подільським) воєводою у той час був Стефан Гумецький (Stefan Humiecki), який обійняв цю посаду в 1706 р.; помер 1736 р. у Львові (Urządniccy podolscy XIV—XVIII wieku. Spisy.— Kórnik, 1998.— S. 149).

242. Йдеться про Домініка Стефана Кроковського, писаря гродського кам'янецького (Niesiecki K. Herbarz polski...— Lipsk, 1840.— Т. V.— S. 386). Уперше на цій посаді згадується у 1725 р. Протягом 1729—1744 рр. обіймав також посаду мечника у земському уряді червоногородського (Urządnicy podolscy...— S. 213).
243. Церква зведена в 1705 р. „коштом працьовитих парафіян“ (НМЛ, Ркл-24, с. 739).
244. Посередині церкви — тут мається на увазі середню частину церкви — храм вірних (корабель).
245. Посвячений Атанасієм Шептицьким у 1723 р. (НМЛ, Ркл-24, с. 739).
246. Митрополит Винницький — йдеться про Юрія Винницького (?—1713), перемишльського (з 1700 р.) єпископа та київського уніатського митрополита (з 1708 р.). У 1708—1710 рр., після смерті Йосифа Шумлянського та перед номінацією Варлаама Шептицького, був також адміністратором Львівської єпархії. Саме в ті роки він висвячував кандидатів на духовний сан із Львівського владичтва.
247. Загін — міра довжини, що містить 6 стіп, а кожна геометрична стопа має 16 цалів (одна цаль = 1 палець або 12 зерен ячменю) (див.: Сенік Я. Г. З історії метрології XVI — першої половини XIX ст. (на документальних матеріалах ЦДІА УРСР у м. Львові) // Архіви України.— 1973.— № 3.— С. 60).
248. Пан Бжозовський — йдеться, очевидно, про Адама Юзефа Бжозовського (Adam Józef Bzozowski), регента гродського львівського, а з 1731 р. — войського львівського. Окремі дослідники вважають, що за цим прізвиськом у джерелах фігурує не львівський війський, а підляський (Urządnicy województwa ruskiego...— S. 166).
249. Тепер с. Великий Любінь Городоцького р-ну.
250. Описана церква фундована 1658 р. (НМЛ, Ркл-24, с. 745).
251. Каліст — очевидно, Тлумачне Євангеліє, складене на основі проповідей та повчань Никифора Ксанфопула (Каліста), відомого візантійського богослова. У протоколах візитацій церков Правобережної України першої половини XVIII ст. саме книгу Каліст єпископські комісари розуміли як Тлумачне Євангеліє (див.: Левицький П. Уніатские визиты, или ревизии приходов 18 ст., как церковно-исторический материал. 1908 г. // Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського. Ін-т рукописів, ф. 304 (Дисертації Київської духовної академії), спр. 2029, с. 330—331).
252. Стая — міра довжини, що мала 150 стіп завдовжки та 24 загоны завширшки (Сенік Я. Г. З історії метрології...— С. 60).
253. Тепер с. Керниця Пустомитівського р-ну.
254. До Городоцького староства у 1765 р. належало одне містечко та 23 села, у тому числі й Керниця. Посесором староства з 1757 р. була Ізабела з Гумецьких Малаховська, в той час вдова великого коронного канцлера (Czernyński K. O dobrach koronnych...— S. 146—147).
255. Описана церква в с. Керниці збудована 1675 р. (НМЛ, Ркл-24, с. 948).
256. Посвячений Атанасієм Шептицьким у 1723 р. (НМЛ, Ркл-24, с. 948).
257. Городоцька старостина — йдеться про Антоніну Загоровську (Замойську), каштелянову волинську, другу дружину Томаша Замойського, старости проскурівського та городоцького, який помер у 1725 р. Оскільки в подружжя не було дітей, після смерті Томаша його маєтностями володіла Антоніна Замойська (Niesiecki K. Herbarz polski...— Lipsk, 1845.— Т. X.— S. 25).
258. Метрична книга у с. Керниці була заведена в 1732 р. і охоплювала — єдина в Ширецькому намісництві — всі чотири види метричних записів: хрещених, вінчаних і померлих парафіян, а також реєстр живих мешканців села (НМЛ, Ркл-24, с. 951).
259. Тепер с. Сороки Пустомитівського р-ну.
260. Перші документальні відомості про належність с. Сорок до конвенту сестер-бригідок сягають 1703 р. (ЦДІА України у Львові, ф. 9 (Львівський гродський суд), оп. 1, спр. 64, с. 2421.)

261. Посвячений у 1723 р. (НМЛ, Ркл-24, с. 932.)
262. Йдеться про о. Олексія (у документі 1739 р. — Олександра) Левицького, висвяченого в 1717 р. до церкви с. Сорок (НМЛ, Ркл-17, арк. 113 зв.).
263. Метрична книга с. Сорок у той час включала записи про хрещених (з 1720 р.) та вінчаних парафіян (з 1729 р.) (НМЛ, Ркл-24, с. 938).
264. Тепер с. Никонковичі Пустомитівського р-ну.
265. Дату побудови церкви не встановлено, однак відомо, що вона була реставрована у 1747 р. (НМЛ, Ркл-24, с. 926.)
266. Балдахін — прикрашений навіс над почесним місцем; тут балдахін, виготовлений із коштовної тканини, прикриває ікону Богородиці.
267. Трефолой (Трефологон) — в українській середньовічній церковній традиції давня назва Анфологіона — книги, що подає служіння свят Господніх, Богородичних і Святих. Тому інша її поширена назва — Святкова Мінея.
268. Йдеться про о. Стефана Онищака, який був парохом с. Никонковичів зонайпізніше від початку XVIII ст. до кінця 30-х рр. того ж століття (НМЛ, Ркл-17, арк. 114).
269. Тепер с. Полянка Пустомитівського р-ну.
270. Описана церква проіснувала до 1736 р.; того року в селі зведено новий храм (НМЛ, Ркл-17, арк. 100 зв.).
271. Антимінс посвячено в 1723 р. (НМЛ, Ркл-24, с. 778.)
272. Мовиться про о. Якова Білевича, висвяченого 26 липня 1730 р. і тоді ж призначеного парохом у Полянні (НМЛ, Ркл-17, арк. 101).
273. Реєстрацію природного руху населення у Полянській парафії розпочато в 1723 р. записами про хрещених дітей, а з 1730 р. започатковано й документування чину вінчання (НМЛ, Ркл-24, с. 780).
274. Тепер с. Красів Миколаївського р-ну. У джерелах церковного походження XVIII ст. фігурує ще як Красна (НМЛ, Ркл-17, арк. 102).
275. Описана церква збудована 1707 р. „коштом о. пароха та працюючих парафіян“ (НМЛ, Ркл-17, арк. 102; Ркл-24, с. 752).
276. Посвячений у 1723 р. (НМЛ, Ркл-24, с. 752.)
277. Згадана у протоколі візитації метрична книга с. Красова вміщала тоді два види записів — про хрещених (з 1688 р.) та про вінчаних (з 1725 р.) парафіян (НМЛ, Ркл-24, с. 757).
278. Тепер с. Милошевичі Пустомитівського р-ну.
279. Ідеться про Мартина Олександра Венявського (Marcin Aleksander Wieniawski herbu Wieniawa), перемишльського хорунжого в 1732—1746 рр., який помер у 1748 р. (Urządniczy województwa ruskiego...— S. 198.)
280. Описана церква збудована 1721 р. (НМЛ, Ркл-17, арк. 106 зв.; Ркл-24, с. 723.)
281. Антимінс посвячено в 1723 р. (НМЛ, Ркл-24, с. 723.)
282. Мовиться про о. Тимофія Зінковського, рукоположеного на священика в 1714 р. Відтоді й до 1739 р. був парохом с. Милошевичів (НМЛ, Ркл-17, арк. 106 зв.).
283. Віз сіна — у XVIII ст. в Україні розрізняли невеликі кінні та великі волові вози. Кінний віз звичайно вміщував 3 копиці сіна (приблизно 240 кг), а воловий — 5 копиць (пересічно 400—480 кг). Площа сінокосів вимірювалася переважно воловими возами. Як правило, з однієї десятини польового, лісового або лугового сінокосу викошували від 3 до 5 волових возів, а з сінокосу на болотах — від 5 до 10 кінних возів (Герасименко Н. О. Міри врожаю як міри площі (До історії виміру земельних площ Лівобережної України другої половини XVII—XVIII ст.) // Дніпропетровський історико-археографічний збірник

на пошану професора Миколи Павловича Ковальського.— Дніпропетровськ, 1997.— С. 165—166).

284. Метричні записи про хрещених у с. Милошевичах велися з 1714 р., а записи про вінчаних — з 1727 р. (НМЛ, Ркл-24, с. 727.)

285. Тепер с. Лісневичі Пустомитівського р-ну.

286. Антимінс посвячено в 1727 р. (НМЛ, Ркл-24, с. 728.)

287. Китайка — блискуча цупка тканина, ґатунок дешевої тафти — шовкового сукна.

288. Епістолій (з лат. epistula — послання, лист). За цим терміном розуміється Апостол — богослужбова книга, що містить діяння та послання апостолів, від чого візитатори її окреслили її такою стереотипною назвою.

289. Агенда (від лат. agere — чинити, діяти) — збірник молитов і церковних чинів. У Речі Посполитій за цим терміном до початку XVII ст. розуміли богослужбову книгу, що містила форми та приписи молитов, які вживалися під час уділення Святих Тайн та інших церковних чинностей. Після 1631 р., коли було видано Пйотрковський Ритуал, термін „Агенда“ поступово вийшов з ужитку, а його місце посів Ритуал, відповідником якого в східній Церкві є Требник (Podręczna encyklopedia kościelna.— Warszawa, 1904.— Т. 1.— С. 66). Тут Агенда означає один із православних або уніатських Требників.

290. Термін „під муремус“ (маремус) означає тип оправи богослужбової книги; в даному разі — Служебник, очевидно, оправлений у тканину з мори.

291. Дописано вгорі. За „Казусами“ візитатори розуміли твір київського уніатського митрополита Лева Кішки (1714—1728) „Собрание припадковъ краткое и духовнымъ особомъ потребное“, що був виданий 1722 р. у Супраслі. Книга містила інструкцію для парохів у дусі постанов Замойського синоду 1720 р., а також Катехизис для вірних уніатської церкви.

292. Тепер с. Містки Пустомитівського р-ну.

293. Церква збудована 1682 р. (НМЛ, Ркл-24, с. 733.)

294. Термін „верх“, який трапляється у протоколах візитацій українських церков Київської уніатської митрополії першої третини XVIII ст., треба розуміти не тільки як купол церкви, як твердить польський дослідник Броніслав Сенюк (Seniuk B. Architektura cerkiewna brzeskiej części diecezji włodzimierskiej w świetle inwentarzu wizytacyjnych z lat 1725—1727 // Lubelszczyzna.— 1996.— № 2.— S. 40), але й як двосхилий дах храму.

295. Антимінс посвячено в 1723 р. (НМЛ, Ркл-24, с. 734.)

296. Пуклі — підставки-ніжки на спідній дошці оправи книги.

297. Антипедій (від лат. antepedium) — у Римо-Католицькій церкві запона на дерев'яній рамі, якою прикривали передню частину престолу та інші його бічні сторони. Цей термін також розуміли як передню сторону престолу. Після прийняття унії в Україні та Білорусі антипедій набув поширення також у церквах Київської уніатської митрополії.

298. Метричні записи хрещених і вінчаних парафіян місцевий парох робив відповідно з 1687 та 1691 рр. (НМЛ, Ркл-24, с. 737.)

299. Йдеться, вірогідно, про шляхтича Антонія Зеленку (Antoni Zielonka herbu Jastrzębiec) — львівського ловчого, номінованого на цю посаду 15 березня 1730 р.; з травня 1735 р. — львівський стольник (Urządnicy województwa ruskiego.— S. 121). Восстання в історичних джерелах згадується 1737 р. (Maleczyński K. Urządnicy grodscy u ziemscy lwowscy w latach 1352—1783.— Lwów, 1938.— S. 137). Однак колятором парафії в 1733 р. міг бути й Олександр Зеленка, чашник київський, за презентою якого, згідно з протоколом візитації Ширецького деканату 1739 р., і був висвячений у 1732 р. новий душпастир с. Містків (див.: НМЛ, Ркл-17, арк. 107 зв.).

300. Ерекція (від лат. erectio — виставлення, випростання, піднесення, побудова) — ерекційна грамота єпископа або колятора парафії, за якою церква чи парох наділялися земельними наділами, грошовими легаціями, звільнялися від державних та панських по-

винностей тощо. Часто ерекція була фундаційною грамотою, що окреслювала правовий статус нововідкритої парафії та визначала її посаг — фундуш.

301. Тяглові — селяни-піддані в Речі Посполитій, які володіли робочою худобою (кінями чи волами). Відповідно до її кількості визначалася й величина панщини для тяглових підданих на тиждень та на рік.

302. о. Теодор Кузьмієвич (Кузмевич) походив зі с. Містків Щирецького деканату, де 1707 р. і був охрещений у церкві св. Миколи. Його батьки — Козьма та Анна (НМЛ, Ркл-79, арк. 83). Як парох с. Містків згадується у протоколі візитації Щирецького деканату 1739 р. (Там само, Ркл-17, арк. 107 зв.)

303. Інтродукція (від лат. *introducio*, *-onis* — введення, вступ) — в уніатській церкві XVIII ст. грамота єпископа чи митрополита, згідно з якою нововисвячений парох легітимно приступав до виконання своїх душпастирських обов'язків на території визначеної йому парафії.